

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KADİM ÇİN'DE BÜROKRASİ VE WEBER'DE DOĞU ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sadi ARSLAN

NİSAN-2021

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KADİM ÇİN'DE BÜROKRASİ VE WEBER'DE DOĞU ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sadi ARSLAN

NİSAN-2021

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KADİM ÇİN'DE BÜROKRASİ VE WEBER'DE DOĞU ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sadi ARSLAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN

**NİSAN-2021
GÜMÜŞHANE**

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “Kadim Çin’de Bürokrasi ve Weber’de Doğu Algısı” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

26/04/2021

Sadi ARSLAN

ÖNSÖZ

Devlet yönetiminde bir örgütlenme biçimi olan bürokrasi, kuramsal olarak ilk defa Max Weber tarafından incelenmiştir. Weber, bürokrasiyi ideal tipler çerçevesinde incelemiş ve bürokrasiyi Patrimonyal ve Rasyonel bürokrasi diye ikiye ayırmıştır. Rasyonel bürokrasi ussal yasaların varlığında yapılan kanun temelli bir bürokrasiyken, Patrimonyal bürokrasi ise geleneklere dayanan ve kölelik sisteminin uygulandığı dönem bürokrasisi olarak adlandırılır.

Çin kadim bir geçmişe sahip bir devlet olmakla birlikte kimi kaynaklarda M.Ö. 5500 yıllık kimi kaynaklarda ise M.Ö. 3000 yılına uzanan bir geçmişe atıf yapılır. Ancak şu bilinmektedir ki; M.Ö. 1000’li yıllara dayanan bir yazılı geçmişe sahip olan Çin’de hala geçmişe dönük çalışmalar, arkeolojik kazılar ve araştırmalar yapılmaktadır. Konumuz itibariyle eski Çin’de bürokratik teşkilatlanmanın ne şekilde teşkilatlandığı, Weber’in kavramsallaştırdığı bürokrasi biçimlerinden hangisini kapsadığı üzerinde durulacaktır. Weber’in bürokrasi ve otorite değerlendirmeleri üzerinden Doğu’ya bakış açısı hakkında bilgi verilerek literatür taramasına dayalı olarak hazırlanan çalışmamızın bilimsel çalışmalarda kaynak olarak kullanılmasını ümit ederiz.

Tez çalışmam sırasında en başta; bana yol gösteren, her türlü bilgi birikiminden faydalanma fırsatı sunan değerli hocam tez danışmanım, Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN hocama, yine her zaman bilgilerine, tecrübelerine başvurduğum ve kendilerinden faydalandığım Gümüşhane Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü kadrosuna teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın her aşamasında sabırla tahammül eden, zorluklara ve sevincime ortak olan değerli eşim Zeynep ARSLAN teşekkürlerin en büyüğünü hak ediyor.

Çalışmanın ülkemiz akademik yaşantısına ve yapılacak olan bilimsel çalışmalara ilham vermesi dileğiyle.

Gümüşhane – 2021

Sadi ARSLAN

ÖZET

ARSLAN, Sadi. Kadim Çin’de Bürokrasi ve Weber’de Doğu Algısı, Yüksek Lisans Tezi, 2021, (XIII + 104)

Yönetimsel bir örgütlenme biçimi olarak bürokrasiyi ilk kuramsallaştıran Weber bürokrasiyi, “iş bölümü, uzmanlaşma, örgütlenme, otoriter hiyerarşik yapı, gayri şahsîlik, yazışmaların ve faaliyetlerin dosyalanması, yazılı kurallara bağlılık ve planlama çerçevesinde geniş grupların disiplinli bir şekilde yönetilmesini gerektiren toplumsal örgütlenme biçimi” olarak tanımlamaktadır. Tarihi oldukça eskilere dayanan bürokrasi Antik Çağ, Batı ve Doğu toplumlarında da görülmüştür.

Çin’in M.Ö. 5500 yıllık mitolojik tarihi geçmişe sahip olduğu düşünülmektedir. Tarih boyunca birbiriyle mücadele içerisindeki Hanedanlıklar Çin’de yönetimi ele geçirerek kendi bürokratik yapılarını oluşturmuşlardır. Weber’in geleneksel otoriteye dayandığı Patrimonyal bürokrasi, yönetimi ele geçiren hanedanlıklarda görülen bürokrasi yapılanmasıdır. Çin köklü bir devlet tedavülü olmasına karşın yeknesak bir bürokrasi oluşturamamıştır. Bürokrasinin gelişmesini para ekonomisinin gelişmesine bağlayan Weber, Çin’de rasyonel bürokrasinin gelişmemesinin önündeki en büyük engelin, Çin’de kapitalizmin de gelişmesini olumsuz etkileyen Konfüçyüsçülüğe bağlamıştır.

Bu çalışmada; Kadim Çin siyasi tarihinde ne tür bürokratik yapılanmaların rol oynadığı, Weber’in perspektifinden Çin nezdinde Doğu’ya bakışı ve Doğu’ya hakim olan otorite tipolojileri bağlamında Çin bürokratik yapılanması işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Weber, Çin, Bürokrasi, Kapitalizm, Doğu Algısı

ABSTRACT

ARSLAN, Sadi. Bureaucracy in Ancient China and Perception of the East in Weber, Master Thesis, 2021, (XIII + 104)

Weber, who first theorized bureaucracy as a form of managerial organization, defines bureaucracy as “division of labor, specialization, organization, authoritarian hierarchical structure, impersonalism, filing of correspondence and activities, adherence to written rules and disciplined management of large groups within the framework of planning”. The bureaucracy, which dates back to ancient times, was also seen in the Ancient, Western and Eastern societies.

It is thought that China has a mythological history dating back to 5500 BC. Dynasties, which have been struggling with each other throughout history, have taken over China and formed their own bureaucratic structures. Patrimonial bureaucracy, which Weber bases on traditional authority, is the structuring of bureaucracy seen in the dynasties that took over the administration. Although China has a deep-rooted state circulation, it could not establish a uniform bureaucracy. Connecting the development of bureaucracy to the development of the money economy, Weber linked the biggest obstacle to the inability of rational bureaucracy in China to Confucianism, which also negatively affected the development of capitalism in China.

In this study; What kind of bureaucracy structures played a role in the political history of ancient China, the view of the East in China from Weber’s perspective and Chinese bureaucratic structuring in the context of the authority typologies that dominate the East have been discussed.

Keywords: Weber, China, Bureaucracy, Capitalism, Perception of the East

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY III

BİLDİRİM IV

ÖNSÖZ.....V

ÖZET.....VI

ABSTRACT.....VII

İÇİNDEKİLER VIII

TABLolar LİSTESİ.....XI

ŞEKİLLER LİSTESİ.....XII

KISALTMALAR LİSTESİ.....XIII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. WEBER'İN BİLİMSEL METODOLOJİSİ VE DOĞU ALGISI.....3-50

1.1. WEBER'İN BİLİME BAKIŞI.....3

1.1.1. Weber'in Temel Bilim Referansı ve Eğitim Hayatı.....3

1.1.2. Sosyolojik Yaklaşımı.....6

1.1.3. İktisat ve Kapitalizm Zihniyeti.....11

1.2. WEBER'DE DOĞU ALGISI VE BÜROKRASİ.....19

1.2.1. Bürokrasi Kuramları ve Otorite.....19

1.2.1.1. Egemenliğin Meşru Halleri.....19

1.2.1.1.1. Geleneksel Otorite.....22

1.2.1.1.2. Karizmatik Otorite.....24

1.2.1.1.3. Yasal Otorite.....	27
1.2.1.2. Bürokratik Yönetim.....	29
1.2.1.2.1. Bürokrasi Kuramları.....	33
1.2.1.2.1.1. Weberyan Bürokrasi Kuramı.....	34
1.2.1.2.1.2. Marksist Bürokrasi Kuramı.....	38
1.2.1.2.1.3. Hegelci Bürokrasi Kuramı.....	40
1.2.1.2.1.4. Elitist Bürokrasi Kuramı.....	41
1.2.1.2.1.4.1. Robert Michels “Oligarşinin Tunç Kanunu”.....	41
1.2.1.2.1.4.2. Bruno Rizzi “Bürokratik Kolektivizm”.....	41
1.2.1.2.1.4.3. Gaetano Mosca “Yönetici Sınıf Teorisi”.....	42
1.2.1.2.1.4.4. Wilfredo Pareto “Siyasal (Yönetici) Elit”.....	43
1.2.1.2.1.4.5. Warren G. Bennis.....	43
1.2.1.2.1.4.6. Alvin Toffler.....	43
1.2.1.2.1.5. Liberal Bürokrasi Kuramı.....	44
1.2.2. Toplum ve Kültür.....	45
1.2.3. Şark Despotizmi.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

2. KADİM ÇİN SİYASİ TARİHİNDE HANEDANLIKLAR VE BÜROKRATİK TEŞKİLATLANMA	51-71
2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	51
2.1.1. Kısaca Çin Tarihi ve Çin Kültürü.....	51
2.1.2. Genel Olarak Çin Bürokrasisi.....	54
2.2. ANTİK DÖNEM HANEDANLIKLARI VE BÜROKRASİSİ.....	55
2.2.1. Xia Hanedanlığı.....	55
2.2.2. Shang Hanedanlığı.....	56

2.2.3. Zhou (Chou) Hanedanlığı.....	57
2.3. İMPARATORLUK DÖNEMİ HANEDANLIKLARI VE BÜROKRASİSİ.....	59
2.3.1. Qin Hanedanlığı.....	59
2.3.2. Han Hanedanlığı.....	61
2.3.3. Üç Krallık Dönemi ve Jin Hanedanlığı.....	63
2.3.4. Sui Hanedanlığı.....	64
2.3.5. Tang Hanedanlığı.....	65
2.3.6. Sang Hanedanlığı.....	67
2.3.7. Yuan (Moğollar) Hanedanlığı.....	68
2.3.8. Ming Hanedanlığı.....	69
2.3.9. Qing (Mançu) Hanedanlığı.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. WEBER'İN ANTİK ÇİN BÜROKRASİSİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ.....	72-93
3.1. PATRİMONYAL BÜROKRASİ.....	72
3.2. KONFÜÇYÜŞÇÜ GELENEK VE PROTESTAN AHLAKI	77
3.2.1. Konfüçyüşçülük	77
3.2.2. Protestan Ahlak	81
3.2.3. Weber'in Doğu'ya Bakışı.....	88

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME... ..	94
------------------------------	----

KAYNAKÇA.....	97
---------------	----

ÖZGEÇMİŞ.....	104
---------------	-----

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Rasyonalitenin Konumu.....	45
Tablo 2. Çin’de Hanedanlıkların Kronolojisi	54
Tablo 3. Orta Çağ’da Çin İdare Sistemi.....	63

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Weber'in Otorite Tipolojisi.....	21
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

TÜRKÇE		İNGİLİZCE
a.g.e.	Adı geçen eser	
BOZİFDER.	Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi	
c.	Cilt	
çev.	Çeviren	
HÜ.	Hacettepe Üniversitesi	
İİBF.	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	
s.	Sayı	
ss.	Sayfa sayısı	
ZKÜ.	Zonguldak Karaelmas Üniversitesi	
y.y.	Yüzyıl	

GİRİŞ

Sosyal bilimler alanında adından sıkça söz ettiren Max Weber'in sosyolojinin deneysel bir bilim dalı olmasında önemli bir yeri vardır. Weber yaşadığı çağı çok iyi gözlemleyen çağının gereksinimlerine çözüm sunabilen bir filozoftur. Öyle ki çağını sosyolojik açıdan irdelerken ekonomi ve tarihi dinsel öğelerle sentezleyebilen bir bakış açısına sahiptir.

Weber'e göre din, ekonomi, tarih ve devlet yönetimi arasında girift bir ilişki mevcuttur. Hukuk ve otorite ekonomik sistemi belirlemekte, din de hukuk sisteminin temelini oluşturmaktadır. Otorite ekonomik düzene yön vermektedir. Dolayısıyla Weber'in savunduğu kapitalizmin doğması için belli bir hukuk ve din anlayışı gerekmektedir. Kapitalizmin oluşmasında din, otorite, hukuk gibi kavramların birbiriyle uyum içerisinde olması gerekmektedir. Para ekonomisinin varlığı otoritenin gelişmişliğini beraberinde getirecektir. Dolayısıyla otoriteye işlerlik kazandıran bürokratik yapının, bürokrasilerin gelişmesinin vazgeçilmez şartı olmamakla birlikte bürokrasilerde sürekliliğin artırılmasında para ekonomisine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde bürokratik yapıların daha sağlam ve daha güçlü olduğunu söylenebilir.

Weber, tarihsel süreçte bürokrasiyi sistematik olarak inceleyen ilk bilim adamıdır. Weber bürokrasiyi incelerken otorite tipolojileri üzerinden değerlendirme yapmıştır. Weber'de 3 çeşit otorite tipolojisi vardır. Bunlar: Geleneksel otorite, karizmatik otorite ve yasal/ussal otorite'dir. Bu çalışmada geleneksel otoriteden türeyen patrimonyal bürokrasinin hâkim olduğu Doğu toplumları özelinde Çin Hanedanlıklarındaki bürokratik teşkilatlanma ele alınmaktadır.

Çin Uygarlığı, 5500 yıl evveli Neolitik Çağ başlarında Huang- Hu Havzasındaki topraklarda tarımla uğraşan ilkel kabilelerle birlikte ortaya çıkmıştır. Siyasi bir birlik ortaya koyamayan iptidai bir yaşam tarzı süren bu kabileler M.Ö. 3000 yıllarında Çin Türkistan'ından bölgeye gelen istilacıların siyasi teşebbüsleriyle bölge halkının da vücut verdiği bir Çin Devleti kurulmuştur. Bu bilgiler doğruluğu teyitsiz, efsanelerden ibaret

olan Çin kaynaklarına dayanmaktadır.¹ M.Ö. 1600'lü yıllarda geliştirilen bir çeşit yazıyla Çin tarihi kayıt altına alınabilmiştir. Kayıt altına alınabilen Çin Tarihinde birbiri ardına gelen Hanedanlıklar siyasi birliği sağlama ve iktidarı ele geçirme yarışına girmişlerdir. Bu Hanedanlıklarda Patrimonyal bürokrasinin hüküm sürdüğü bilinen bir gerçektir. Ancak Sui Hanedanlığı zamanında başlayıp kesintilere uğrasa da bürokrasi sınavlarının da yapıldığı görülmektedir.

Bu minvalde tezin temel amacı, Weber'e göre Doğu'da görülen bürokratik yapının şekillenmesindeki faktörlerin Batı'da nasıl karşılık bulduğu, Doğu-Batı ayrımının bürokraside, hukukta, ekonomik sistemde ve sosyal hayattaki farklılıklarına değinmektir. Kadim Çin Hanedanlıkları'nda görülen bürokratik yapılanmanın da bu faktörlerin etkisiyle şekillenmesi çalışmamızın hipotezini oluşturacaktır.

Tez çalışmasının hazırlanması sırasında, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi ve Sosyoloji başta olmak üzere ilgili disiplinlere ilişkin literatür taramasına dayalı nitel bir yöntem kullanılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Weber'in bilime bakışı ve Weber'de Doğu algısı başlığı altında Weber'in bilimde referans aldığı temeller, sosyolojik yaklaşımı, iktisat zihniyeti, bürokrasi kuramları ve otorite tipolojileri, bürokratik yönetim, bürokrasi kuramları, toplum ve kültür, Şark Despotizmi kavramları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Kadim Çin siyasi tarihinde hanedanlıklar ve bürokratik teşkilatlanma başlığı altında, Çin'de antik ve imparatorluklar döneminde iktidarı ele geçiren hanedanlıklardaki bürokratik yapılanmaya değinilmiştir.

Son olarak üçüncü bölümde, Weber'in Antik Çin Bürokrasisi üzerine görüşleri başlığı altında Doğu'da hakim olan Patrimonyal Bürokrasinin nasıl meydana geldiği, Konfüçyüsçü geleneğin ve Protestan Ahlakının ayrıştığı noktaların vardığı iktisat anlayışına ve tüm bunlara Weber'in bakış açısından değerlendirmeler yapılmaktadır.

¹ R.Galip Okandan, "Çin'de Devlet ve Devletle ilgili Teorik Görüşler", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, c.10, S. 1-2, 1944, s.77.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. WEBER'İN BİLİMSEL METODOLOJİSİ VE DOĞU ALGISI

1.1. WEBER'İN BİLİME BAKIŞI

1.1.1. Weber'in Temel Bilim Referansı ve Eğitim Hayatı

Weber, 21 Nisan 1864 tarihinde Almanya'nın Erfurt kentinde doğmuştur. Annesi ılımlı bir protestan, babası seçkin liberal bir politikacıdır. Babasının politikanın içerisindeki aktif yaşamı aile hayatına da yansımıştır. Evlerinde entelektüel kişiler ve siyasetçilerin ağırlandığı bir ortam, Weber gibi sosyolog ve ekonomist olan kardeşi Alfred'in hayatının şekillenmesinde de büyük rol oynamıştır. 1882 yılında Heidelberg Üniversitesinde Hukuk eğitime başlayan Weber'in aldığı dersler arasında ekonomi, Ortaçağ tarihi ve teoloji dersleri de vardır. 1889 yılında “Ortaçağ İşletme Organizasyonları Tarihi” isimli doktora tezini vermiş, iki yıl sonra da “Roma Tarım Tarihi ve Roma Tarım Tarihinin Özel ve Halk Hukukundaki Önemi” isimli makalelerini yayınlamıştır.² 1891 yılında Berlin Üniversitesi Hukuk Fakültesinde işe başlamıştır. Daha sonra 1894 yılında Friburg Üniversitesinde ekonomi profesörü olarak akademik hayatına devam etmiş, burada Jellinek'le yakın dostluk kurmaya başlamıştır.³ 1897'de ağır bir sinirsel hastalık yaşayan Weber, çalışma hayatına ara vererek tedavi amacıyla İtalya, İsviçre ve Korsika'ya gitmiştir. 1902'de tekrar akademik hayatına Heidelberg Üniversitesindeki göreviyle devam etmiştir. 1904'te ABD'ye giderek Toplum Bilimler Kongresine katılmış, 1919'da Münih Üniversitesinde Brentano'dan boşalan kürsüye yerleşmiştir. 14 Haziran 1920 yılında hayatını kaybeden⁴ Weber, zamanı iyi okuyabilen, sosyal hayata etki eden olayları iyi analiz edebilen bir düşünür olarak tarihe geçmiştir. Alman Devlet Felsefesini savunmuştur. Bu tutumu eserlerine yansımıştır.⁵ Weber'in

² https://tr.wikipedia.org/wiki/Max_Weber. Erişim Tarihi: 13.02.2020

³ Niyazi Öktem, “Max Weber”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c. 54, s. 1-4, 1994, s. 369-384.

⁴ Yasemin Apalı, “Weber’de İktisadi Zihniyete Sosyal Bir Bakış”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, c. 10, s. 1, 2018, s.75-76.

⁵ Öktem, a.g.m., s. 372.

yaşadığı dönemin şartları göz önünde tutulduğunda Milliyetçi bir tutum içerisinde olduğu söylenebilir.

Max Weber'in epistemolojiyi ve sosyolojiyi temellendirme çabasını anlayabilmek için onun iki ana eğiliminden söz etmek faydalı olacaktır. Weber hayatının omurgasına bilim adamlığını oturtmuşsa da, kendisi politikacı kimliği de taşımaktadır. Politik bir figür olarak devlet danışmanlığının yanı sıra gazetelerde güncel politik konular üzerine yazılar da yazmıştır. Bundan dolayı bilgi - değer, bilim – politika ilişkilerindeki sorunsal ve bunlar arasındaki geçişlilik veya kapalılık türü sorunlar Weber'de düşünsel, kişisel ve varoluşsal sorunları teşkil etmiştir.⁶ Weber'in iç dünyasında, bir bilim adamının pasif disiplinli bir yaşam tarzı ile bir siyasetçinin aktif ve pratik eğilimli yaşam tarzı birbiriyle çatışan olgular olarak yaşamı boyunca varolmuştur.⁷

Weber'in düşünsel gelişim dönemi Almanya'sında üç temel tartışma ortamı akademik ve entelektüel çevrelerce tartışılmaktadır. Bunlardan birisi Marksizm tartışmalarının siyasal ve akademik alanda sıkça tartışılması, bir diğeri 19. yüzyıla hakim olan Pozitivizmin ve ilerlemeci akımın sorgulanması ve felsefi metodolojik eğilimlerin şekillendirilmesidir. Sanayileşmenin getirdiği sorunlar ve geç uluslaşma ekseninde Alman toplumunun ve devletinin durumu ve Almanya'nın geleceğine dair tartışma ortamı o günün Almanya'sında üçüncü tartışma konusuydu.⁸ Weber'in yaşadığı dönem Almanya'sında siyasi istikrarsızlık içerisindeki Almanya, diğer batı ülkeleri gibi erken sanayileşemediğinden dolayı sömürge yapamamış ve diğer batılı ülkelerin gerisinde kalmıştır. Alman Oryantalizmi, sömürgeci İngiliz ve Fransız Oryantalizminin aksine olağanın dışında akademik olarak gelişmiştir. Kültür-din üzerine oryantalist çalışmalar yoğun bir şekilde yapılmaya devam etmiştir. Weber'de bu ortamda Doğu okumalarını yapmış, dinler tarihi üzerine karşılaştırmalı metinler ilgi kaynağı olmuştur.⁹

Yukarıda da anlatıldığı gibi Almanya diğer batılı devletlerin tersine sanayi devrimini tamamlamadan eğitim devrimini tamamlamış, 1800'lü yıllarda adeta Almanya'da eğitim devrimi yaşanmıştır. Eğitim devriminin yaşanması üniversitedeki

⁶ Doğan Özlem, “**Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji**”, İnkılap Yayınları, 3. Basım, 2001, s.65.

⁷ Anthony Giddens, “**Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji**”, Çev: Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, 1999, s. 14.

⁸ Lütfi Sunar, “**Karl Marx ve Max Weber'in Doğu Topluluklarına Yaklaşımı**”, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2010, İstanbul.

⁹ Halil Çakır ve Burak Şahin, “Max Weber'de Doğu Algısı ve Türkiye Özelinde Tartışmalar”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, s. 18, no: 2, 2015, s.21-22.

fakültelerin orijinal araştırmalar yapması ve öğrencilerin de bu şekilde yetiştirilmesinden kaynaklanıyor.¹⁰

Böyle bir ortamda Weber de çalışmalarını; yöntembilim ve felsefe, tarih araştırmaları ve din sosyolojisi olmak üzere üç açıdan yönlendirmiştir. Bilim ve akılcılık unsurlarının tüm toplumlarda egemen olması gerektiğini savunan ve bunun da ancak aydın yönetici kişilerce olacağını savunan Weber, bu durumun gerekirse baskı ve cebir yoluyla dahi gerçekleştirilebileceğini savunmuştur.¹¹

Weber, Alman ulusunun efendi millet olmasını isteyen ve yaşamı boyunca milliyetçi olan bir kişiydi ancak yeri geldiğinde milliyetçilik ve ırkçılık fikirlerinin, yönetici sınıf ve onların satın alınmış kalemşörleri tarafından toplumun belli kesimini yönlendirmek için kullandığı meşrulaştırıcı ideolojiler olduğunu söyleyecek, kişi özgürlükleri için mücadele edecek kadar tarafsız bir kişilikti.¹²

Weber metodolojik konum olarak Rickert'in felsefesi olan değer ve olgu ikilemine yanaşmıştır. Bu ikilemi Marksizme ve idealizme metodolojik bir eleştiri olarak formüle etmiştir. Almanya'nın iktisadi ve siyasi gelişmesinin kendine has karakteristiklerini Marksizme karşı geliştirdiğı değerlendirmeleriyle sentezlemiştir.¹³ Fritz Ringer'e göre;¹⁴

Weber kendi konumunun bütün bir çerçevesi açısından Rickert'ı izlemişti. Rickert gibi Weber'de empirik disiplinlerin nesneleri uyarınca bölünmelerini, yanı sıra fiziksel ile psişik arasına ya da “doğa” ile “zihin” arasında çizilen sınırı reddetti. Bu bakımdan Rickert'den daha tutarlı bir şekilde, beşeri disiplinleri doğa bilimleriyle kökten karşıtlık içerisinde tanımlama ayarısından kaçındı. Buna rağmen Rickert'ın gerçekliğı bizim “içimizdeki” ve “dışımızdaki”, içe doğru yoğunlaşan ve dışa doğru yayılan sonsuz bir nesneler ve olaylar çeşitliliğı olarak niteleyişini metodolojik düşünömlerinin başlama noktası olarak aldı. Sahip olduğumuz bilgi bu çeşitliliğın total bir röprodüksiyonu olamayacağından, üstünde düşünölüp planlanmış yalınlaştırma ya da seçme stratejilerine ihtiyaç duyarız. Simmel'in terminolojisiyle, Weber, nomolojik bilimleri, gerçeklikle uğraşan disiplinlerden ayırıyordu. Nomolojik disiplinler nedensel yasalar arayışı içinde, olağan yaşantının somutluğunu soyutlar; bu disiplinlerde önemli ya da bilmeye değer olan şeyler, sınıf kavramları altında özetlenebilir olan şeylerdir. Aranılan yasalar kapsam bakımından evrensel ve buna uygun olarak da somut içerik bakımından değersizdir. Weber, Alman tarih okulu mensuplarının bile gerçekliğın evrensel yasalardan oluşan bir sistemden tam olarak türetililebileceğine inanmış olabileceklerinden kuşkulandı. Ama böyle bir inanç,

¹⁰Fritz Ringer, “Weber'in Metodolojisi”, Çev: Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, 2014, s.15.

¹¹Niyazi Öktem ve Ahmet Ulvi Türkbağ, “Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet”, Der Yayınları, 2014, s. 405-406.

¹²Max Weber, “Sosyoloji Yazıları”, Çev: Taha Parla, Haz: Hans H. Gerth, C. Wright Mills, Metis Yayınları, 1. Basım, 2017, s. 47.

¹³Giddens, a.g.e., s. 38.

¹⁴Ringer, a.g.e., s. 58-59.

yasaların soyutluğu ile gerçekliğin somutluğu arasında bir gedik olduğundan, hatalıdır. Aslına bakılırsa, Simmel'in kabul ettiği gibi, tikel şartların herhangi bir tekil kümesinin izi, ancak ondan önce denk gelen gruba kadar sürülebilir. Weber'e göre sosyal bilimler dahil olmak üzere tarihte ve kültür incelemelerinde olayları yasalara indirgemek, bu bölgede değişim yasalarının doğa bölgesindeki değişimden daha az bağlı olduğu için değil, toplumsal yasaların bilgisi toplumsal gerçekliğin bilgisi olmadığı için ve toplumsal gerçekliğin taşıdığı değer öncelikle bizim bilişsel istemlerimize bağımlı olduğu için, büyük ölçüde anlamsızdır.

1.1.2. Sosyolojik Yaklaşımı

Düşünen bir varlık olarak kendini konumlandıran insanoğlunun, merkeze aklın konulmasıyla pozitivistimin ve bilimin hayatın tüm alanlarına hâkim olmasıyla 19. yüzyıl düşünce dünyasında yerini almıştır. Pozitivistimin etkisi altında ve bir bilim olmaya aday olan sosyoloji; toplumsal olguların objektif gerçekliğini inceleyen bir bilim dalı olarak tarih sahnesinde yerini almaya başlamıştır.¹⁵

19. yüzyıl batı toplumlarında önemli değişimler yaşanırken insana ve topluma dair farklı bakış açılarının da yerleşmesine sebep olmuştur. Nietzsche, Freud ve Weber'in insan, toplum ve uygarlığa dair analizleri 20. yüzyılda önemli etkiler bırakmıştır. Sosyal bilimlerin hemen her alanında bütüncül çalışmalar yapan Weber yeni bir geleneğin başlatıcısı olmuştur. Weber'in bakış açısını etkili kılan en önemli neden, çöktüğü düşünülen Batı uygarlığına yeniden hayat verme çabası ve topluma dair getirdiği makro düzeydeki açıklamalar kendisinin ne denli önemli olduğunu anlamaya yetecektir.¹⁶

Weber'in metodolojiye ilişkin görüşlerini anlamak için Pozitivist paradigmayı ve yorumsamacı paradigmaları bilmemiz gerekir. Esasen Weber, Alman felsefi geleneğinin tinselci bilim anlayışına bağlı olsa da bilimin açıklayıcı ve genelleştirici bir faaliyet olduğunu belirten pozitivist bilim anlayışının da etkisinde kalmıştır. Weber herhangi bir kalıba girmeyerek bu iki kaynaktan da beslenmiştir. Pozitivistimi tinselci bilim anlayışıyla sentezleyerek sunar. Weber, pozitivistimin nedenselci tarafından sorgulanmış, aynı zamanda ustaca yorumlama yaparak sonraki kuşaklara devredeceği metodolojik mirası yenilemiş ve de dönüştürmüştür.¹⁷

¹⁵ Gamze Aksan, "Max Weber ve Değerler Sosyolojisi: Bir Metodolojik İkilemin Düşündürdükleri", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, s. 35, 2016, s. 429.

¹⁶ Lütfi Sunar, "Weber'in İktisat Sosyolojisi: Uygarlığı Anlamanın Anahtarı Olarak İktisadi Zihniyet", **Sosyoloji Konferansları**, no:45, 2012, s. 20.

¹⁷ Zeynep Türkkan, "Sosyal Bilim Paradigmaları Bağlamında Max Weber'in Metodolojisi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s. 28, 2012, s. 64.

Pozitivist sosyolojik düşünce; “*metafizik kayıtlardan ve her türlü metafizik problemlerden tamamıyla kurtulması ve bilgi faaliyetlerinin doğal bilimlerin yöntemine göre normlaştırılması şeklinde ifade edilmektedir.*”¹⁸ Yorumlayıcı sosyoloji, bireyi odağa alır. Bireyi ve bireyin davranışlarını temel kabul eder. İnsanların sosyolojik olarak etkileşim halinde oldukları kategoriler devlet, dernek ve feodalizm gibi kavramlardır. Sosyoloji bu kavramları anlaşılabilir duruma getirmek, etkileşimde bulunan münferit kişilerin eylemlerine indirgemektedir.¹⁹

Emile Durkheim ve Auguste Comte’un temsilcisi oldukları “Pozitivist Sosyoloji” geleneğine yeni bir alternatif getiren Weber, doğa bilimleri kurallarının geçerli olduğu, gözlemlenebilen, bilimselliği olan olguların konu edindiği pozitivist sosyoloji anlayışına manevi bir anlam katarak anlama, yorumlama ve açıklama metodunu kazandırmıştır. Weber’e göre toplumsal eylemler sosyolojinin esas konusunu oluşturmaktadır. Sosyoloji de; toplumsal eylemleri açıklayabilmek için eylemin yorumlama yoluyla anlaşılmasına çalışan bilim dalıdır.²⁰

Weber’e göre sosyoloji, toplumsal davranışları anlamak için genel kavramları dikkate almaması, bireysel öznel düşünceleri ortaya koyması gerektiğini belirtmiştir.²¹

Weber, yaklaşımını anlamacı ve yorumcu sosyoloji olarak adlandırır. Weber’in rasyonalist ve pozitivist bakış açısı anlama kavramını dönüştürebilmesini sağlar. Ama anlama kavramı cansız nesneler veya hayvanlarla değil de insanı odağa alan ahlaki ve kültürel bilimlere ait, kendine has bir tutum olma özelliğini korudu. İnsan kendinde olan davranışlarını, niyetlerini anlayabildiği gibi diğer insanların davranışlarının nedenlerini kendine kıyasla yorumlayarak açıklayabilir.²²

Weber esasında pozitivist ve yorumlamacı paradigmanın her ikisinden de etkilenmekle birlikte bu paradigmalara getirilen eleştirileri de dikkate alarak nevi şahsına münhasır bir yöntem geliştirmiştir. Akademik camia tarafından kabul edilen görüş de bu şekildedir. Freund’a göre; “Weber’e göre pozitivist ve yorumlayıcı paradigmanın birbirine zıt olmayıp aksine bunların birbirini tamamlayıcı olduğunu ve birlikte

¹⁸ İsmail Hira, “Max Weber’in Yöntem Anlayışı”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 20, 2000, s. 47.

¹⁹ Weber, “Sosyoloji Yazıları”, s. 80.

²⁰ Halil Uzdu, “Max Weber’in Otorite Tipolojileri Bağlamında “Son İmparator”, “Gandi” ve “Lincoln” Filmlerine Sosyolojik Bir Bakış Denemesi”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 14, s. 3, 2016, s. 69.

²¹ Türkan, a.g.m., s. 72.

²² Weber, “Sosyoloji Yazıları”, s. 81.

kullanılabileceğini belirtmektedir”. Ringer de Weber’in ne pozitivist ne de idealist olduğunu belirtmiştir.²³ Aynı tespit Doğan Özlem tarafından da yapılmıştır. Özlem de;

Weber’e göre kültür bilimlerinde bilgi, ne salt empiriden hareketle kısır bir tümevarımla, ne de genel geçer değerlerden hareketle empiriden kopuk bir tündengelimle elde edilebilir. Weber için köktenci bir empirizm de, üsttenci bir değer idealizmi de, kültür bilimleri için baz oluşturmaz.²⁴

Weber, sosyolojiyi, sosyal eylemleri yorumlamak ve sosyal olayları kendi ekseninde etrafında sebep ve sonuçları çerçevesinde nedensel olarak açıklayan bir bilim olarak tanımlar ve toplumsal konularda kavramları anlamak ve açıklamak için ideal tip analizi ve tarihi tip analizi yöntemlerini kullanır.²⁵ “İdeal tip” kavramı mantıksal tutarlılığa sahip gerçeklerin soyutta vücut bulmuş kurgusudur. Weber’in ideal tipleri dünya tarihini karşılaştırmalı olarak çözümlemede kullandığı düşünsel araçlardır. Birçok ideal tipten faydalanarak bir tarihsel kavramsal olarak kurgular. Kıyaslama yaparak yaptığı incelemelerinde aynı ideal tip kavramlarından faydalanır ve tarihi bu kavramlara kaynak olacak bir depo olarak kullanır.²⁶ Tarihi tip analizinde ise; sosyoloji ve tarihin ortak çalışma alanlarına sahip olduğunu belirtir.²⁷ Weber’e göre 3 ayrı ideal tip vardır. Bunların birincisi; protestan etiği ve modern kapitalizm gibi tarihsel örneklerin ideal tipleridir. Buradaki ideal tip genel ve benzeri olmayan tarihsel bir realitenin yeniden kuruluşudur. Genelliği kapitalizm ürünü bir ekonomiye sahip olmasından, benzersizliği ise çağdaş batı toplumlarında ortaya çıkışından dolayıdır. İkincisi; Feodalizm ve Bürokrasi gibi kültürel ve tarihsel olarak farklı zamanları sembolize eden soyut kavramlardır. Bunlar da bir rejimin bütününe kapsayan siyasi kurumların bir yönünü anlatır. Üçüncüsü; eylem tipleridir. Weber, amaca yönelik, değere yönelik, duygusal veya heyecana bağlı ussal davranış ve geleneksel davranışlar olmak üzere dört tip toplumsal eylem belirlemiştir.²⁸

Tüm toplumsal eylemlerin sosyolojinin konusu olmayacağını açıklayan Weber, sadece anlaşılabilir ve kültürel motiflere bağlı eylemlerin sosyolojinin konusu olduğunu belirtir. Bunları şöyle açıklar:

²³ Türkkan, a.g.m., s. 70.

²⁴ Özlem, a.g.e., s. 133’den aktaran Türkkan, a.g.m., s. 70.

²⁵ Uzdu, a.g.m., s. 69.

²⁶ Weber, “Sosyoloji Yazıları”, s. 84-85.

²⁷ Uzdu, a.g.m., s. 69.

²⁸ Hira, a.g.m., s. 52-53.

Amaca yönelik rasyonel eylem: Bu tipolojide birey amacının ve amacına ulaşmak için seçtiği araçların farkındadır. Para kazanmak isteyen spekülâtörün yaptığı alım satım işleri, bir komutanın zafer kazanmak istemesi ve buna göre davranması, birey amaca yönelik eylem biçiminde; varolan değişkenler içerisinde, herhangi bir müdahale olmadan öznel ihtiyaçlara binaen rasyonel bir seçim yapmaktadır.

Değere yönelik rasyonel eylem: Bilinçli olarak yapılan bu eylem tipinde bir değer ön planda tutulması, yapılan eylemin bir değere yönelik olarak yapılmasıdır. Batan bir geminin kaptanının, gemisini terk etmeyerek gemisiyle birlikte batmasında olduğu gibi kaptan kendi şeref düşüncesine sadık kalarak bu şekilde hareket ediyor.

Duygusal ve heyecana bağlı eylem: Gündelik alışılmış eylemlerin dışında bir uyarıyla meydana gelebilir. *“Mantık yapmamayı gerektirse de insanoğlu o davranışı yapar. Örneğin kızan annenin çocuğuna şiddetli bir tokat atması, kaprisler, tutkular hep bu tür davranış modelleridir. O anki mizaç durumu psikik yapıya göre değişen tipte davranışlardır bunlar.”*²⁹

Geleneksel eylem: Alışılmış geleneksel eylemlere ve inançlara gösterilen tepkilerdir.³⁰

Kişiler, eylemlerini davranışlarını yerleşik alışkanlıklara göre sergiler. Geleneksel davranma açık seçik olmayan, belirsiz ve belli birtakım tahriklere karşı alışılmış ve bilindik şekilde tepki gösterme şeklindedir. Alışkanlıklarımızın oluşturduğu gündelik davranışlarımızın tamamı bu davranış tipine daha yatkındır.³¹ Bir toplumsal davranışın yukarda saydığımız türlerden tek bir türe yönelmesi nadir bir durumdur. Bu türler sosyolojik amaçla tesis edilmiş saf kavramsal tiplerdir. Bu kavramsal tiplerin amaca uygunluğu verimlerinden anlaşılabilir.³²

Weber’in toplumu, toplumsal olayları tahlil etmede kullandığı metodolojide birinci aşaması bireyin veya toplumsal olayın anlaşılmasına yönelik yapılan eylemi anlama çabasına yönelir. Weber’e göre anlama dört türdür. Bunlar; doğrudan(direk), empatik, açıklayıcı ve rasyonel anlamalardır. Doğrudan anlama 2x2=4 eder yargısında olduğu gibi veya bir arkadaşımızı yüz ifadelerinden kızgın olduğunu gördüğümüzde

²⁹ Fuat Ercan, “Max Weber’de Yöntem ve Tarihsel İdeal Tip Olarak Kapitalizm Kavramlaştırmasının Kapitalist Olmayan Toplamların Gelişme Süreçlerini Anlama Çabaları Üzerindeki Etkileri”, *Öneri Dergisi*, c. 1, s. 3, 1995, s. 137-138.

³⁰ Öktem, a.g.m., s. 373.

³¹ Max Weber, “*Sosyolojinin Temel Kavramları*”, Çev: Medeni Beyaztaş, 2. Baskı, Yarn Yayınları, 2011, s. 48.

³² Weber, “*Sosyolojinin Temel Kavramları*”, s. 50.

aklımıza gelen anlama direk anlamaya örnektir. Açıklayıcı anlamada; bir eylemin motiflerine dayanarak rasyonel olarak anlama işi açıklayıcı anlamadır. Ağaç kesen kişinin direk anladığımız ağacın kesilmesi işi iken ağacı kesen kişinin bu işi ücret karşılığında yapması öğrendiğimiz takdirde bu işin açıklayıcı kısmını anlamış oluruz. Empatik anlama, diğer insanların duygu, düşünce ve hissiyatlarını kendini onun yerine koymak suretiyle onları anlama girişimidir.³³

“İnsanların bir “değer” ve “amaç”a bağlı eylemler kadar olmasa da, bu “değer” ve “amaç”ları ne oranda kendi yaşama deneyimimiz ve yaşantılarımız içerisinde empatiyle duyabiliyorsak, o oranda anlama olanağımız vardır”³⁴ Örnek olarak özgürlükçü bir ortamda yetişen batılı bir bireyin doğuya özgü el etek öpme ve bidat gibi kültürleri anlaması beklenemez. Rasyonel anlamada; anlamaya çalışılan olgunun eylemin rasyonel olduğu varsayılarak işe başlanması diğer anlamalardan daha önemlidir. “Weber, rasyonel anlamayı kavramak için rasyonel eyleme dair iki önemli örnek verir.”³⁵

İlki, mantıksal veya matematiksel bir tezin ileri sürülmesi örneğidir. Burada sonucun, öncüllerden tümdengelimsel olarak çıktığını görebiliriz. İkinci örnek, belirli bir hedefin elde edilmesinde en etkili aracın seçimiyle ilgili eylemdir. Her iki olayda da “rasyonel anlamaya sahip olduğumuz söylenebilir. Weber için “rasyonel anlama” diğer formel ilişkilerin rasyonalitesini veya geçerliliğini tanınamız halinde söz konusudur. Weber, bazen rasyonel anlamının diğer tiplerden daha “emin” olduğunu ifade eder.³⁶

Weber’in metodolojisinde birinci aşama anlama ikinci aşama ise anlamadan sonra gelen yorumlamadır. “*Yorumlama bir olguyu ya da olgular arası ilişkilerin çeşitli elemanlarının belirleyiciliğini anlamak için kullanılan bir süreçtir*”. Üç seviyede gerçekleşen yorumlamada;

i) Dilsel(Filolojik)Yorumlama: Yazılı kaynakların anlamına yönelik yapılan yorumlamadır. Yani bir kitabın, belgenin, dokümanın dilsel anlamı söz konusudur.

ii) Etik yorumlama: Bir olguya değerler tanımlayarak ona lehte ve aleyhte anlamlar kazandırma şeklinde yapılan yorumlamadır.

³³ Türkkan, a.g.m., s. 78-79.

³⁴ Özlem, a.g.e., s. 165’den aktaran Türkkan, a.g.m., s. 79.

³⁵ Türkkan, a.g.m., s. 79.

³⁶ Türkkan, a.g.m., s. 79.

iii) Rasyonel (Ussal) Yorumlama: “nedensellik ya da anlama yoluyla farklı olgular arasında ya da aynı olguların farklı elemanları arasında anlamlı ilişkiler kurmaktır”³⁷

1.1.3. İktisat ve Kapitalizm Zihniyeti

İnsanoğlunun var olmasından beridir çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için avcılık ve toplayıcılıkla başlayan daha sonra toprağın işlenmesi suretiyle yerleşik hayata geçilmesi ve sonunda sanayileşmeyle devam eden tarihsel süreç içerisinde; üretim yapmak, ticaret yapmak ve ürettikleri malları korumak gibi ekonomik karakterli faaliyetlerin bulunduğu muhakkaktır.³⁸ İnsanlık tarihi kadar eski olan iktisadi faaliyetler, ilk insandan bugüne kadar gerek neslinin devamı gerekse sosyolojik nedenlerle faaliyetini sürdürmüştür. Muktesit olmak, tasarruf etmek gibi anlamlara gelen iktisat, iktisatçılar tarafından yapılan tarife göre sınırlı olan kaynaklarla insanların sınırsız olan ihtiyaçlarını karşılama tekniği olarak belirtilir. Sosyologlar ve iktisatçılar yaptığı tanımlamalarda iktisatın orta çağ coğrafi keşiflerinden günümüze uzanan farklı bir boyutuna dikkat çekmişlerdir. İnsanların ihtiyacını karşılayan ekonomik etkinlikler olarak tanımlanan iktisatın artık ahlaki bir boyutu da ön plana çıkmaya başlamış ve kapitalizm olarak adlandırılmaktadır.³⁹

Modern Batı medeniyetinin ürünü, iktisadi bir sistem olan kapitalizm, hukuk ve ahlaktan müstesna olarak sermaye, servet ve bunlara sahip kişilerin öncelikleri ve imtiyazları onu diğer sistemlerden ayıran en önemli özelliğidir.⁴⁰ Kapitalizm; özel mülkiyeti temele alan serbest girişime dayanan bir ekonomik sistemdir. Kapitalist sistemde üretim araçları hukuki olarak özel mülkiyetin hizmetine sunulmuştur. Devlet idaresinin değil bireysel serbest girişim ehliyetine sahip kişilerin yaptığı işlemlerin oluşturduğu kapitalist üretim tarzında yatırım, üretim, gelir dağılımı, arz, talep, piyasa ekonomisi sistemin temel belirleyicileridir. Bir sistem olarak kapitalizm toplumları sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak derinden etkilemiştir.⁴¹

³⁷ Ercan, a.g.m., s. 138-139.

³⁸ Satılmış Öz, “Din-İktisat İlişkisi Çerçevesinde Çok Ortaklı Şirketlerin Kuruluş ve Gelişmesinde Dinin Rolü”, **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 4, s. 4, 2013, s. 106.

³⁹ Satılmış Öz, “Kapitalizmin Ruhu Problemi: Werner Sombart”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 29, s. 29, 2013, s. 143-144.

⁴⁰ Mehmet Bulut, “Ahlak ve İktisat”, **Adam Akademi**, c. 5, s. 2, 2015, s. 110.

⁴¹ Yaşar Alkan, “Kapitalizm ve Said Nursi’nin Kapitalizme Bakışı”, **Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi**, s. 3, 2017, s. 100.

Karl Marx, kapitalizmi; burjuva sınıfının yönetici, proletaryanın da ezilen sınıf olduğu, politik sistem olarak genellikle parlamenter demokrasinin uygulandığı, üretim araçlarına özel mülkiyetin sahip olduğu, piyasa ekonomisinin işlediği bir dönem olarak tanımlar. Ekonomi terimleriyle ifade edilirse, temel itici gücünü değişim değerini en üst seviyeye çıkarma çabasının oluşturduğu bir üretim sistemidir.⁴² Marx, kapitalizmin kârı artırma açlığının yol açtığı krizleri ve bunu elde etmek adına proleter sınıfa uygulanan emek sömürsünü kapitalizmin temel sorunu olarak görmektedir.⁴³

Wallerstein’a göre, kapitalizmin her şeyden ziyade tarihsel süreç zarfında oluşmuş toplumsal bir sistem olduğudur. Kapitalizm kelimesi kapitalden (sermaye) türemiştir. Dolayısıyla kapitalizmin şifresinin birikmiş zenginliğin göstergesi olan sermaye olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak tarihsel kapitalizm bağlamında daha özgün bir tanımla ortaya çıkmaktadır. Tarihsel kapitalizm sadece menkul ve gayrimenkul stoku ya da üretim araçları üzerindeki hakimiyet değil aynı zamanda harcanan emeğin birikimin etkisi muhakkaktır. *Ancak tarihsel kapitalizm aynı zamanda türlü argümanların ustaca kullanımını gerektirir. Wallerstein kapitalizmin tarihsel süreç içerisinde her şeyi metalaştırma yönündeki motivasyonu sağladığını iddia etmektedir.*⁴⁴

Weber’e göre kapitalizm, ekonomik sınıflar üzerine kurulması sonucu ortaya çıkan sosyal sınıflardan ibaret değildir. Kapitalizm; akla dayalı mantıklı ekonomik etkinliklerin sürdürülmesi ve bu rasyonel ekonomi neticesinde oluşan kapitalist ruhun varlığıyla alakalı bir durumdur. Weber, kapitalizmin Avrupa’da ortaya çıkması ile ilgilenmiş, kapitalizmin Avrupa’yı medeniyet olarak ileriye götürdüğünü ortaya koymuştur.⁴⁵ Weber, kapitalizmi siyasal kapitalizm ve modern kapitalizm olarak ikiye ayırır. Siyasal kapitalizmin ise 5 ayrı türü vardır. Bunlar; emperyalist kapitalizm, sömürgeci kapitalizm, yağmacı kapitalizm, vergici kapitalizm ve parya kapitalizmidir. Weber, modern kapitalizmi kapitalist iktisadi gelişme sürecinin bir meyvesi olarak görür. Ortaçağdan beri değişik zaman ve toplumlarda görülmesine karşın modern kapitalizmin olgunlaştığı yerin batı olduğunu belirtmektedir.⁴⁶ Weber, siyasal kapitalizmi şu şekilde açıklar;

⁴² Alkan, a.g.m., s. 100.

⁴³ Alkan, a.g.m., s. 100.

⁴⁴ Öz, “Kapitalizmin Ruhu Problemi: Werner Sombart”, s. 148.

⁴⁵ Apalı, a.g.m., s. 78.

⁴⁶ İshak Torun, “Max Weber’e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu”, **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, c. 8, s. 15, 2008, s. 16-17.

Siyasal kapitalizmde kar olanakları, savaş hazırlığı ve sömürüsüne, fetihlere ve siyasal yönetimin nüfuz tekeline bağımlıdır. Emperyalist kapitalizm derken Weber, kar peşinde koşanların siyasal yayılcılığın uygulayıcıları ya da meyvelerini toplayanlar olduğu durumları kasteder. En önemli örnekleri Roma ve İngiliz imparatorlukları ile günümüzün rekabetçi emperyalizmidir. Siyasal Emperyalizme yakından bağlı olan sömürgeci emperyalizm, fethedilen topraklar üzerindeki siyasal nüfuzun ticari olarak sömürülmesi yoluyla kar sağlayan kapitalizmdir. Bu siyasi nüfuz ve haklar, garantili ticaret tekelleri, taşıma ayrıcalıkları, toprak mülkiyet ve tasarrufunda siyasal belirlemeler ve angarya iş gücü olanaklarıdır. Serüvenci kapitalizm, hazine bulmak için karizmatik önderlerin emrinde yabancı ülkelere yapılan akınlardır. Bu hazineler tapınak, mezar, maden yatakları, boyunduruk altına alınan prenslerin sandıklarından çıkarılabileceği gibi, yerli halkın süs eşyaları ve mücevherlerini vergi salma yoluyla da elde edilebilir. Başlıca tarihsel örnekler, Batı Yarımküresinin İspanyollarca fethi, İtalyan kent devletlerinin ortaçağdaki denizasıırı seferleri, Hansa Birliği ve İngiliz tacirlerinin denizasıırı serüvenleridir. Serüvenci Kapitalizm de süreksizlik ve karizma niteliklerinin ağır basmasına karşın, yağmacı kapitalizm terimi amaçlanan hedefleri vurgular. Weber'in kullandığı anlamda vergici kapitalizm, siyasal güç ve hakların kullanılmasıyla elde edilen belli kar olanaklarına ilişkindir. Bu türün en önemli uygulaması, Eski Roma'da ve Fransa'daki "eski rejim" de olduğu gibi vergi toplama hakkının özel girişimcilere atılmasıdır. "Endüljans"⁴⁷ların satışının, Vatikan'a verdikleri borçların karşılığı olarak İtalyan tacirlerine ihale edilmesi, kara ve deniz kuvvetlerinin örgütlenmesi işinin bir özel girişim olarak "condottieri"ye verilmesi, para basma hakkının Jacop Fugger gibi özel girişimcilere satılması, diğer örneklerdir.⁴⁸

Modern endüstriyel kapitalizm, pre-kapitalist üretim tarzının tersine özgül bir üretim tarzının ortaya çıkmasıdır. Tarihte benzeri bulunmamakla birlikte bu üretim tarzının hukuki, siyasal ve ideolojik ön koşulları bulunmaktadır. Özgür ve bireysel olan işgücünün sabit bir fabrikanın birlikte örgütlenmesi esasına dayanır.⁴⁹ Yine Weber, kapitalizmin oluşması için, rasyonel sermaye muhasebesi, serbest piyasa ekonomisi, rasyonel teknoloji, özgür emek, kendisine itimat edilen bir hukuk

⁴⁷ Ortaçağ Avrupa'sında bir tür günah çıkarma ve ölümden sonra cennete gitmek için Papa'nın sattığı af belgesi. Kilisenin halktan para alarak cennetten toprak satmasıdır. Katolik Kilisesi Yeniçağ başlarında harcamalarının artması üzerine bir bildiri yayınladı. Bu bildiriye göre Hristiyanlar günahlarından arınabilmek için kiliselere bağışta bulunmalıydı. Bildiri üzerine yaşanan tartışmalar sonrası, özellikle Martin Luther'in 95 tezinin etkisiyle, Katolik Kilisesine karşı kitlesel eylemlerin ortaya çıktığı ve Reform hareketlerinin başladığı kabul edilir. Kutsal devlet ve kilisenin otoritesinin sorgulanması gündeme geldi. Bunlar temel olarak bir süre sonra halkın, kiliseye olan inancını yavaş yavaş yok etti ve bu da reform hareketlerine yol açtı <https://tr.wikipedia.org/wiki/Endüljans>. Erişim tarihi: 02.02.2020.

⁴⁸ Weber, "Sosyoloji Yazıları, s. 91-92.

⁴⁹ Weber, "Sosyoloji Yazıları, s. 93.

sisteminin varlığı, iktisadi hayatın ticarileşmesi olmak üzere önemli şartları ileri sürmüştür.⁵⁰ Kapitalizmin bir başka tanımı şu şekildedir;

Bilindiği gibi, kapitalizmin merkezinde, klasik iktisat teorisinin ‘homo-economicus’ olarak isimlendirdiği ‘makineleşmiş bir insan’ yer almaktadır. Bu insan, tüketici olarak fayda maksimizasyonuna üretici olarak da kâr maksimizasyonuna şartlanmıştır. Daha doğru ifade şu: Kapitalist toplum, yalnızca iktisadî çıkar kaygısıyla hareket eden, imkânları elverdiği ölçüde ‘çok kazanma hırsı’ taşıyan ve sürekli rasyonel düşünen bireylerden oluşmaktadır. ‘Sistem’i ayakta tutan, ‘özgürlük’ ortamında faaliyet yürüten ‘akılcı’ bireylerin ‘kazanma hırsı’dır. İktisadi faaliyetler ‘uzmanlaşma ve işbölümü’ temelinde cereyan etmektedir. ‘Sistem’, ‘kazanma hırsı’ ile yanıp tutuşan bireyin, kendi özgür iradesi ile seçtiği işi yaparken hem daha üretken, daha müreffeh ve daha mutlu olacağı, hem de ister istemez toplumsal çıkar’a hizmet edeceği varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Şunu da unutmamak gerekir: Kapitalist sistem’in bekası için, ‘devletin sadece bir jandarma rolü oynayacağı eksiksiz bir özgürlük alanı’ yaratılarak ‘girişim özgürlüğü’ sağlanmalıdır. Kastedileni daha açık söyleyelim: Devlet aygıtı, ‘girişimci’ sınıfı, ‘muhalif’ ve ‘tehlikeli’ sınıfların saldırısından koruyacak şekilde yapılandırılmalıdır.⁵¹

Yukarıda tarifi yapıldığı gibi çok kazanma hırsı ve emek sömürüsü günümüz kapitalizm anlayışının ana omurgasını oluşturur.

Weber ise kar elde etme güdüsünün, çok kazanma hırsının kendi içinde kapitalizm ile doğrudan ilişkisinin olmadığını, kar hırsının kapitalizm ile aynı şey olmadığını aksine kapitalizmin bu güdülerin dizginlenmesiyle ya da rasyonel olarak dengelenmesiyle eş olabileceğini savunmuştur.⁵² Weber kapitalizm hakkındaki görüşlerine şöyle devam eder;

Kapitalizmin ruhunda çalışma ve sorumluluk vardır. Bireysel değer ve erdemin kaynağı ciddi ve sağlam çalışmadır. Bu az çalışıp çok kazanmak isteyen bireysel psikolojye ters düşer. Kapitalizm ruhuna ters düşen tarihsel bir olgu daha vardır ki o da yağma ve sömürgeciliktir. Bu iki ters düşen bireysel ve politik olgu kısa vadeli menfaatlerde geçerlidir. Uzun vadeli düşündüğümüz takdirde kapitalizmin ruhundaki çalışma ve sorumluluk esası daha köklü menfaatler sağlamaktadır.⁵³

Weber’de Batının kapitalizme geçiş aşaması tamamen öznel bir nitelik taşımaktadır. Weber’e göre kapitalistleşmeyi doğuran asıl etkenler Protestanlığın bu mezhep mensuplarına aşıladığı değerlerdir. Yani Protestanlıkta kapitalizme giden

⁵⁰ Öz, “Kapitalizmin Ruhu Problemi: Werner Sombart”, s. 149.

⁵¹ M. Kemal Aydın, “Kapitalizm Neden Vazgeçilmezdir?”, **Sakarya İktisat Dergisi**, c.1, s. 1, 2012, s. 23.

⁵² Torun, “Max Weber’e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu”, s. 17.

⁵³ Öktem ve Türkbağ, a.g.e., s. 410.

rasyonalite mevcuttur. Başka toplumlarda rasyonellik, çok kazanma olgusunu ihtiva etmediğinden dolayı kapitalizm gelişme gösterememiştir.⁵⁴ Esasında Weber, kapitalizmin Çin’de, Hint’de, Babil’de, Antik Çağ ve Orta Çağ’larda da var olduğunu ancak çağların ve ülkelerin kapitalizmde, kapitalizme anlamını yükleyen değerlerden yoksun olduğundan bahseder.⁵⁵

Weber, kapitalizmin Batı’da gelişmesinin sebebini şöyle açıklar; kapitalizmin zorunlu ve tamamlayıcı olmak üzere iki şartı vardır. Tamamlayıcı şartları; burjuva sınıfın ortaya çıkması, endüstriyel teknolojinin gelişmesi, kentleşme ve rasyonel hukuktur. Kapitalizmin vücut bulması için gerekli olan şartlar tamamlayıcı şartlar olup somut olarak bulunmaktadır. Kapitalizme ruhunu veren zorunlu şartını da Protestan Ahlak olarak belirtmiştir.⁵⁶ Protestan dindarlığın artmasının, çalışma ve üretkenliği artırdığını, üretme ve çalışmanın artmasının da ekonomik gelişmeyi hızlandırdığı ortadadır. Bundan dolayı Protestanlığın yüksek gelişme düzeyine sebep olduğunu söylemiştir. Nitekim Weber’in sunduğu Protestan insan modeli çalışkan ve üretken olmanın yanında tüketim ve hazdan nasibini almamıştır. Bu tiplerin motive kaynağı da cenneti kazanma isteğidir ve mutluluğun formülünü de dünya da çalışma ve üretkenlikte bulmaktadırlar. Dolayısıyla mensupları için Protestanlık ekonomik faaliyetler açısından onları motive eden bir nevi manevi güç olarak algılanmaktadır.⁵⁷ Gerçekten de Kalvinci öğreti ile kapitalist zihniyet arasında şaşırtıcı benzerlikler vardır. Kapitalizm, işin akılcı bir plan program içerisinde örgütlenmesi ve üretim araçlarının sürekli yenilenmesi ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla kârın tamamının harcanmayıp biriktirilmesini hedefler. Protestan ahlakında ise mensuplarına çileci bir hayat ve dünya nimetlerinden uzak durmayı nasihat eder. Bu iki kurum arasındaki ruhsal yakınlık burada açık bir şekilde kendini ortaya çıkarır.⁵⁸

Kapitalizmin ekonomi ve dinle olan ilişkisi batı referanslı kaynaklardan ve görüşlerden, İslam dini dışındaki dinler esas alınarak tanımlanmaktadır. Kapitalizmi din olarak görenler; Weber’in ifadesindeki gibi dinin koşullandığı bir biçimlenme değil de

⁵⁴ Öz, “Kapitalizmin Ruhu Problemi: Werner Sombart”, s.149.

⁵⁵ Max Weber, “**Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**”, Çev: Göksu Birol, 1. Baskı, Dorlion Yayınları, 2019, s. 25.

⁵⁶ Kadir Caner Doğan, “Max Weber’de Patrimonyalizm ve Bürokrasi Kavramları: Antik ve Çin İmparatorluğu Üzerine Analizler”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 11, s. 21, 2020, s. 418-419.

⁵⁷ Esra Sincer, “İktisat ve Din İlişkisi: Literatür Değerlendirmesi Zihinsel Arka Plan ve Kurgu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 22, s. 3, 2017, s. 934.

⁵⁸ İshak Torun, “Kapitalizmin Zorunlu Şartı “Protestan Ahlak””, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, c. 3, s. 2, 2002, s. 95.

dini bir olgu olduğu savında bulunanlar ve bu savlarını temellendirmeye çalışanlar olduğu gibi tanımı ve tarihsel kökeni bakımından bir görüş birliğinin sağlanamadığı görölmektedir. Bundan doğan karmaşa ve sübjektivizm kapitalizmin yanı sıra sosyal teorilerin genelinde görünmekte ve sosyolojik bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra kapitalizm genel manada; *üreticilerin doğrudan ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, satış, mübadele ve kâr amacı güden bir ücretli emek ve meta üretim sistemi olarak tanımlanmaktadır*. Yine Kapitalizm üretim araçlarının özel sektörün elinde olduğu ve ekonomik hayata bireylerin yön verdiği bir ekonomik sistem olarak tanımlanır. İdeal bir kapitalizmin üç tane belirleyici unsurundan söz edilmektedir. Bunları, özel mülkiyet, kişisel servet ve kar üretmek ve hiçbir baskı altında kalmayan özgür ve rekabetçi bir ekonomik sistem olmasıdır.⁵⁹

Sosyo - ekonomik bir düzen olarak kapitalizmin meydana gelmesi her şeyden önce ideolojik bir etmenin varlığını gerektirir. Weber, Protestan Ahlakını modern kapitalizmin ideolojik etmeni olarak görür. Modern kapitalizm ile Protestanlık arasında üç temel ilişkiye gönderme yapar.⁶⁰

Birinci ilişki: İnsanların ekonomik durumlarıyla Protestanlık arasında ilişki doğru orantılıdır. Katolik insanlarla birlikte yaşayan Protestanlar görece olarak Katoliklerden daha zengindirler. Hatta yüksek eğitim sahibi teknik ve ticari personelin, büyük sermaye sahiplerinin ve işletme sorumlularının Protestan olduğu görölmektedir.⁶¹

Weber'in öğrencisine yaptırdığı istatistikte; Protestanların Katoliklere oranla daha zengin ve ticari faaliyetlere daha istekli olduğunu, Katoliklerin ise daha az kar güdüsü hisseden sakin mizaçlı, güvenli bir hayat sürmeyi heyecanlı bir hayata tercih ettiklerini ortaya koymuştur.⁶² Protestanlığın kapitalizmin gelişme süreci içerisinde önemli bir yeri olduğunu savunan Weber, Protestanlığın emir ve yasaklarının kapitalizme ruhunu veren niteliklere haiz olduğundan Protestanlarda diğer mezheplere nazaran daha başarılı uygulanmıştır.⁶³

İkinci İlişki: Reformasyona sıcak bakan ülkelerle endüstriyel kapitalizmin başarılı olduğu alanlar arasında pozitif bir ilişki vardır. Reformasyon sonrası gelişmiş Batı

⁵⁹ Öz, "Kapitalizmin Ruhu Problemi: Werner Sombart", s. 144.

⁶⁰ Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak"", s. 91.

⁶¹ Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak"", s. 91.

⁶² Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak"", s. 91.

⁶³ Öz, "Kapitalizmin Ruhu Problemi: Werner Sombart", s. 149-150.

lkelerinin hepsi Protestandır. Bunlar Amerika, Hollanda, Almanya, İngiltere'dir. İspanya İtalya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkeler ise Katolik nüfusun yoğunlukta olduğu bu gibi ülkelerde kalkınma ve gelişme Protestan lkeler gibi yoğun seviyelerde olmamıştır. Oysa kapitalizmin başlangıcı Katolik ülkelerde ortaya çıkmasına rağmen endüstriyel kapitalizm bu ülkelerde gelişmemiştir.⁶⁴ Para kazanmada bencilce çıkarların ön plana çıkmasıyla ortaya çıkan vicdansızlığın evrensel boyutlara ulaşan hâkimiyeti orta sınıfa dayalı kapitalist gelişimleri "gerilerde" kalmış ülkelerin karakteristik özellikleri ortaya çıkmıştır. Örnek olarak Alman işçileriyle karşılaştırıldığında İtalyan işçilerde dürüstlük eksikliği vardır. Dolayısıyla hiçbir fabrikatör böyle bir işçiyle çalışmak istemez. Bu da kapitalist gelişmenin önündeki en büyük engellerden biridir.⁶⁵

çnc ilişki: Kapitalizmin rasyonel bakış açısıyla Protestan ahlakı arasında örtüşme vardır. Weber'in Protestan Ahlak öğretisi, Calvin'ci *ilahi takdir*⁶⁶ öğretisine dayanır.⁶⁷ Weber'e göre "*Kalvinistler, uzak, her şeye kâdir, yakarışlara cevap vermeyen ve beşeri aktörlerin değışmeyen kaderlerini önceden belirlemiş, hiçbir şeye müdahale etmeyen bir tanrı inancına sahiplerdi.*" Dolayısıyla dünyada çileci çalışma önerisi tanrının Protestanlara verilmiş bir nasihattir.⁶⁸

Weber, Doğu'da kapitalizmin doğması için gerekli pek çok şartın bulunmasına rağmen ve hatta Batı kapitalizminin önündeki pek çok engelin Doğu'da bulunmamasına rağmen Doğu'da ussal modern kapitalizmin gelişmemesini kapitalist ruhun eksik olmasına bağlamaktadır. Modern kapitalizmi diğerkapitalizm türlerinden ayıran özelliğı akılcı olmasıdır. Akılcılaşımanın hiçbir surette hayatın her bir alanında paralel gelişmeci bir çizgiyi takip etmediğinin farkında olsa da modern akılcı kapitalizmin bir dizi akılcılaştırıcı paralel gelişme dahilinde gerçekleştiğini düşünmektedir. Hane ile işyerlerinin ayrılması ve bu ayrılmayı tamamlayan sermaye muhasebe sisteminin gelişmesi bu gelişmelerin başında gelmektedir. Bunun sonucunda şirketleşme ve onun

⁶⁴ Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak"', s. 92.

⁶⁵ Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, s. 32.

⁶⁶ 1647 Westminster Bildirisi metninden oluşan bu öğreti, beş noktada özetlenebilir. 1)Dünyayı yaratan ve yöneten, ama insanların sınırlı akıllarının kavrayamayacağı mutlak, yüce bir Tanrı vardır. 2) Her birimizin kurtuluşu (seçilmesi) ya da helâkı (lanetlenmesi) Tanrı tarafından önceden belirlenmiş olup kişinin, kendi çabasıyla önceden belirlenen bu akıbeti değıştirmesi mümkün değildir. 3) Tanrı dünyayı kendi şanı için yaratmıştır. 4) İster seçilmiş ister lanetlenmiş olsun bireyin dünyadaki ödevi, Tanrı' nın şanı için çalışmak ve yeryüzünde Tanrı' nın hâkimiyetini kurmaktır. 5) İnsan için kurtuluş ancak tanrısal merhametle mümkündür. Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak"', s. 93.

⁶⁷ Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak"', s. 92.

⁶⁸ Öz, "Kapitalizmin Ruhu Problemi: Werner Sombart", s. 150.

sonucunda ortaya çıkan muhasebe kayıt tutma sistemleri gelişmiştir. En nihayetinde modern sanayi kurulmuş ve serbest emek ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler modern hukuk sisteminin ve idarenin gelişmesi ile modern devlet sisteminde bütünleşerek akılcı kapitalist sistemi vücuda getirmiştir.⁶⁹

Kapitalizmin Avrupa’da yükselip gelişmesi, Protestanlığın kapitalizmin ruhu denen olguya hayat vermesinden ve kapitalist üretim biçimleri bakımından da Avrupa’daki hukuk sistemlerinin elverişliliğinden kaynaklanır. Hukuk sistemlerindeki bu uyumluluk ekonomik dönüşümün kendisinden değil, Roma Hukukuna dayanan pozitif hukukun, bu gelişime uygun bir nitelik arz etmesinden kaynaklanır. Profesyonel bir hukukçu sınıfının ortaya çıkışı ya da mevcut siyasi tertibatlar hukukun gelişiminde daha belirleyici olmuştur. Ekonomik gelişmenin buradaki etkisi artan ya da ekonominin gelişmesiyle yeni ortaya çıkan ekonomik sorunların yeni hukuki sorunları doğurması ve bunlara talep aramasının altında yatmaktadır. Bu durum uzmanlaşmış hukuk bilgisine olan ihtiyaç profesyonel hukukçuları ve avukatları ortaya çıkarmıştır. Artan bu talebin varlığı aynı zamanda hukuk eğitiminin de rasyonelleşmesini hızlandırmıştır.⁷⁰ Weber, çoğu toplumun rasyonaliteye sahip olmadıkları için kapısına kadar gelmiş olan modern kapitalizme geçemediğini, kapitalizmin iktisadi zihniyetin rasyonelleşmesinin bir tezahürü olduğunu belirtir.⁷¹

Kapitalist iktisadi zihniyet asırlardır süregelen gelenekçiliğe aykırı bir ruh taşımaktadır. Pre-Kapitalistlerde kazanç ve kar arzusu tüketim ve gösterişle başkalarına tahakküm etmek, şan şöhret kazanmak gibi rasyonel olmayan amaçlara yönelikti, aynı zamanda pre-kapitalizmde kazanç yolları yağma, vergi, angarya ve sömürü gibi yöntemlerdi. Modern kapitalizmdeki kazanç yöntemi ise bir meslek içerisinde ibadet niyetiyle disiplinli ve düzenli çalışmayla elde ediliyor. Kazançtan sağlanan zenginliğin ise lüks ve şatafatla harcanması ise protestan bireyin sahip olduğu dini inanca ters düşmektedir. Buradan şu kaniya varılabilir: Kapitalizm veya kapitalist zihniyet sanıldığıının aksine sınırsız bir kazanç ve sömürü hırsına indirgenemez. Zira kazanma arzusu her devirde var olan bir duygudur. Pre-kapitalist dönemde mütevazı bir hayat süren bireyler, hayatını idame ettirecek kazanca ulaştığı zaman çalışmasını azaltır veya bitirirdi.

⁶⁹ Lütfi Sunar, “Karl Marx ve Max Weber’in Doğu Topluluklarına Yaklaşımı”, s. 203-204.

⁷⁰ Engin Topuzkanamış, “Max WEBER’de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 14, s. 2, 2012, s. 257.

⁷¹ Torun, “Max Weber’e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu”, s. 16.

Kapitalizmin yağmacı zihniyetine ters düşen bu tutum ve davranışlar Protestan ahlak ile ortadan kalkıyor. Pre-kapitalist dönemde de kar ve kazanç hırsı vardı ancak karı veya kazancı biriktirmek amacıyla devretmek zihniyeti yoktu. Protestanlık bu zihniyet değişimini sağlayarak kar ve kazanç hırsını rasyonelleştirerek biriktirme ve zihniyetini ortaya çıkarmıştır.⁷²

Son olarak “Türk Weber’i” olarak anılan Sabri Fehmi Ülgener’in⁷³ yorumuyla kapitalizmin gelişimine bakacak olursak, Ülgener’e göre; kapitalizmin oluşumu dünya tüccarlarının faaliyetleri, tüccarların devlete ve kiliseye karşı duruşuyla birlikte ilerlemiştir. Bundan dolayı kapitalizmin oluşumu Protestanlık öncesine dayanır. Burjuva kendisini kiliseye ve soylu sınıfa karşı durarak oluşmuştur. Burjuvazi, herhangi bir dinsel inanışa meyletmeden, kimseyi taklit etmeden kendi kurallarını koymuştur. Protestan zihniyet sadece burjuvalara yaşam tarzlarının meşru olduğu hissini uyandırmıştır. Yani insanlar Protestan- oldukları için kapitalist olmadılar. Kapitalist oldukları için Protestan olmaya başladılar.⁷⁴

1.2.WEBER’İN DOĞUYA BAKIŞI VE BÜROKRASİ

1.2.1. Bürokrasi Kuramları ve Otorite

1.2.1.1. Egemenliğin Meşru Halleri

Sosyal ilişkilerimizi düzenleyen olaylar öncelikle meşru bir düzenin varlığına olan inançla geçerli kılınabilir.⁷⁵ Bir eyleme, sosyal düzenlemeye meşruiyetin temelleri olan; gelenek, inanç ve kanun vasıtasıyla meşruiyet atfedilir.⁷⁶ Weber egemenliği; belirli bir grubun, kişinin belirli bir emre itaat etme olasılığı olarak nitelendirmektedir.⁷⁷ Weber, emretme gücüne eş tuttuğu egemenliği, çıkar ilişkilerinden kaynaklı ekonomik egemenlikten ayırmaktadır. Bu durum doğuştan gelen ya da sonradan kazanılan hakim

⁷² Torun, “Max Weber’e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu”, s. 20.

⁷³ Adem Levent, “Sabri Ülgener, Keynesyen İktisat ve Liberalizm”, **Muhafazakar Düşünce**, s. 54, 2018, s. 152.

⁷⁴ Abdulkadir Zorlu, “Sabri F. ÜLGNER’i Yeniden Okumak (Sosyal Tarih, Osmanlı İktisat Faaliyetlerinin ve Zihniyetlerinin Ortaçağlaşması, Tasavvuf, İslam ve Kapitalizm)”, **Muhafazakar Düşünce**, c. 3, s. 9-10, 2006, s. 185-186.

⁷⁵ Max Weber, “**Ekonomi ve Toplum 1. Cilt**”, Çev: Latif Boyacı, 1. Baskı, Yarın Yayınları, 2012, s. 139.

⁷⁶ Weber, “**Ekonomi ve Toplum 1. Cilt**”, s. 145.

⁷⁷ Weber, “**Sosyolojinin Temel Kavramları**”, s. 103.

olma anlamında kullanılan otorite, insan ilişkilerinde ait bir kavram haline gelmiş olup yönetenin, yönetilen üzerinde bir erk elde ettiğine işaret etmektedir.⁷⁸

Meşruluk kavramını hukuki olarak değil sosyolojik olarak değerlendiren Weber, meşruluğu, “Sosyal gerçeklikte var olan ve otorite için, otorite altında bulunanlar tarafından beslenen gerçek bir inancın ifadesi” şeklinde tanımlamıştır. Otoritenin temelini, egemenliği elinde bulunduran otorite sahibinin meşruluğuna yönetilenlerin inanması teşkil eder. Bu durum otorite sahibinin kendisine inananlar nezdinde kendi meşruluğu ve iktidarını korumak adına bir inanç yaratmaları gerekir. Meşruluk inancı yaratamayan otorite sahibi er geç otoritesini kaybedecektir. Bu durum sosyolojik olarak meşruluğun nasıl kazanılacağı durumunu ortaya koyar.⁷⁹

Otorite altında bulunanların otorite sahibine niçin uydukları konusu Weber’in sosyolojisinin temel sorunudur. İnsanlar; a) otorite sahiplerinin emirlerinin, içeriğinin doğru olduğuna inanma, b) Emirlerle uymayı kendisine görev bilme veya korkma, c) Otorite sahiplerinin emirlerine uymayı alışkanlık haline getirme, d) Otoritenin emirlerine uymanın kendi çıkarlarına uygun olmasından dolayı otorite sahibinin emirlerine boyun eğmektedirler.⁸⁰

Meşru otoritenin 3 saf tipinden bahseden Weber bu savın geçerliliğini karşılıklı bağımlılık içerisindeki şu düşüncelere dayandırır.

- *Geleneksel gerekçeler (Geleneksel egemenlik)* : Geçmişe eskilere dayanarak süregelen gelenek ve inanışların kutsiyetine ve bu inanışa göre erki kullanan kişi organ ya da grubun yasallığına olan inanca dayanır.
- *Büyüleyimsel gerekçeler (Karizmatik egemenlik)*: Bir kişinin kendisini ön plana çıkaran kahramanlığına, kutsallığına veya örnek gösterilecek davranışına olan bağlılık.
- *Ussal gerekçeler (Yasal egemenlik)* : Yasalaşmış kurallara ve bu kuralları uygulayıcıların emirlerinin yasallığına olan inanca dayanır.⁸¹ Bunlar aynı zamanda egemenliği meşrulaştıran içsel gerekçelerdir.

⁷⁸ Nafiz Tok ve Vedat Koçal, “Siyasal İktidarın Weberyen Meşruiyet Kaynakları Açısından Bir Adalet ve Kalkınma Partisi Analizi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 2, s. 4, 2013, s. 103.

⁷⁹ Davut Dursun, “Bürokrasi Teorisi ve Yönetim”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, c. 0, s. 37-38, 1992, s. 136.

⁸⁰ Dursun, a.g.m., s. 136.

⁸¹ Max Weber, “**Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**”, Çev: Özer Ozankaya, 1. Baskı, İmge Kitabevi, 1995, s. 315-316.

Weber’e göre bu otorite türlerinden her biri belli şartlar altında varlık gösteren iktidarla ve idari yönetim biçimleriyle bağlantılı ve bu bağlantıyla ilişkileri açıkça ortaya koyarak itaat nedenlerinin veya gerekçelerinin tipolojilerini temsil eder.⁸²

Literatürde yasal otorite, diğer otorite türleri ile kıyaslamada çıkış noktası olarak baz alınır. Ancak Weberyan düşüncede otorite tipolojilerini açıklamada karizma kavramı baz alınır. Esasen Weber’in kapitalist toplum analizleri Batı’yı kapitalizme dönüşmesinin rasyonel bir süreçten geçtiğini savunsa da Weber tarihteki tüm yaratıcı akımların karizmatik bir devrim sonucu ortaya çıktığının ısrarla üzerinde durmuştur. Biz de Weber gibi karizma kavramını çıkış noktası olarak ele alacağız. Karizmanın rutinleşmesi bizi otoritenin diğer iki türü olan yasal otoriteye ve geleneksel otoriteye götürecektir (Bkz. Şekil 1). Ancak bu ideal türden bir tipolojidir. Bu türlerin herhangi biri asıl haliyle tarihte hemen hemen bulunmamaktadır. Esasen tarihte var olan hakimiyet biçimleri bu tiplerin bileşimleri, uyarlamaları ve değişkenleridir.⁸³

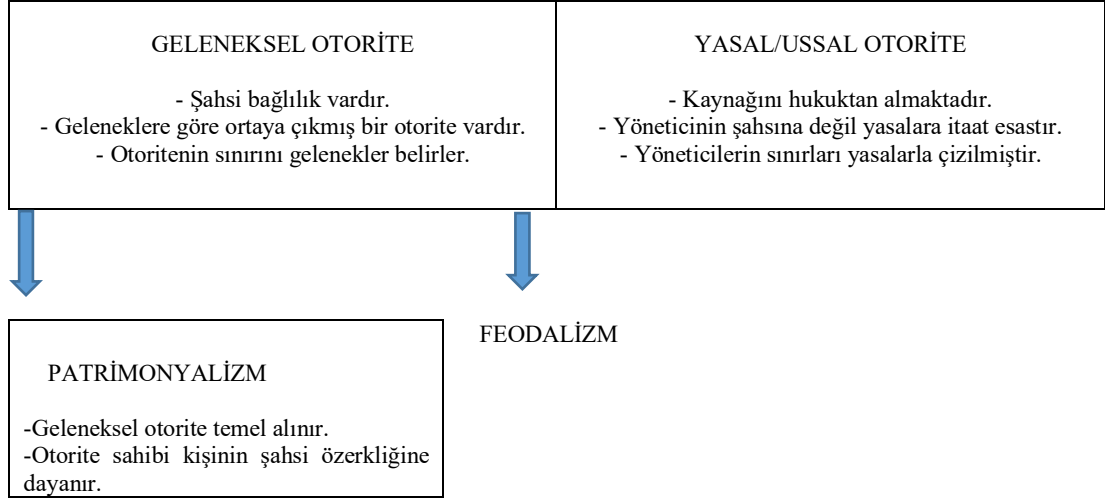
Şekil 1: Weber’in Otorite Tipolojisi

⁸² Hülya Eşki, "Bugünü Anlamak İçin Max Weber'i Yeniden Okumak", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 6, s. 11, 2010, s. 191.

⁸³ Eşki, a.g.m., s. 192.

(Şekil 1) Devamı

Kaynak: (Eşki, a.g.m., s. 192)'den yararlanılarak yazar tarafından tasarlanmıştır.

Weber'e göre devletin egemenliği kamu gücünü halk üzerinde uygulayıcı konumda olan ve konusunda uzmanlaşmış kamu görevlilerine aittir. Hatta, devletin sınırları içerisinde egemenliğini sürdürebilmesinin olmazsa olmazı ve vazgeçilmezi olarak bürokrasiyi adeta kutsamıştır. Aynı zamanda devletin egemen bir şekilde varlığını devam ettirebilmesi için egemenlik altındaki halkın otoriteye itaat etmeleri gerektiğini söyleyerek egemenliğin dayandığı içsel gerekçeleri ve dışsal araçları açıklamıştır. İçsel gerekçeler yukarıda anlatıldı. Weber, egemenliğin dayandığı dışsal araçları; iktidarın emrindeki yardımcı araçların çok önemli olduğunu söyleyerek belirtir. Yönetici kadroların liderin egemenliğinin sürdürülebilmesi için lidere itaatle şartlandırılması gerektiğini, devletin başvurmak zorunda kaldığı fiziksel şiddetin kullanılması için gerekli maddi araçların denetlenmesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁴

1.2.1.1.1. Geleneksel Otorite

Geçmişten beri var olan, süregelen ve meşruluğunu kuralların ve güçlerin kutsallaştırılmasından alan ve yine insanların kendisine inandığı egemenlik türü geleneksel otorite olarak adlandırılır. Otorite sahibi kişi ya da kişiler geleneksel yollarla seçilirler. Bunlara itaat geleneksel konumundan dolayıdır ve itaat şahsi bağlılık duygusu

⁸⁴ H. Alpay Karasoy, "Max Weber'de Bilim, Bilim Adamı ve Siyasal Liderlik Konusu", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, c. 9, s. 18, 2009, s. 498-499.

şeklinde tezahür etmektedir.⁸⁵ Otoriteyi uygulayan amir değil kişisel bir efendidir. İdari kadro memurlardan değil efendiye sadakatle bağlı kişisel hizmetlilerden oluşur. Bu hizmetliler yönetimin bir üyesi değil de daha çok efendinin yoldaşları veya tebaasından olan kişilerdir. Bu kişiler patrimonyal devşirme olarak anılacak olan akrabalar, köleler, hanenin görevlileri olan bağlılar, klientler, coloni ve azat edilmiş köleler olabilir. Bu hizmetlilere ayrıca devşirme patrimonyal dışı olan tamamen kişisel sadakat ilişkisi içerisinde olan kişiler, vasallar⁸⁶, memurlar gibi kişisel bağlılık ilişkisinde bulunan adamları dahil edebiliriz.⁸⁷

Weber, geleneksel otoriteyi kendi içerisinde 3'e ayırmaktadır. Bunlar; Gerontokrasi ve Ataerkillik, Patrimonyalizm ve Feodalizm'dir.⁸⁸

Geleneksel otorite de en ilkel halin egemen gücün şahsi bir idari memur takımının olmadığı “gerontokrasi” ve “ataerkilliktir”. Gerontokrasi, grup üzerindeki egemenliği yaşlıların elinde bulundurduğu durumu ifade eder. Başlangıçta bu durum “en yaşlı” olarak tanımlanıyordu. Bu da kutsal ritüelleri en iyi bilen en yaşlı kişi olduğuna olan inançtan kaynaklanıyordu. Akrabalık bağı ya da ekonomik nitelikte olmayan gruplarda en yaşlı kişinin hakimiyeti daha yaygındır. Ataerkillik ise genelde hem ekonomik hem de akrabalığa dayalı olarak örgütlenen grubu, bir miras kuralı gereğince belirlenen bir bireyin yönetmesini ifade eder. Ataerkilliğin gerontokrasi ile birlikte görülmesi yaygındır. Ortak belirleyici özellik egemen gücün, üyeler üzerinde geleneksel hakkı olduğu, egemenliğin bütün üyelerin yararına kullanılmasının ortak bir hak olduğu dolayısıyla güç sahibinin bu gücü keyfi olarak sahiplenemeyeceği inancı vardır. Bu durumun sürdürülebilmesi için, kişisel kontrol için bireysel otoriteyi zedeleyecek patrimonyal bir memur yapısının olmaması her iki durum için de hayati önemdedir. Bu sebeple, güç sahibi, üyelerinin kendi emirlerine uymaya istekli olmalarına bağımlıdır, emirlerine uyulmasını dayatabilecek bir mekanizma yoktur. Dolayısıyla güce yani otoriteye tabi olanlar tebaa değil, grup üyesidir. Ancak bu niteleme tamamen gelenekten

⁸⁵ Max Weber, “Bürokrasi ve Otorite”, Çev: H. Bahadır Akın, 3. Baskı, Adres Yayınları, 2008, s. 55.

⁸⁶ Vasal, Avrupa feodal sisteminde derebeyine hizmetleri karşılığında kendisine toprak ve köylü tahsis edilen kişi. Bununla birlikte bazı vasallara yurtluk tahsis edilmezdi ve bunlar efendilerinin şatosunda ikamet ederdi. Bunlara örnek olarak sarayda yaşayan şövalyeler gösterilebilir. <https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Vasal>. Erişim Tarihi: 04.02.2021.

⁸⁷ Weber, “Ekonomi ve Toplum 1. Cilt”, s. 346-347.

⁸⁸ Ünal Karaarslan, “Max Weber’ e Göre Liderlik Çeşitleri ve Geleneksel Liderliğin Dönüşümü” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, c. 5, s. 12, 2012, s. 343.

kaynaklanmakta, herhangi bir sözleşme ya da yasaya bağlı değildir. Bu durumda güç sahibi egemen kişiyi geleneklere sıkı sıkıya bağlamaktadır.⁸⁹

Temelinde geleneksel otoritenin olduğu, güç sahibinin kişisel özerkliği yoluyla uygulanan otorite durumuna “patrimonyal” otorite denir. Keyfiyetin geleneksel otoriteye takılmadığı patrimonyal otorite de “saltanat” olarak adlandırılır.⁹⁰

Yönetim kadrosunun özel güçler ve benzer şekilde ekonomik varlıklara sahip olduğu patrimonyal otorite biçimine zümre tipi egemenlik denir. Zümre tipi egemenliği sahiplenme şekli örgütlenmiş bir grup ya da bireyler tarafından “*ömür boyu, kalımsal temelde ya da özgür bir mülk olarak uygulanabilir*”. Sahiplenme gerçekleşikten sonra tüm yetkiler yönetici ve yönetim kadrosu üyeleri arasında kişisel haklara riayet edilerek bölünür.⁹¹

1.2.1.1.2. Karizmatik Otorite

Karizmatik otorite; bireysel kişinin kahramanlığına, ayrıcalıklı kutsallığına, insanüstü özelliklerine ve niteliklerine binaen otorite sahibi bireye duyulan bağlılığa verdiği emrin kutsallığına dayanan meşru otorite tipidir.⁹²

Karizmatik otorite sahibi şef karizmasını kaybedebilir. Doğal olarak karizmatik otoritede istikrar yoktur. Kendisini tanıyan takipçilerinde güçlerini kaybettiği hissi uyanabilir. Dolayısıyla takipçiler yeni bir karizma aramaya başlar. Zira karizma var olduğu sürece otoritenin meşruluğundan söz edilebilir. Karizma sahibi olmak isteyen kişi yukarda tarifi yapılan güçlerini kanıtlayarak otoritesini kazanır, peygamberlik iddiasında bulunuyorsa mucizelerini göstermek zorundadır. Ordunun başında söz sahibi bir komutan olmak istiyorsa her savaştan galip çıkması ve kahramanlıklar göstermesi gerekir. Ataerkillik dışında bütün ilkel otoriteler doğal karizmatik özelliklere sahiptir. Yani başarısızlık halinde otorite kaybedilir.⁹³

Weber, Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramında geleneksel ve yasal otorite biçimiyle günlük kazanç endişesinin, düzenli bir gelir sağlamak için sürekli bir

⁸⁹ Weber, “Bürokrasi ve Otorite”, s. 61-62.

⁹⁰ Weber, “Bürokrasi ve Otorite”, s. 62.

⁹¹ Weber, “Ekonomi ve Toplum 1. Cilt”, s. 352-353.

⁹² Ahmet Şenol Ok, “Max WEBER’de Otorite ve Meşruiyet Tipolojisi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, c. 4, s. 8, 2017, s. 47.

⁹³ Max Weber, “*Ekonomi ve Toplum*”, 2. Cilt, Çev: Latif Boyacı, 1. Baskı, Yarın Yayınları, 2012, s. 478-479.

ekonomik faaliyette bulunma durumunun karizmatik otoritede aşağılanacak bir durum olduğudur. Öte yandan hediyeler, vakıf gelirleri, bağışlar, rüşvet, kimi zaman yağma, şiddet veya başka yollarla elde edilen zoralmalar karizmatik otoritenin ihtiyaçlarını temin etme yollarıdır.⁹⁴

Weber, Karizmatik otoritenin özelliklerini ve geleneksel otoriteden farkını şu şekilde açıklar.

Karizmatik otorite, “sıra-dışı” olduğu için, rasyonel ve özellikle bürokratik otoriteyi ve her biri gündelik egemenlik biçimleri olan patriarkal, patrimonial ya da zümre tipi çeşitleri içerisinde geleneksel otoriteye kesin biçimde karşıdır; öte yandan karizmatik tip bunun doğrudan antitezidir. Bürokratik otorite özel olarak akıl ile çözümlenebilir kurallara bağlı olma anlamında rasyoneldir, karizmatik otorite ise tüm kurallara yabancı olma anlamında irrasyoneldir. Geleneksel otorite geçmişten aktarılan örneklerle bağlıdır ve bu kapsamda kurallara yöneliktir. Karizmatik otorite, iddialarının alanında, geçmişi reddeder ve bu anlamda özel olarak devrimci bir güçtür. Şef ya da sosyal olarak imtiyazlı gruplar tarafından mülk sahipliğinin gücü aracılığıyla güç konumlarının taksisini onaylamaz. Onun için tek meşruluk temeli, kanıtlandıkça; yani onay aldığı sürece ve takipçiler ve müritler karizmatik olarak yararlılıklarını kanıtladıkları sürece, kişisel tarzda karizmadır.⁹⁵

Karizmatik otoritenin stabil kalması söz konusu olamaz ya geleneksel otoriteye ya da yasal otoriteye evrilmesi ya da ikisinin karışımı bir hale bürünecektir.

Bu dönüşümün ana etkenleri; Tilmizlerin, topluluğun sürekliliğine ve onun sürekli canlı tutulmasına duydukları ülküsel ya da aynı zamanda maddi ilgi ve Büyüleyimsel erkin yönetsel görevlilerinin, tilmizlerinin ya da öteki yandaşlarının bu ilişkilerini sürdürmeğe gösterdikleri daha da büyük ülküsel ya da maddi çıkara dayalı ilgi.⁹⁶

Bu da karizmatik otorite sahibinin yerine kimin geçeceği sorununu kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu sorunun çözüm yolları şu şekilde olabilir:

- Otorite olabilecek yeni bir karizmatik lider aranması. Bunun saf türü yeni bir Dalai Lama⁹⁷ seçilmesi sürecine benzer.

⁹⁴ Weber, “Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı”, s. 357.

⁹⁵ Weber, “Ekonomi ve Toplum 1. Cilt”, s. 364.

⁹⁶ Weber, “Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı”, s. 359-362.

⁹⁷ Tibet’in ruhani dini lideri. Bugüne kadar tanınmış 14 Dalai Lama Reenkarnasyonu vardır. 14. Dalai Lama Tenzin Gyatso’dur ve Hindistan’da mülteci olarak yaşamaktadır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Dalai_Lama?wprov=sfla1. Erişim Tarihi: 31.12.2020. Dalai Lama seçimi 500 yıldır uygulanagelen reenkarnasyon ritüeline göre belirlenir. Bu ritüel Dalai Lama öldükten kısa süre sonra bir çocuk olarak yeniden dirildiği için, rahipler konseyi onun yeniden dirileceği çocuğu detaylı bir törenle seçiyorlardı. Bu prosedür rakip ailelerin çekişmesini devre dışı bırakıyor ve demokratik bir unsur içeriyordu. Her Tibetli bebek bir yönetici olabilirdi (Paul N. Siegel, Dünya Dinleri ve İktidar, Çev: Selin Dingiloğlu, 1. Baskı, Yordam

- “Bilicilerin (kahin) bildiriminde, iyi talihte, dinsel makamların yargısında beliren açınlama yoluyla ya da daha başka seçim yollarıyla önder saptanması”⁹⁸
- Karizmatik lider kendisinin yerine başka birini bırakması ve takipçilerinin bu kişiyi yeni lider olarak tanınması. Bu durumun diktatörlüğe yol açacağı açıktır.
- Mevcut otoritenin yanında bulunan yönetsel görevlilerin yeni karizmatik lideri belirlemesi ve kabul edilmesi.
- Karizmanın kan bağı yoluyla devretmesine bağlı olarak en yakın kan bağına sahip kişinin karizmayı ele geçirmesi.
- Karizmanın törensel yöntemlerle bir kişiden başka bir kişiye geçirilmesi. Bu duruma rahiplikte kutsal yağ sürme, kutsama ya da doğu toplumlarındaki “el verme” örnek olarak gösterilebilir.⁹⁹

Karizmatik otoritede hiçbir düzenli atama sistematığı ve prosedürü bulunmaz. Modern bürokrasinin olmazsa olmazı olan kariyer, yükselme, uzmanlık gibi kavramlara yer vermez. Denetim mekanizmaları yoktur, karizmadan bağımsız kalıcı kurumlara yer verilmez. Bürokratik güce zıttır. Bürokratik otorite kurallara bağlı olmak anlamında akılcı davranır. Karizmatik otorite her türlü kuralı reddettiği gibi geleneksel otoriteye de zıttır. Geleneksel otorite geçmişten gelen belli başlı kurallara bağlıdır. Karizmatik otorite ise kendi hakimiyeti süresi içerisinde geçmişi reddederek kendine özel bir güç ihdas eder. Weberci yaklaşım karizmayı, gelenekten kaynaklı ve bürokratik yönetime bağlı bütün tekdüze işleyişin ve yine bütün kurumsal rutinlerin karşısında bir yere konumlandırılır. Karizma doğası gereği kalıcı ve kurumsal bir yapı olamaz. Bu yapısı esasen kendisini değişime ve dönüşüme yol açan bir nitelik kazandırır. Bu nitelik karizmanın geleneksel olarak sıradan dönemlerde en büyük devrimci güç olarak ortaya çıkmasına neden olur.¹⁰⁰

Karizmatik otoritenin hangi yöne evrileceğine yani geleneksel otoriteye mi yoksa yasal otorite yönünde mi kurumsallaşacağını ekonomi belirler. Yani rutinleşme süreci iktidara kimin geçeceği, gücü kimin kullanacağı konusuyla sone eren bir süreç olmamakla birlikte asıl sorun yönetimin işleyişini sağlayacak olan bürokratik yapıyı oluşturabilmektir. Değişime uğrayan karizmatik otoriteden sonraki güç sahibinin de

Kitap, 2013, s. 270'den aktaran <https://haber.sol.org.tr/dunya/yeni-dalai-lama-nasil-secilecek-tartismasi-110168> Erişim Tarihi: 31.12.2020).

⁹⁸ Weber, “Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı”, s. 359-362.

⁹⁹ Weber, “Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı”, s. 359-362.

¹⁰⁰ Eşki, a.g.m., s. 193.

meşruluk iddiasının niteliği de değişime uğrar ancak değişimin ilk zamanlarında lider olan kişinin şahsına münhasır karizmatik güç iddiaları kolay unutulmaz ve genellikle bu süreç çatışmasız atlatılmaz. Bu çatışma makamla şahsi karizma arasındaki çatışma şeklinde baş gösterir.¹⁰¹

1.2.1.1.3. Yasal Otorite

Mevzuattaki kuralların yasallığı ve bu kuralları uygulayıcı konumundaki otoritenin emir verme hakkının olduğuna inanılan otorite tipidir. Esasen buradaki itaat herhangi bir şahsa bir zümreye değil sınırları yasalarla çizilmiş bir düzenedir. Yine kendisine yasalarla verilen ve yine sınırları yasalarla çizilen yetkileri kullanan yöneticiye gösterilen itaat bir yükümlülüktür. Weber, kapitalizmin ortaya çıkardığı bürokrasinin yasal otoritenin en önemli özelliği olduğunu söylemiştir.¹⁰²

Yasal otoritede objektivite vardır. Kişiselleşme yoktur. Yetenek ve bilgi yöneticilerin iş başına gelmesindeki temel faktördür. Geleneksel otorite ve karizmatik otoritede olduğu gibi kişisel çıkarlara bağlı bir yönetim yoktur. Görev ve yetki karizmanın mirası değildir, hukuki kurallara göre göreve başlanır. Yine aynı hukuki kurallara göre de görev sonlandırılır. Bürokratik yapılanmayla keyfilik ortadan kalkar. Her toplum tarihinde geleneksel ve karizmatik otorite evrelerinden geçer. Dünyada Batı uygarlığının yasal otorite evresine geçtiğini, bunu da Hristiyan ahlakıyla geleneksel otorite döneminden geçerek tamamladığı söylenebilir.¹⁰³

Öncelikle yasal otoritenin geçerliliği karşılıklı birbirine bağımlı aşağıda sayılan savların kabulüne bağlıdır.

1-) Herhangi bir belli yasal normun menfaate ya da değer rasyonelliğe ya da her ikisine de dayanarak, en azından örgütlenmenin üyeleri tarafından itaat iddiasıyla anlaşma ya da hile aracılığıyla oluşturulabilir. Yine de bu, genellikle söz konusu güç alanı içinde – bölgesel kuruluşlar örneğinde bölgesel alandır – var olan bazı sosyal ilişkilere katılan ya da örgütlenmeyi yönetme düzeniyle ilişkili olarak tanımlanan sosyal eylem formlarını uygulayan tüm kişileri içerecek şekilde genişletilir.

2-) Her hukuksal kurumun temelde, normalde kasten oluşturulmuş olan soyut kuralların özel durumlara uygulamasına bağlı olduğu kabul edilir; idari süreç ise kurumu, hukuk kuralları ve bunları izleyen genelleşmiş ifadeye sahip ve grubu

¹⁰¹ Eşki, a.g.m., s. 194.

¹⁰² Uzdu, a.g.m., s. 71.

¹⁰³ Öktem ve Türkbağ, a.g.e., s. 414-415.

yöneten düzende onay görmüş ya da en azından reddedilmemiş ilkeler tarafından konulan sınırlar içinde yöneten düzende belirlenmiş çıkarların rasyonel takibine bağlıdır.

3-) Bu nedenle otorite sahibi olan tipik kişi olan “amir” bizzat, kendi eğilimleri ve emirleri içinde kendi eylemlerini yönlendirmesiyle kişiler üstü düzene bağlıdır. (bu sadece genel anlamda yasal otoriteyi uygulayan kişiler olan “memurlar” için değil, örneğin devletin seçilmiş başkanı içinde geçerlidir.)

4-) Otoriteye itaat eden kişi, genellikle söylendiği gibi, sadece örgütlenmenin “üyesi” sıfatıyla böyle davranır ve itaat ettiği sadece “hukuk”tur. (Bu bağlamda bir birliğin, cemiyetin, kilisenin üyesi ya da devletin bir vatandaşı olabilir.)

5-) 3. Maddeye uygun olarak, kuruluşun üyelerinin, otoritedeki kişiye itaat ettikleri kadarıyla, bu itaati bireysel ona değil ama kişiler üstü düzene borçlu oldukları düşünülür. Bu nedenle, bundan sadece, düzen açısından ona verilen rasyonel olarak sınırlandırılmış yetki alanı içinde itaat zorunluluğunun olduğu sonucu çıkar.¹⁰⁴

Yasal otoritenin temel işlevleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Kamuya ait işlemlerin belli kurallarla yürütülmesi.
- Belli bir yetki alanı; bunlar nesnel olarak sınırlandırılmış bir görev alanını, görevlendirilmiş kişinin görevini yapabilmesi için kamu gücüyle donatılmasını, zorlama ve zor kullanma araçlarının belirlenmesini.
- Bürokrasinin hiyerarşik bir örgüt yapısına sahip olması; bu durum bürokrasinin denetimini kolaylaştırır.
- Bir kurumun nasıl işleyeceğini gösteren kurallar ya teknik kurallar ya da normlardır. Bu kuralları uygulayacak olan kişi ya da kişiler alanında uzmanlaşmış kişiler olmalıdır. Ancak bu şekilde bu kuralların yasallığı sağlanabilir.
- İlkesel olarak yönetici ve ekibinin üretilen ve yönetsel araçların sahipliğinden soyutlanması gereklidir. Yönetici ve ekibinin bu üretim ve yönetim araçlarına sahip olabilmesi mal ya da para ile sağlanabilir. Yönetici ve ekibi yine aldığı mal ya da paranın ve üretim ve yönetim araçlarının da hesabını vermekle yükümlüdürler.
- Yöneticilerin doldurduğu makamların kendilerinin malı olmadığı, aslolanın görev yapan kişi olmayıp yapılan görevin gereği gibi yapılarak ona nesnel ve bağımsız bir nitelik kazandırılmasıdır.

¹⁰⁴ Weber, “Ekonomi ve Toplum 1. Cilt”, s. 336-337.

- Kurumlar tarafından yapılan yani yönetici kesim ve ekibinin yaptığı işlem ya da aldığı kararlar yazıyla kayda geçirilir ve kaydedilir. Yazıyla kayda geçirilen bu işlemler ve işlemleri yapan memurların bütünü bürokrasiyi oluşturur.
- Yasal otorite çok çeşitli farklı türler için uygulanabilir. Bunlar kalıtsal karizmatik erk, kalıtsal krallık, karizmatik erk olabilir. Yasal yönetim görevlileri her koşul ve bağlamda uygulama alanı bulabilir. İşleyişin yürütmesinde önemli olan budur. Çünkü yönetim otoritenin uygulanmasını sağlamaktadır.¹⁰⁵

1.2.1.2. Bürokratik Yönetim

Bürokrasi terimi ilk kez 1745'te Fransız fizyokrat ve siyasal iktisatçı Vincent De Gournay tarafından kullanılmıştır. Marx ve Weber gibi aydınların yönetim alanındaki çalışmaları sayesinde etkin hale gelmiştir. Sözlük anlamı olarak “devlet kurumlarında çalışan üst düzey yönetici topluluğu” olarak anılan bürokrasi esasen “yönetimin keyfi olmayan kurallara dayalı yetkisi ve egemenliği” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁶

İlkçağ toplumlarının aile ve kabilecilik esasına dayanmasından dolayı bürokratik örgütlenmelere ihtiyaç duyulmazken, insanların toplu yaşama geçmeleri ve toplumların büyümesi beşeri ilişkilerin artmasını, bu da bürokratik örgütlenmelere olan ihtiyacı doğurmuştur. Bürokrasinin literatürde birçok anlamı olmakla birlikte kimilerine göre kamu yönetimiyle aynı anlamda kullanılmakta kimileri bürokrasiyi ideal bir yönetim şekli olarak adlandırırken kimilerine göreyse işlerin ağır yürütmesi, kuralcılık, kırtasiyecilik masrafı ve sorumluluktan kaçma olarak anlamlandırılır. Halk nezdinde bürokrasiye pek de hoş olmayan anlamlar yüklenebilmektedir. Bunlar; “kanunlar böyle”, “bugün git yarın gel”, “burası devlet dairesi, ben devlet memuruyum” gibi ifadeler şeklindedir. Esasen bürokrasi kamu yönetimi idaresinde kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetleri ve alınan siyasi kararların yürütülmesini sağlayan bir yapılanmadan ibarettir. Bürokrasiye bakış açısı çeşitli yaklaşımlara göre farklılıklar göstermektedir. Marx'a göre bürokrasi, bürokratlar tarafından temsil edilen kişilerin savunucusu ve kendi menfaatlerinin gözetken

¹⁰⁵ Weber, “Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı”, s. 318-321.

¹⁰⁶ Nur Şat, “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı; Weber Bürokrasisinin Sonu mu?”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 2, s. 1, 2009, s. 94.

bir olgu iken liberallere göre devletin büyümesi, genişlemesi sonucu ortaya çıkan bürokrasinin özgürlüklerin önünde engel olabileceği düşüncesi hakimdir.¹⁰⁷

Weber, egemenlik tiplerini geleneksel, karizmatik ve yasal egemenlik olarak 3 ayrı tipolojide incelemiştir. Weber bürokrasiyi de Patrimonyal ve ussal bürokrasi olmak üzere temel iki bürokrasiden söz etmektedir. Patrimonyal bürokrasi, geleneksel yönetici veya otoriteye dayanan, kölelik uygulamalarının yaygın olduğu dönemi yani rasyonel ya da yasal bürokrasiden önceki dönem uygulamalarını ve anlayışı ifade etmek için kullanmaktadır.¹⁰⁸

Weber, bürokrasiyi de yasal egemenliğin bir saf tipi olarak ele almıştır. Günümüzde modern bürokrasinin değerlendirilmesinde Weber'in yasal egemenlik değerlendirmesi esas alınmaktadır.¹⁰⁹ Bugün dahi vazgeçemediğimiz ve yönetim biliminin temel konularından olan bürokrasi; iş bölümü ve ihtisaslaşma temelli büyüyen erkenin merkezinde olduğu hiyerarşik idari yapıyı temsil eden bir kavram olarak ortaya çıkmış ve tarihsel akışta göstermiştir ki kamu kurumlarının örgütlenmesinde tek belirleyici vasıta olmuştur. Weber, bürokrasiyi belli bir yönetsel yapı olarak tasvir eden ve onu kuramlaştıran ilk toplumbilimcidir. Günümüzde yönetim alanında etkinliğini sürdürmekte olan bürokrasi teorisinin olumsuzlukları ve kendisine yükletilen eleştirilerden modern yönetim teorisi doğmuştur. Buna rağmen kamu kurum ve kuruluşları bürokrasiden vazgeçememektedirler.¹¹⁰ Bürokrasinin gelişmesinde çok büyük katkı sağlayan Weber bürokrasiyi; “*İş bölümü, otorite hiyerarşisi, yazılı kurallar, yazışmaların ve faaliyetlerin dosyalanması gayri şahsılık, disipline olmuş bir yapı ve resmi pozisyonlardan oluşan bir örgüt*” olarak tanımlamıştır.¹¹¹ Bürokrasileri az gelişmiş ve çok gelişmiş diye ikiye ayıran Weber, küçük çaplı örgütlerde görülen bürokrasileri az gelişmiş, iş alanlarının çeşitlendiği, iş gören hizmetli insanların çoğaldığı, bürokratik esaslara göre örgütlendiği belli bir büyüklükteki örgütlere çok gelişmiş bürokrasiler demiştir. Çok gelişmiş bürokratik örgütlerde az gelişmiş bürokrasilerin aksine yüz yüze

¹⁰⁷ Murat Akçakaya, “Weber’in Bürokrasi Kuramının Bugünü ve Geleceği”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Özel Sayı Aralık, 2016, s. 276.

¹⁰⁸ Kadir Caner Doğan, a.g.m., 417.

¹⁰⁹ Şat, a.g.m., s. 95.

¹¹⁰ M. Akif Özer ve Burak Özmen, “Parlamente ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi”, **Strategic Public Management Journal**, c. 3, Özel sayı, 2017, s. 18.

¹¹¹ Akçakaya, “Weber’in Bürokrasi Kuramının Bugünü ve Geleceği”, s. 276.

olma özelliğini kaybedip yazılı hale gelmektedir. Bu durum da çok gelişmiş bürokrasileri gayri şahsi hale getirmektedir.¹¹²

Sanayileşmenin ve gelişen teknolojinin getirdiği yeni örgütlenmeler ve yönetim anlayışının getirdiği modern bürokratik teşkilatlanmanın öncesinde bürokrasinin ve benzeri örgütlenmelerin olmadığı düşünülemez. Modern bürokrasi her ne kadar 18. yy. Batı toplumlarında vücut bulmuş ise de bürokrasi olgusal olarak tarihin her döneminde bütün toplumlar da görülmüştür. Eski Çin, Mısır yönetimleri bürokratik imparatorluklar olarak nitelendirilmektedir. “Şark despotizmi” ve “Asya tipi üretim tarzı” ifadeleri de tarihi bürokratik kavramsallaştırmalardır.¹¹³

Weber, modern bürokrasinin işleyiş biçimini şu şekilde gösterir:

- Genel itibariyle kurallar, yasalar ve yönetmeliklerce düzenlenir ve belirli bir resmi yetki alanı ilkesi geçerlidir. Bürokrasinin yönettiği yapının amacına ulaşabilmesi için gereken iş bölümü resmi görevler olarak yine yasalar ve yönetmeliklerle belirlenerek dağıtılmıştır. Bu resmi görevlerin yerine getirilmesi için gerekli olan emirleri verme yetkisi dengeli bir şekilde dağıtılmıştır. Görevi kullanmak için başvurulmuş fiziki güç yasalarla sınırlanmıştır. Resmi görevin sürekli ve düzenli bir biçimde yürütülmesi ve yetkilerin kullanılması, istihdam şeklinde kurallara uyan kişiler tarafından sağlanmaktadır.
- Küçük dereceli görevlilerin yüksek dereceli görevliler tarafından denetlenmesini sağlayan ast-üst ilişkisi denilen kademeli bir yönetim denetleme mekanizması vardır. Böylece yönetilenler ast durumundaki görevlinin yapmış olduğu işlemlere karşı üst konumundaki yüksek dereceli görevlilere başvurabilme olanağı tanınır.
- Modern bürokrasi yönetimi yazılı belgeler üzerinden işlemektedir. Yazılı belgelerin tanziminde ve sair diğer işlemleri yapmak üzere geniş bir görevli kadrosu istihdam edilir. Bu resmi görevi ifa eden memur kadrosuna tanzim ettiği dosyalarla birlikte daire adı verilir. Özel sektör de bunun karşılığı olarak büro ismi verilmiştir. Resmi görevli memurun kendi özel mülkü ile resmi daire arasında herhangi bir bağ yoktur. Resmi daire veya özel sektör içinse büro memurun veya büroda çalışan görevlinin mal varlığından tamamen ayrıdır.

¹¹² Dursun, a.g.m., s. 141.

¹¹³ Dursun, a.g.m., s. 134-135.

- Daire ya da büro yönetimi çok esaslı uzmanlık gerektiren memur ya da görevlilere gereksinim duyar.
- Daire ya da büroda çalışan görevli belli bir zaman dilimi içerisinde tam kapasiteyle çalışmak mecburiyetindedir.¹¹⁴

Bürokratik sistemin en üstünde yetkisi çok geniş olan bir kişi bulunmaktadır. Ancak bu bir piramit şeklinde düşünülürse en tepede bulunan tek kişinin çok fazla yetkisi olmasına karşın ters orantılı olarak piramidin altına doğru indikçe yetki azalmakta ancak memur sayısı artmaktadır. Piramidin tabanında ise yetki yok denecek kadar az olmasına rağmen kişi sayısı oldukça fazladır. Piramidin alt tabanından üst tabanına doğru geçişin olabilmesi yükselme ve uzmanlaşmanın gerçekleştiğini göstermektedir.¹¹⁵

Belirlenmiş hedeflere ulaşmada bürokrasinin varlığı çok belirgin rol oynamaktadır. Ancak bürokratik kurum ve işleyişin gerçek hedeflerden saparak yapı üzerinde odaklanması bürokratik yönetime eleştiri olarak gelmektedir. Bilhassa 20. yy. toplumlarında bürokrasi bu toplumların gelişmesinde kaldıraç rolü üstlenmiştir. Ülkelerin hemen hemen hepsinde gelişmişlik düzeyi bürokratik yapılanmanın gelişmişliğiyle doğru orantılı şekilde ölçülerek belirlenmiştir. 20 yy. sonlarına doğru ise süreç tersine dönmüş hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde bürokratik örgütlenme ve yönetim anlayışı demokrasinin ve kalkınmışlığın önündeki bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum da bürokratik yönetim anlayışını daha verimli hale getirme çabaları veya değiştirme çalışmaları hız kazanmıştır. Ancak süreç bürokrasiyi ülkelerin vazgeçilmezi haline getirmiş ve bürokrasiye işlerlik kazandırma çalışmaları ağır basmıştır.¹¹⁶

Bürokrasinin gelişmesinin vazgeçilmez şartı para ekonomisinin gelişmesi olmamakla birlikte bürokraside sürekliliğin sağlanması ve bürokrasinin mali gereksinimiyle alakalı olarak para ekonomisine ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacı modern bürokratik örgütlenmiş işletmelerden elde edilemediği durumlarda bu gelir kaynağı sabit bir vergilendirme sistemi bürokratik yönetimin sürekliliğini sürdürebilmesi için ön koşuldur. Vergilendirme sisteminin düzenli olduğu toplumlarda bürokratik örgütlenmenin daha gelişmiş olduğu görülecektir.¹¹⁷

¹¹⁴ Weber, “Sosyoloji Yazıları”, s. 220.

¹¹⁵ Murat Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 18, s. 3, 2016, s. 677.

¹¹⁶ Özer ve Özmen, a.g.m., s. 19.

¹¹⁷ Weber, “Ekonomi ve Toplum 1. Cilt”, s. 335.

Weber, yasal otoritenin en somut uygulama alanı olarak bürokrasinin en önemli özelliğinin, genel kuralların özel vakalara uygulanabilen kuramsal bir metod olması savını öne sürmüştür. Yasal otoriteye dayanan bu bürokratik yönetsel işlemler uygun, önceden tahmin edilebilen ve istenmiş eylemlerdir. Weber'in kurallara dayalı yönetimin üstünlüğüne olan inancı, günümüzde esnek olamaması ve durağanlığa sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir.¹¹⁸

1.2.1.2.1. Bürokrasi Kuramları

Bürokrasi sözcüğü Fransızca bir kelime olup, ilk kez de Gournay tarafından kullanılmış olsa da kökeni ve teorik bağlamda kullanılması bağlamında açık bir şekilde Prusya etkileri görülür.¹¹⁹ Tarihsel süreçte bilimsel anlamda bürokrasi kavramını sistematik olarak analiz eden ilk bilim adamı Weber'dir. Weber, bürokrasiyi modern dönem ürünü olarak görür ve modern devletle birlikte yasal-ussal bir konum kazanmıştır.¹²⁰ Bürokrasi, etkili ve etkin bir çalışma sistemiyle gündelik işlerin hızlı ve işin gerektirdiği gibi yerine getirme becerisine sahip, kapitalist aklı esas alan ve verimlilik üzerine kurulmuş bir örgütlenme türüdür.¹²¹ Doğruluk, hız, kesinlik, dosya bilgisi, süreklilik gibi olgular tam bürokratik bir organizasyonun en faydalı konumuna getirilmesini sağlar. Diğer yönetim türleriyle kıyaslandığında bu olgular uzmanlaşmış bürokraside daha üstün bir şekilde ortaya çıktığı görülür.¹²²

Farklı bilim dallarına konu olması hasebiyle farklı tanımlamalara da sahip olan bürokrasi hakkında bu tanımlamalar temelinde iki farklı yaklaşım vardır. Bunlardan biri örgütün yapısal özelliklerini dikkate alarak tanımlama yoluna giderken diğeri örgütün davranışsal özelliklerini dikkate alarak tanımlama eğilimindedir. Bu yaklaşımlar sonucu bürokrasiyi 5 farklı kategoride açıklayabiliriz Bunlar;

- 1)Rasyonel örgüt
- 2)Verimsizlik ve kötü yönetim
- 3)Kamu yönetimi

¹¹⁸ Fatih Demir, "Bürokratik Kültür", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 16, s. 2, 2011, s. 162.

¹¹⁹ Aziz Tuncer, "Patrimonyal ve Bürokratik Yönetim Arasında Bir Geçiş Dönemi Yaklaşımı Olarak Kameralizm", *Journal of Political Administrative and Local Studies*, c. 1, s. 2, 2018, s. 2.

¹²⁰ Kadir Caner Doğan, a.g.m., s. 413.

¹²¹ Oğuz Akın, "Bürokrasi Yaklaşımları Açısından Weber ve Mises", *Mülkiye Dergisi*, c. 33, s. 264, 2009, s. 109.

¹²² Weber, "Sosyoloji Yazıları", s. 233.

4)Memurlar tarafından yönetim

5) Modern toplum ve büyük yapıli örgütler

Bürokrasinin olumlu ve olumsuz yanları bu sınıflandırmayla ortaya konulmaktadır.¹²³

Modern dönem bürokrasisinin köklerini 18. yüzyıl Prusya ve 19. yüzyıl Napolyon dönemi Fransa'sına dayandırılrsa da ussal bir örgütlenme biçimi olarak bürokrasinin kökleri Roma ve Çin İmparatorluklarına, hatta daha eski çağlara dayandıranlar olmakla birlikte genellikle bürokrasinin sanayileşmenin getirdiği bir sonuç olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir.¹²⁴

Bürokrasi ile ilgili ortaya konulan belli başlı yaklaşımlara değinilecek olursa; Hegel, yapmış olduğı ideal devlet ve ideal bürokrasi tanımlaması ışığında bürokrasiyi toplumun menfaatlerinin devlet tarafından genel olarak temsil edilmesinde bir aracı olarak görmekte, Marx, Hegel'in tanımının aksine bürokrasiyi egemen sınıfın çıkarlarını koruma aracı olarak tanımlamakta, Warren G. Bennis Sanayi Devrimi sonrası yararlı olan bürokrasinin çağımızın gerekliliklerine ayak uyduramaması sebebiyle işlevini yitirmiş bir kavram olarak ortaya koymaktadır. Bürokrasi kavramını sistematik olarak ilk inceleyen Weber ise bürokrasiyi vatandaşa sunulan hizmetlerde işlerin yokuşa sürölmesi ve örgütlerdeki hantal işleyiş olarak açıklayan tanımların aksine organizasyon yapısı olarak açıklamıştır. Nitekim modern kamu yönetimi literatürü çağdaş bürokrasilerde hareket noktası olarak Weber'in modelini kabul etmektedir. Bu modelde bürokrasi ideal tip olarak ortaya konulmuş ve sahip olması gereken özellikler belirtilmiştir.¹²⁵

Bürokrasi kavramına farklı kuramsal yaklaşımlar getirilmiştir. Bunların içerisinde bürokrasiyi sistematik ve kuramsal olarak inceleyen ilk kişi Max Weber'dir. Dolayısıyla diğer kuramsal yaklaşımlar Weber'in yaklaşımı etrafında değerlendirilmesi ve anlaşılması bakımından olumlu olacaktır.

1.2.1.2.1.1. Weberyen Bürokrasi Kuramı

Bürokrasi denildiğinde akla ilk gelen isim olan Weber, bürokrasiyi bir örgütlenme ve işleyiş biçiminin yanı sıra örgütlenme çerçevesinde bürokrasiyi oluşturan memurlar yani insan boyutuyla ele alıp incelemiştir.¹²⁶ Ayrıca Marks ve Engels'in üzerinde çalışıp

¹²³ Akçakaya, "Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar", s. 672-673.

¹²⁴ Akçakaya, "Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar", s. 675.

¹²⁵ Akçakaya, "Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar", s. 675-676.

¹²⁶ Recep Aydın, "Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 10, s. 2, 2017, s. 999.

kuramlaştırmadıkları bürokrasiyi kuramlaştırmış ve farklı ideolojilerden de kabul görmüştür.¹²⁷ Weber'in ortaya koyduğu bürokrasi analizleri siyaset ve yönetim bilimlerinin yanı sıra işletme yönetimi gibi bilimleri de etkilemiştir. Weber bürokrasinin tanımını yapmak yerine onun temel özelliklerini ve niteliklerini belirterek bürokrasiyi ideal tip kavramıyla tanımlama yoluna gitmiştir.¹²⁸

Weber, bürokrasiyi ideal tip üzerinden kavramsallaştırmıştır. İdeal tip kavramını da şu şekilde açıklamıştır.¹²⁹

İdeal tip, türdeş bir düşünce tablosu oluşturmak için, bir ya da birçok görüşü tek yanlı olarak vurgulamak ve bazen çok, bazen az bulunan kimi zaman da hiç bulunmayan, tek yanlı olarak seçilmiş; daha önceki görüşlere göre düzenlenen münferit, dağınık ve kesikli birçok olguyu birbirine bağlamak suretiyle elde edilir.¹³⁰

Ancak Weber, bu tanım karşısında kendisini eleştirenlere karşı ideal tip bürokrasisini savunmamış, tersine ideal tip modelini, büyük çaptaki örgütlerin, hâlihazırdaki idari teşkilatların incelenmesinde ölçüt olarak kullanmış, bu örgütlerin, yapıların bürokratikleşme derecelerini ideal tip modeli ile karşılaştırarak kıyaslamaktadır.¹³¹

Weber otoriteyi, başkaları üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan, kuralları belirleyenin güç kullanmasının meşruluğuna inandığı, kurallara uymak zorunda kalan kişinin yükümlülüğünün de emirlere uymak ve onun hakimiyetini tanımak olduğunu düşündüğü bir güç ilişkisidir. Weber, bu güç ilişkisini “bir kimsenin isteklerini diğer insanların davranışları üzerinde dayatabilme imkânı” olarak tanımlar. Çağdaş siyasal hayatın bürokratik olması gerektiğini belirten Weber bunun sebebinin sadece süreklilikle değil, verim ve devletin kişisellikten uzaklaşmasını ona bağlayarak açıklar.¹³² Ayrıca Weber modern devlet yönetiminin her yerde her alanda bürokratlaşması gerektiğini

¹²⁷ Ernest Mandel, “İktidar ve Para, Bürokrasinin Marksist Analizi”, Çev: Bülent Tanatar, 1. Baskı, Yazın Yayıncılık, 1992, s. 239.

¹²⁸ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 676.

¹²⁹ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 676.

¹³⁰ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 677.

¹³¹ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 677.

¹³² Hasan Acar, “Kamu Güvenliğinin Sağlanmasında Weberyen Bürokrasi ve Hiyerarşi Kavramı”, **Uluslararası Yönetim İşletme ve İktisat Dergisi**, c. 14, s. 3, 2018, s. 673-674.

gözlemlemiştir. Hem kapitalist hem sosyalist devletler ve idari sistemleri profesyonelleşme ve bürokratikleşme aşamalarından geçmiştir.¹³³

Weber'in üzerinde durduğu ve kuramlaştırdığı bürokrasi, siyaseten arındırılmış, teknokrat odaklı, yönetimin siyasetten, politika uygulamadan ayrı tutulmalıdır. Bu tamamen Weber'in, modernizm anlayışına olan inancından kaynaklanmaktadır. Zira modernizmde bilgi; anlam, kanaat ve değerlerden soyut, kesin bilginin varlığı ve erişilebilirliğine olan inancı ise tamdır. Dolayısıyla bürokrasi, modernizmin bir gereği gibi uygulama alanı bulmuştur. Bu da bürokrasinin ussal bir düzene dayanmasından kaynaklanır. Weber'e göre ussal bir örgüt normatif değerlere sahip hukuki çerçevesi çizilmiş, hukuki koşullar altında emir verme yetkisine haiz kişilerin sahip olduğu hakları dayanak alır. Bu şartlar altındaki bir bürokrasi kamu örgütlerinde profesyonelleşmeyi getirmektedir. Bürokraside kişisel bir hizmet değil kamu hizmeti görevi yerine getirilir. Dolayısıyla alanında uzmanlaşmış, görevin gereği olan teknik bilgiye sahip kişilerin çalıştırılmaları esastır.¹³⁴

Modern bürokratik teşkilatlanmanın sosyo ekonomik ön koşulları vardır. Para ekonomisinin gelişmesi, bürokratik yapılanmada görev alan memur kadrosunun hizmetleri karşılığının parasal olarak verilmesi nedeniyle bu ön koşullardan biridir. Para ekonomisinin gelişmesi bürokrasinin kalıcı ve sürekli olmasının da bir önkoşuludur. Her ne kadar para ekonomisi bürokratik organizasyonun olmazsa olmazı olmamakla birlikte bürokrasiyi kalıcı kılacak sabit bir gelir şarttır. Bu gelirin topraktan ya da devletin gelir getiren işlerinden sağlanamadığı durumlarda bürokratik örgütlenmenin kalıcılığı için istikrarlı bir vergilendirme sistemi zorunlu hale gelir.¹³⁵

Modern devletler kapitalizmle birlikte ortaya çıkmıştır. Weber'e göre modern devlet, Batı toplumlarında kapitalizmin gelişmesiyle geleneklerinden sıyrılmış yeni bir yaşam tarzı olan ve yerleşik hayata geçen modern devletleri oluşturmuştur. Batı da ortaya çıkan bu modernite de zamanla bütün dünyaya yayılmıştır. Modernitenin varlığının dört temel unsur üzerine kurulu olduğunu söyleyen Weber bunları; kapitalist iktisadi sistem ve buna bağlı sınıflı sanayi toplumu, bürokratik bir yönetim şekli, doğa olaylarında bilim

¹³³ Fatih Demir, "Bürokrasi-Demokrasi İlişkisi ve Bürokratların Seçilmişlerce Kontrolü Sorunu", **Yönetim ve Ekonomi**, c. 18, s. 2, 2011, s. 69.

¹³⁴ M. Akif Özer, "Weber'in Bürokrasisi Karşısında Yönetimde Yeniden Yapılandırma Arayışları", **Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi**, c. 2, s. 4, 2013, s. 47.

¹³⁵ Weber, "Sosyoloji Yazıları", s. 228-232.

ve teknolojiye önem veren, ussal ve yasal anlamda disipline edilmiş bir yaşam tarzı olarak analiz etmektedir. Bu niteliklere haiz olan devletlerin, toplumların en ileri yaşam düzeyine ulaştığını savunur. Yine kapitalizmin gelişmesine paralel olarak bürokratik yönetim yapısının da geliştiğini söylemektedir.¹³⁶ Günümüzde dahi yönetimin sürekli olması, hatasız, net ve hızlı bir şekilde görülmesini en fazla talep edenlerden birisi de kapitalist piyasa ekonomisidir. Kapitalizmin kendine has niteliğine göre bürokrasi insanlıktan ne kadar uzaklaşırsa o kadar kusursuz gelişir. Yani resmi iş ve işlemlerde insani duygulara ait sevgi, nefret vb. duygusal durumlar ne kadar ayıklanırsa bürokrasi esas kimliğine o denli yaklaşır.¹³⁷

Modernleşmenin bir unsuru olan hukukun üstünlüğü olgusunun devlette yansıması olan hukukun üstünlüğü ilkesidir. Hukuk devletinde yetki görev sorumluluğun sınırları yasalarla belirlenmiştir. Bu durum bürokrasiyi keyfi uygulamalardan arındırır. Hukukilik bürokratik yönetimin modernleşmesi açısından şarttır. Bu da ussal bürokrasinin modern devlet yönetiminin en ideal örgütlenme biçimi olduğunu ortaya koyar. Ussal bürokrasiye ulaşılabilmesi için sanayileşme ve kapitalistleşmenin belirli bir düzeye ulaşılmasıyla mümkündür. Çünkü, Weber'e göre kapitalizm ile bürokrasi arasında bir neden sonuç ilişkisi vardır. Kapitalizmin ilerlemesi idarenin düzenleyici işlemlerine duyulan gereksinimi artırır. Bu durum da kapitalist toplumsal yapıya işlerlik kazandırabilecek keyfi uygulamalardan arındırılmış, sınırları yasalarla çizilmiş teknik bilgiyle donanmış ideal bir bürokrasiyle mümkündür.¹³⁸

Weber, verimlilik üzerine oturttuğu bürokrasi kavramının verimliliğini: “Deneyimler evrensel olarak göstermiştir ki saf bürokratik yönetsel örgütlenme türü, tam teknik bir bakış açısından en üst düzeyde verimliliği gerçekleştirebilir. Bu nedenle de biçimsel olarak insanlar üzerinde kullanılabilen otorite araçlarından en ussal olanı bürokrasidir” diyerek savunur. Weber bahsini yaptığı verimlilik kavramını tarihsel olarak birbiriyle karşılaştırılan geleneksel, karizmatik ve yasal otoriteye dayandırır. Çağdaş bürokrasiyi de yasal otoriteye dayandırır. Zira diğerlerine oranla yasal otoriteyi daha verimli olarak nitelemektedir. Weber, bürokrasiyi kuramlaştırırken Batı'nın dini'den seküler'e, özsel ussallıktan biçimsel ussallığa gelişen eğilimleri baz alarak bürokrasiyi

¹³⁶ Akın, a.g.m., s. 108.

¹³⁷ Weber, “Sosyoloji Yazıları”, s. 234-35.

¹³⁸ Akın, a.g.m., s. 109.

verimli- verimsiz noktasında açıklamıştır. Bu bağlamda biçimsel ussal bürokrasilerin yasalara uygun olarak iş başına gelen siyasi iktidarların kararlarını tartışmasız uygulayacağı varsayılır. Özsel ussallıktaki bürokrasi ise bu kararları siyasal normlar açısından tartışır.¹³⁹

Bürokrasiler, bilgilerini ve niyetlerini gizli tutarak meslekten yetişenlerin üstün olduklarını artırmaya çalışmışlardır. Bürokratik yönetimler her zaman için gizli oturumlar yönetimi olma eğiliminde olmuştur. Bilgisini ve eylemlerini eleştirel çevrelerden saklamaya çalışırlar. Belirli alanlardaki bu gizliliğe meyilli olma durumu maddi nedenlere dayanır; egemenlik yapısının iktidar menfaatleri dışı karşı tehlikededir. Diplomaside başarının sağlanması için her bilgi kamuoyuna sunulmamalıdır. Askeri bir yönetimin önemli bilgilerin ifşası konusunda ısrar edilmemelidir. Teknik konuların öneminin artması gizliliği bir nevi mecburi hale getirmektedir.¹⁴⁰

Weber, bürokrasinin özü olarak komuta hiyerarşisini görür. İktidar kişisel eylemden idari eyleme doğru geçiş yapar. Hangi şartta iktidara gelirse gelsin, liderlerin iktidarı son derece zayıflatılmıştır. Üst düzey bürokratların güçlendirilmiş iktidarı işgal ettikleri makamın tekelinden veya yaptıkları çalışmalarını, resmi gizlilik içerisinde saklama yeteneklerinden kaynaklanmaktadır. Böylece bürokrasinin önceki biçimlere oranla sürekliliği artmaktadır: *"Kitlelerin maddi akıbeti gitgide özel kapitalizmin artan bürokratik örgütlerinin düzenli ve düzgün çalışmalarına bağlı hale gelir. Bu örgütleri safdışı etme fikri gitgide daha ütöpik bir hal alır"*. Bu durum ara sıra "teknolojik-örgütsel kader" formülünde ifade edilmiştir.¹⁴¹

1.2.1.2.1.2. Marksist Bürokrasi Kuramı

Bürokrasi ile Kapitalizm arasındaki yoğun işbirliğini Weber gibi Marx'da kabul etmektedir. Bu görüş birliğine rağmen Marx, Weber'den farklı sonuçlara ulaşmaktadır. Weber bürokrasiyi sürekli ve rasyonel bir yönetim biçimi olarak nitelerken Marx, sınıf savaşlarının bitmesi ile bürokrasinin ortadan kalkacağını savunmuştur. Marx'ın bürokrasi görüşlerini Hegel'in bürokrasi anlayışına getirdiği eleştirilerden çıkarırız. Hegel'de bürokrasi devlet ile sivil toplum arasında bağlantı kuran bir işleve sahip bir yapı olarak

¹³⁹ Özer, a.g.m., s. 48-49.

¹⁴⁰ Weber, "Sosyoloji Yazıları", s. 238-239.

¹⁴¹ Mandel, a.g.e., s. 241.

görmektedir. Hegel’de sivil toplum özel çıkarı kamu ise genel çıkarı gözetmektedir. Bürokrasinin de bu iki çıkar arasında irtibat kurarak uzlaştırmacı bir yol izlediğini belirtmiştir. Marx ise bu analizi içerik olarak eleştirmektedir. Marx, devletin toplumun genel çıkarını değil küçük bir azınlığın çıkarını, özel menfaatine çalışmaktadır. Devlet bir nevi egemenlerin hakkını koruyan onların menfaatine çalışan bir mekanizma halini alır. Dolayısıyla Marx üretim araçlarına sahip olmadığı gerekçesiyle bürokratları bir sınıf olarak kabul etmez.¹⁴²

Bürokrasiyi hakim sınıfın çıkarlarını koruyan ve varlığını toplumun sınıflara bölünmüş olmasında gören Marx, burjuvazinin iktidardan aşağıya alınması ile son bulacağına inanıyordu. Fakat, kendisinden sonraki gelişmeler aksini ortaya koymuştur. Burjuvazinin iktidardan alınarak işçi devletin oluşturulduğunun iddia edildiği ülkelerde, bürokrasinin son bulması şöyle dursun liberal ülke yönetimlerine oranla daha güçlü bürokrasiler örgütlenmişlerdir. 1917 Ekim Devrimi’nden sonra en güçlü bürokratik örgütler Sovyetler Birliğinde kurulmuştur. Sosyalist ülke yönetimlerinde devlet toplumun bütün faaliyetlerini planlamak, koordine etmek ve denemek durumunda olduğundan liberal yönetimlere oranla daha güçlü bürokratik örgütlere ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu işlerinin çokluğu, bürokrasilerin büyümelerini zorunlu hale getirmiştir.¹⁴³

Marx, bürokrasinin gerçek manada görevinin kapitalist toplumlarda sınıf ayrımını ve burjuva egemenliğini güçlendiren ve bunu bütün topluma empoze etmekten başka bir şey olmadığını belirtmiştir. Bürokrasinin başka bir görevi de kendisini genel çıkarların savunucusu ve ona hizmet eder gibi göstererek, esas misyonu olan sömürülenle sömüren arasında bir sınıfın egemenliğine dayalı düzenin gerçek yönünü gizlemektedir.¹⁴⁴

Marksist düşünce kuramcıları bürokrasiyi çeşitli gerekçelerle eleştirmişler sınıfsız bir toplum ve devletsiz bir yönetim arzulayan Marksist düşüncenin zaten bürokrasi gibi bir karşıt görüş uygulamasına taraftar olması düşünülemezdi. Ancak yukarıda da söylediğimiz gibi en güçlü bürokratik yönetimler Marksist ülkelerde kurulmuştur.¹⁴⁵ Marksist kuram bu durumu yani bürokrasinin bugünkü konumuna gelmesini; toplumla ilgili bütün faaliyet alanlarını devletin sıkı denetim ve gözetim altında bulundurması bunu da en organize şekilde bürokrasi aracılığıyla yapacağını kabullenmesi, aynı zamanda

¹⁴² Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 679-680.

¹⁴³ Dursun, a.g.m., s. 143.

¹⁴⁴ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 680.

¹⁴⁵ Dursun, a.g.m., s. 143.

bürokrasinin çok sayıda kişinin geçim kapısı haline gelmesi ve merkeziyetçi eğilimlerin giderek artması nedenlerine bağlamaktadırlar.¹⁴⁶

1.2.1.2.1.3. Hegelci Bürokrasi Kuramı

Devletin temel işlevinin toplumun ortak çıkarlarını savunmak olduğunu belirten Hegel bürokrasi kuramının anlamını, sivil toplumun çıkarları ile devletin genel çıkarları arasındaki çatışmadan almaktadır. Marx böyle bir mücadeleyi anlamsız bulur zira Marx’a göre devlet toplumun genelinin menfaatini değil egemen sınıfın menfaatini özel çıkarlarını temsil eder. Hegel bürokrasiyi, hiyerarşik yapılanmaya sahip bir örgüt ilişkileri üzerine kurulu işbirliğine dayalı bir sistemden ve uzmanlaşmadan kaynaklı evrensel irade ve sezgi sahibi evrensel bir sınıf olarak nitelendirir. Evrensel sınıf olma özelliğine göre Hegel bürokrasiyi toplumun menfaat ve özel isteklerinin üzerinde bir konumda görmektedir.¹⁴⁷

Hegel, kamu yönetimini, devletle sivil toplum arasında bir köprü olarak görmüştür. Sivil toplum, çeşitli meslekleri, değişik çıkarları temsil eden şirketleri ve kurumları kapsamakta; özel çıkar, farklılık ve çatışma alanı olmaktadır. Bu çıkarlar sistemini ve alanını düzenleyen bir tarafsız güce ihtiyaç bulunmaktadır. Hegel’e göre tarih böyle bir ihtiyacın karşısına tarafsız bir güç olarak “devlet” i çıkarmaktadır. Sivil toplum, tarihsel bakımdan olduğu kadar, kavramsal bakımdan da eksiği olan bir toplum aşamasıdır. İnsan ancak “devlet” biçimi içinde yaşadığı zaman en yüksek amacına ulaşır.¹⁴⁸

Bürokrasi, çalışanlarını, görevlerini en iyi şekilde yerine getirecek şekilde eğitmiştir. Hegel toplumun genel yararının devlet tarafından sağlanabileceğini ve korunabileceğini, bunun da bürokrasinin toplumun özel menfaatlerini devlet tarafından temsil edilen genel menfaatlere dönüştürme aracı olarak sivil toplum ile devlet arasında bir köprü görevi üstlenmek şartıyla yapabileceğini savunmuştur. Hegel’de bürokrasinin sınırlı bir işlevi vardır. Bu sınırları aşarak topluma kendi değerlerini dayatmaya çalışmasını ya da bürokratik despotizmi asla onaylamamıştır.¹⁴⁹ Hegel, bürokrasinin

¹⁴⁶ Rafet Çevikbaş, “Bürokrasi Kuramı ve Yönetimsel İşlevi”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, c. 3, s. 2, 2014, s. 89.

¹⁴⁷ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 680.

¹⁴⁸ Çevikbaş, a.g.m., s. 88.

¹⁴⁹ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 680.

kamu yararı ve çıkarı için gerekli olduğu kanaatiyle bürokrasinin ve devlet idaresinin kaçınılmaz olduğu düşüncesindedir.¹⁵⁰

1.2.1.2.1.4. Elitist Bürokrasi Kuramları

1.2.1.2.1.4.1. Robert Michels ve “Oligarşinin Tunç Kanunu”

Alman Sosyolog Michels bürokratikleşmeyi, modern toplum yapılarının oligarşik eğilimlerine bağlamaya çalışan ilk kuramcılardandır. Büyük çaplı örgütlerin iç sorunlarıyla ilgili olarak yaptığı çalışmalara dayanarak 1911’de Oligarşinin Tunç Kanunu isimli teorisini geliştirmiştir.¹⁵¹ Almanya’daki sosyalist partiler üzerindeki incelemeyi oluşturan teorinin özeti şu şekildedir; Parti lideri ve partinin kurul üyeleri partide tam gün istihdam edilecek maaşlı görevlilerin çalışmalarını isterler. Bu çalışanlar zamanla çalıştıkları alanlarda uzmanlaşırlar, bu durum partinin liderleri içinde aynıdır. Zamanla yaptıkları işte uzmanlaşıp profesyonel liderliğe sahip olurlar. Bu durumdaki lider kadrosu sosyal kökenlerini unutup yeni bir zümreye evrilirler. Lider kadrosu mevcuttaki konumunu korumak iktidarlarını korumak için çalışırlar. İktidarlarını ve çıkarlarını korumak için kendilerinin yerlerine geçecek kişileri tespit için çıkarlarına uygun metotlar geliştirirler. Resmi seçimler oylama dışında bir anlam ifade etmez. Örgütlerin her biri, resmîyette demokratik alt yapıları olanlar dahil, yapılarını fiilen oligarşiye dönüştüren tunçtan bir kanuna tabi olurlar.¹⁵² Bu durum demokrasiyi savunan bütün örgütlerin içsel olarak demokrasiyi yok sayma eğilimine giderler. Michels bu durumu çağdaş toplumlarda demokratikleşmeyi engelleyen bir faktör olarak giderek yükselen bürokrasiyi görmekte ve demokratik örgütlerin giderek oligarşik bir eğilime girmelerini “Oligarşinin Tunç Kanunu” olarak nitelendirmektedir.¹⁵³

1.2.1.2.1.4.2. Bruno Rizzi ve “Bürokratik Kollektivizm”

Bruno Rizzi, Sosyalist düşünceden etkilenen, kendini Marksist olarak niteleyen ama son tahlilde onu yadsıyarak seçkin akım içerisinde yer alan yazarlardan birisidir. “Dünya’nın Bürokratikleşmesi” adlı eseriyle Marksizmin üretim araçlarının mülkiyetine

¹⁵⁰ Çevikbaş, a.g.m., s. 88.

¹⁵¹ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 681.

¹⁵² Çevikbaş, a.g.m., s. 91.

¹⁵³ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 681.

sahip olmamaları sebebiyle yöneticilerin ayrı bir sınıf olarak görmemelerine itiraz eder.¹⁵⁴ Rizzi’de “organik” bir yeri olan Sovyet sistemi bürokrasisi tıpkı kapitalistlerin yaptığı gibi işçilerin sömürülmesine sebep olmaktadır. Bunu bürokrasinin bütün üretim araçlarını elinde bulundurmasına bağlamaktadır. Sovyetlerde üretim araçları ise toplumlaştırılmamış tersine sadece devletin tekeline alınmıştır. Bu durumun kapitalizm ile farkı sömürünün ferdi değil de kolektif olmasıdır. Artık sömürü yapan devlet egemen sınıfın aracısı değil bizzat kendisidir. Bu durum sınıfsız topluma geçilmeden önceki son etap olup, proleterya devrimi ile “komünist” toplum düzenine geçilecek ve tek kalan proleterya sınıfı ile birlikte bürokrasi son bulacaktır.¹⁵⁵

Bütün Marksistler gibi Bruno Rizzi de, egemenliğin üretim araçlarına bağlı olarak değiştiğini söylemekte ve kapitalist sistemle arasındaki farkı bireysellik ve kolektif olmasıyla açıklamış,¹⁵⁶ 1939 da yayımlanan eserinde “Bürokratik kolektivizm” kavramsallaştırmasını kurmuştur. Buna göre Dünya genelinde ABD’de, Nazi Almanyası’nda ve Sovyetlerde yöneticilerin yani bürokratların egemen hale gelmeye başladığını, üretim ve paylaşım uzmanların denetiminde olduğu iddia edilmektedir. Bu durumu Marksistlerin de öngöremediği yeni bir üretim tarzı olarak bürokratik kolektivizm ismiyle adlandırmıştır. Artık bu yeni tarz üretimde egemen sınıf devletin bürokratik teşkilatlanması olmuştur.¹⁵⁷

1.2.1.2.1.4.3. Gaetano Mosca ve “Yönetici Sınıf Teorisi”

Bütün Düzenli toplumlarda “hükümet” denen otoritenin varlığını belirterek toplumu “yönetici sınıf ve yönetilen sınıf” ayrımını yapan Mosca, yönetici sınıfı iktidarın bütün nimetlerinden yararlanan, siyasi fonksiyonları aracılığıyla gücü elinde tutan az sayıda insanlar olarak nitelendirmiştir. Yönetilen grup ise çok sayıda insanlardan oluşan, az ya da çok keyfi muamelelere maruz kalan ve zor kullanılarak yönetilenler tarafından idare edilen gruptur. Mosca, yönetici sınıfın açık bir şekilde gerekliliklerini; çoğunluğun yönetimi, kesin ve katı bir siyasi eşitlik, demokratik seçimler olarak belirtmiştir. Yönetici sınıfın değişim içerisinde olmasının sosyal güçlerin değişimine büyük katkı sağlar.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 681.

¹⁵⁵ Çevikbaş, a.g.m., s. 92.

¹⁵⁶ Çevikbaş, a.g.m., s. 92.

¹⁵⁷ Recep Aydın, a.g.m., s. 1002.

¹⁵⁸ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 682.

1.2.1.2.1.4.4. Vilfredo Pareto ve “Siyasal (Yönetici) Elit”

Sosyoloji literatürüne seçkin kavramını kazandıran Pareto, Mosca’nın yönetici sınıf kavramını sosyolojik temele oturtmuştur. Toplumsal sınıfı; yönetici seçkinler, yönetici olmayan seçkinler ve seçkinler dışındaki bütün halk olarak üçe ayıran Pareto asıl üzerinde durulması gereken grubun toplumun yönetiminde doğrudan veya dolaylı olarak önemli bir rolü olan, siyasal iktidarda etkili olan kişilerin oluşturduğu Yönetici seçkinler olduğunu belirtir. Bu sınıf toplumsal hareketlilikle yeni üye katılımına sürekli açık ve bireysel olarak yeteneksiz kişilerin aşağı sınıfa düşmesine eğilimlidir. Süreçte tıkanmanın yaşanması halinde yönetici seçkinler arasında yorulmuş, yıpranmış elemanlar artacak, alt tabakada ise yetenekli insanlar birikecektir. Bu durumda bir devrimle seçkinlerin değişmesi ve yeniden bir düzenin kurulması söz konusu olacaktır.¹⁵⁹

1.2.1.2.1.4.5. Warren G. Bennis

Weber’in geliştirdiği bürokrasi modelini, endüstri devrimi esnasında örgüt faaliyetleri açısından faydalı bir toplumsal uyum olarak gören Bennis, Weber’in geliştirdiği bürokrasi modelinin yirminci yüzyıl şartlarına ayak uyduramayacağını söylemektedir. Günümüz nüfus ve bilgi teknolojileri bağlamında Weber’ci bürokrasi anlayışının üstünlüğünün geçerliliği kuşkuyla doğurmaktadır. Bundan dolayı bürokrasi değişen şartlara ayak uydurmalıdır. Aksi halde Weber’in bürokrasisi yok olmak zorundadır.¹⁶⁰

1.2.1.2.1.4.6. Alvin Toffler

Bennis gibi bürokrasinin gelecekte yok olacağını savunan bir diğer yazar da Alvin Toffler’dir. Bürokrasiye kafa tutan yeni örgütün adını Adhokrasi diye adlandıran görüşünü savunan Toffler, hiyerarşinin yıkılacağını ancak bunun zaman alacağını belirtmektedir. *“geleceğin işleri, şahısların mutlaka bir yerde birleşip görüşmelerine lüzum kalmaksızın yürütülebileceklerdir. Firmalar artık bir büroya veya idare merkezine muhtaç olmayacak, bunların yerini basit bir telefon numarası, kimlik numarası ve hesap*

¹⁵⁹ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 682.

¹⁶⁰ Çevikbaş, a.g.m., s. 92-93.

numarası alacaktır” sözünü ifade eden Toffler, gelecekte çalışma koşullarının ve işyeri kavramının büyük bir değişime uğrayacağını belirtmektedir. Bu durumda işyeri ve bürolara ihtiyaç kalmayınca bürokrasinin de yok olacağını söylemektedir. Günümüzde bürokrasilerin yok olmadığı daha da büyüyüp geliştiği gözlenmektedir. Yani bürokrasi gelişen teknoloji ve bilgi çağına ayak uydurmuştur. Kendini zamanın şartlarına uyduran bürokrasinin yok olacağını düşünmek ütopyadan ibarettir. Dolayısıyla bürokrasinin üzerine iyileştirici çalışmalar yapmak daha yerinde olacaktır.¹⁶¹

1.2.1.2.1.5. Liberal Bürokrasi Kuramı

Liberaller içinde bürokrasiye ilk önemli vurguyu J.S. Mill yapmıştır. Mill, devlet memurlarını hükümet müdahalesiyle ilişkili olarak incelemiştir. Esas vurguyu devletin büyümesinin olumsuz oluşuna yapmıştır. Mill’e göre *“hükümet tarafından zaten yapılmakta olan görevlere eklenen her yeni görev... gitgide halkın aktif ve hırslı kısmını...hükümetin ya da... bir partinin çanak yalayıcıları”* haline getirecektir. İktidar müdahalesinin artması, liyakatli insanların kızığa çekilmesi, kırtasiyeciliğin bürokrasiyi esir alması gibi çıkarımlar J.S. Mill tarafından ortaya atılmış, halen güncelliğini koruyan eleştirilerdir.¹⁶²

Devletin büyümesi ve genişlemesi sonucu ortaya çıkan örgütleri üstlenen bürokratik sistemin, zamanla insanların özgürlük alanlarına el atacağı görüşünde olan liberaller bürokrasinin kendilerine tanınan alanın dışına çıkmasına müsaade etmeyen ve hukuk devleti ilkesine göre çalışan bir bürokrasi kuramı geliştirmişlerdir. Liberal kuramın ekonomi pratiği, devletin kapitalist ekonominin işleyişinin önünü tıkayacak iş ve işlemlerden uzak durması ve bu sistemin sorunsuz bir şekilde işlemesini sağlamasına dayalıdır. Ekonomik alana devletin müdahale etmemesi ilkesi hem kişisel girişim serbestisi ve rekabet ortamının sağlanması gibi kapitalist üretim açısından hem de düşünce ve inanç özgürlüğünün korunması yönüyle klasik liberal anlayış zaviyesinden savunulmaktadır.¹⁶³

¹⁶¹ Çevikbaş, a.g.m., s. 93.

¹⁶² Recep Aydın, a.g.m., s. 997.

¹⁶³ Akçakaya, “Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar”, s. 683.

1.2.2. Toplum ve Kültür

Modern toplumu oluşturan dört temel süreç sanat ve felsefi devrimler (Rönesans ve reform hareketleri), doğa bilimlerinin gelişimi, Fransız ihtilali ve sanayi devrimidir. Kilise ve feodalite etrafında şekillenen Avrupa toplum yapısının dönüşümü ve Avrupa'nın dünyadaki konumu 18. yüzyılın yarısından itibaren kilise ve feodaliteye getirilen eleştiriler etrafında yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu durum bir bilim olarak sosyolojinin doğmasına da sebep olmuştur.¹⁶⁴

Weber'in araştırmalarının esasını; bir toplumu oluşturan grupların sosyal statüsü, egemenlik yapıları ve din-zihniyet ilişkileri teşkil etmektedir. Din sosyolojisi analizlerinde üç konu üzerinde yoğunlaşan Weber'e göre bunlar dini fikirlerin ekonomik davranışlara olan etkisi, sosyal tabakalaşma ile dini fikirler arasındaki ilişki, batı kültürünün özgünlüğünü ispat etmek ve açıklamaktır.¹⁶⁵

Büyü ve din arasında da bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin din ve ekonomi arasındaki ilişkide belirleyici olduğunu savunan Weber' e göre din büyüye göre daha akılcı bir konumdadır. Weber, köylülüğün büyüye, küçük burjuvazinin de dine yatkın olduğunu, toplumların büyü, din ve bilim aşamalarından sırasıyla geçtiğini ve her aşamanın bir öncekine nazaran daha akılcı bir konum olduğunu, Protestanlık ve eski Museviliği istisna tutarak din aşamasında da halkın büyüye eğilimli olduğunu söyler. Weber'in sosyoloji anlayışına göre büyü, din ve bilim arasındaki ilişki şu şekildedir.¹⁶⁶

Tablo 1. Rasyonalitenin Konumu

	AMAÇLAR	ARAÇLAR
BÜYÜ	Rasyonel	İrrasyonel
DİN	İrrasyonel	Rasyonel
BİLİM	Rasyonel	Rasyonel

Kaynak: Arslan, a.g.m., s. 61.

¹⁶⁴ Sunar, "Karl Marx ve Max Weber'in Doğu Toplumlara Yaklaşımı", s. 22.

¹⁶⁵ Şahin Doğan, "Max Weber'de ve Sabri F. Ülgener'de Din-Zihniyet İlişkisi", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 5, s. 2, 2015, s. 205.

¹⁶⁶ Mahmut Arslan, "Weberci Görüşlere Göre Konfüçyüsçülüğün Çin İş Kültürü Üzerindeki Etkileri", **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 26, s. 1, 2008, s. 60-61.

Toplum geneline bir işlevler bütünü olarak bakan Weber, toplumu organik bir bütün olarak kabul eder. Weber'in bu işlevsel bakış açısını yorumlayıcı tarzda kullanır, karmaşık kültürel “motifler” topluluğundan önemlileri ön plana çıkararak, gerçekliği açıklayacak ihtimalci bir nedensel düşünme biçimi olmakla sınırlıdır.¹⁶⁷

Weber, modern toplumsal hayatı kültürel olarak ayırt edebilmek için modern Batı dünya görüşünün, Batılı ve modern olmayan dünya görüşlerinden nasıl ayrıştığının incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Batı uygarlığını çözümlemek için kapitalizmin yani Batı toplumunun zihniyet yapısının bilinmesi gerekmektedir. Batılı toplumların zihniyet yapısının temeline Protestan ahlakını koymuştur.¹⁶⁸

Weber tarihi süreçte toplumların rasyonelleşmeye doğru değişim halinde olduğunu ve sosyal eylemlerinde zamanla rasyonelleştğini düşünmektedir. Aynı zamanda rasyonel bir hukuk düzeninin ve siyasi sistemlerinde gelişim gösterdiğini belirtmiştir. İlkel toplumlarda hukuk kontrol altındaki halkın ve bölgenin güç tekeli meşrulaştıran bir dayanak olarak çıkar.¹⁶⁹

Batı'da modernitenin ve kapitalizmin ortaya çıkmasının temel sebepleri Weber'e göre şunlardır:

- Batının Yunan bilimsel rasyonalizm geleneği,
- Roma hukuku rasyonalizmi,
- İbrani prensipleri,
- Otonom şehirler,
- Siyasal yapılar,
- Bağımsız üniversiteler,
- Gönüllü kuruluşlar,
- Özel mülkiyet hakkı,
- Ekonomik örgütlenme ve rekabet,
- Dinsel inanış,
- Değişime yol açan sosyal yapı ve kültür.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Eşki, a.g.m., s. 190.

¹⁶⁸ Kadir Caner Doğan, a.g.m., s.418.

¹⁶⁹ Kemal Aydın, “Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma”, *Journal of Economy Culture and Society*, s. 57, 2018, s. 261-262.

¹⁷⁰ Kadir Caner Doğan, a.g.m., s. 419.

Modern toplumun ve kapitalizmin temellerini oluşturan bu faktörler Batı'yı, Doğu'da olmayan bu imgeler üzerinden inşa etmektedir. Weber, yukarda sayılan maddelerin Doğu'da bulunmadığından ya da sınırlı olduğundan bahisle rasyonel bir örgütlenmenin ve modernleşmenin olmadığını kast etmektedir.¹⁷¹

1.2.3. Şark Despotizmi

Doğu ve Batı terimlerinin tarihsel olarak ortaya çıkışı konusunda bir görüş birliği bulunmamakla Doğu Batı terimleri farklı iki uygarlığı ve görüşü temsil etmektedir. Asya etimolojik olarak Asur dilinde “doğu ülkesi” anlamına gelmektedir. Asya ve Avrupa kelimeleri Babil şehrinin “asu” (doğu) ve “ereb”(batı) bölgelerini ifade eden bu sözcüklerden türetilmiştir. Doğu Batı çekişmesi ilk olarak Yunan-Pers savaşlarında görülmektedir. Yunanlılar kendi uygarlıklarına bir tehdit olarak gördükleri Persleri, Pers despotizmi kavramıyla ifade etmişlerdir. Bu kavram zamanla doğunun tamamını niteleyen bir söylem halini almaya başlamıştır.¹⁷²

Aristo'nun despotizm tanımı, kavramın şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Aristo despotizmi tiranlıktan farklı bir kavram olarak kodlamış ve daha çok Doğu'ya (İran) ait bir olgu olarak görmüştür. İklim şartlarına göre bir ayırım yapan Aristo'ya göre, soğuk iklime sâhip olan Avrupa'nın insanı yetenek ve zekâ olarak düşük bir ruha sâhiptir ve bu yüzden de görece özgürdür. Sıcak iklime sâhip olan Asya insanı ise yetenek ve zekâyâ sâhipken, ruhsuzdur ve bu yüzden doğaları itibariyle köledirler. Helenler ise hem yetenek, hem zekâ ve hem de ruha sâhip olduklarından özgürdürler. Ona göre Helenlerden mizaç olarak daha aşağı olan Doğu insanı, despotik hükümetlerine isyan etmez. Bunun sebebi ise bu tür krallıkların doğaları gereği despotik olması ve insanların kölecî bir ruha sâhip olmasıdır. Aristo despotizmin bir başka özelliği olarak da, bu yönetimlerde belli bir hukukun olmasına rağmen, varlığını sürdüren keyfî yönetimi göstermiştir. Aristo'nun bu kategorizasyonunda Antik Yunan devletleri ve Pers İmparatorluğu arasındaki mücadele belirleyici olmuştur. Döneme ait birçok eserde İranlılar ve genel olarak Doğu ülkeleri despotik yönetimleri olan, hiyerarşik, katı ve köle toplumlar olarak nitelendirilmişti. Yunanlılar kendilerini ise faziletli, özgür ve ılımlı insanlar olarak görüyorlardı. Fakat Yunanlıların kendileri hakkındaki imajlarının gerçeklikle pek alakası yoktu. Birçok Yunan şehir devleti ya monarşi ya oligarşi ya da tiranlık ile yönetiliyordu. İdeal demokratik şehir olarak gösterilen Atina da bile belirleyici olan zenginlerdi. Nüfusun büyük bölümü köleydi ve kadınların siyasal hayatta hiç bir yeri yoktu. Roma İmparatorluğu'nda da Asyalı pejoratif bir anlam kazanmıştır. Fakat Asyalı ile kastedilen daha çok Yunanlılardı ve onların kültürü fazla 'soft' olarak değerlendirilmekteydi.

¹⁷¹ Kadir Caner Doğan, a.g.m., s. 420.

¹⁷² Ümmet Erkan, “Şarkiyatçılığın Tarihsel, Felsefî Temelleri ve Garbiyatçılık”, **Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c. 1, s. 1, 2016, s. 53-54.

Aristo'nun mezkûr Doğu algısının 12. Yüzyıl tarihçisi William of Malmesbury'den Machiavelli ve Montesquieu'ya kadar Batı düşünce tarihinde tekrarlanması çarpıcı bir nokta olarak not edilmelidir.¹⁷³ Fakat despotizm kavramı 13. Yüzyıl ile 16. Yüzyıl'ın sonlarına kadar çok kullanılmamış, daha çok tiranlık ifadesi tercih edilmiştir. 18. Yüzyıl'da ise kavram daha çok mutlak güç kavramı ile ilişki içerisinde kullanılmıştır. 19. Yüzyıl'da 'mutlakîyet' teriminin ortaya çıkması da despotizm kavramına atfedilen içeriğin daha da karmaşıklaşmasına sebebiyet vermiştir.¹⁷³

Bugünkü tarifıyla Doğu Batı karşıtlığını belirleyen olay; İslam dininin doğuşuyla birlikte Hristiyanlığı tehdit eder konuma gelmesidir. İslamiyetin Arap Yarımadasından yayılarak hızla ilerlemesi ve hatta Avrupa'ya kadar uzanıp İspanya'da devlet kurması Hristiyan dünyasında bir tehdit olarak algılanmış ve Ortaçağ'da ismi henüz bilinmeyen İslam dini mensuplarını "Serazenler" diye tanımlamışlardır. Serazen sözcüğü etimolojik olarak Arapçadaki "Şark" sözcüğünün Yunancadaki karşılığı olan (Sarakenoi) olarak Araplar ve Müslümanları belirtmek için kullanmışlardır. Roma Cermenlerin ataları olan Karolenj Avrupalıları, Müslümanların kuzeye yaptıkları seferlerle abluka altına alınmış, ticaret yolları kapanmış, onları tarım yapmaya sevk etmiştir. Tüm bu gelişmeler Doğu Batı arasındaki ikiciliğin artmasına sebep olmuştur.¹⁷⁴ Doğu'ya bir diğer bakış açısı da kökeni Yunanlılara dayanan "Şark Despotizmi" kavramıdır. Machiavelli, Marks ve Montesquie tarafından da savunulan bu düşünceye göre Osmanlı devlet yönetim sistemi ile Batı'nın yönetim anlayışı kıyaslanmıştır. Bunlara göre Doğu'da halk hükümdarın malıdır. Bütün yetki tek bir kralda toplanmıştır. Batı'da ise kralın çevresinde ayrıcalıklı saygın sınıflar vardır. Kralında Doğu'daki gibi sınırsız yetkileri yoktur.¹⁷⁵ Şark Despotizmi kavramı Osmanlı toplum yapısı analizlerinde çatışmacı teori teorisyenleri tarafından kullanılmaktadır. Montesquieu bu teoremi ortaya ilk atan isimdir.¹⁷⁶ Literatürde Osmanlı toplum yapısı "Sui Generis" ve "Marksist tarih yaklaşımı" olmak üzere iki ayrı uç şeklinde görülmektedir. 1933-1960 yılları arasında Halil İnalcık ve Ö. L. Barkan'ın yaptığı çalışmalarda Osmanlı toplum yapısının kendine özgülüğü üzerinde durulurken, 1960'lardan sonra Marksist tarih yorumcuları

¹⁷³ Necmettin Doğan, "Patrimonyalizm Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım", **Liberal Düşünce Dergisi**, c. 16, s. 64, 2011, s. 165-166.

¹⁷⁴ Erkan, a.g.m., s. 54-55.

¹⁷⁵ Erkan, a.g.m., s. 58.

¹⁷⁶ Suna Başak Avcılar, "Asya Tipi Üretim Tarzına Veda", **Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)**, s. 22, 2002, s. 21.

“Feodalizm” ve “ATÜT” yaklaşım tarzını gündeme getirmişlerdir. Bunun dışında “Doğu Despotizmi”, “Dünya Ekonomi Sistem Yaklaşımı”, “Patrimonyalizm”, “Prekapitalizm”, “Prebendalizm”, “Protofeodal”, “Kerim Devlet”, “Vergisel Üretim Tarzı” ve “Köylü Üretim Tarzı”, gibi kavramlar Osmanlı toplum yapısı ile ilgili tartışmalar olarak sürmüştür.¹⁷⁷

Batının, Doğuyu kıyasla kendisini tanımlaması, Antik Yunan’dan süregelen bir durumdur. Batıda 18. yy. dan itibaren ortaya çıkan yeni toplum biçiminin de Doğu toplumlarına mukayeseyle açıklanmaya çalışıldığı görülmüştür. Aydınlanma döneminde aydınlanmacılar tarafından feodaliteye ve kiliseye getirilen eleştiriler Doğu toplumları örnek gösterilerek yapılmaktaydı. Bu durum Doğu’ya olan ilgiyi de beraberinde getirmiştir.¹⁷⁸

Akademik bir disiplin olarak Şarkiyatçılık Batı’da yeni gelişen aydınlanmayı destekleyecek verilerin kaynağı olarak ve modern toplumun nasıl olması gerektiğini açıklayan bilgileri sunarak vazgeçilmez bir varlık olduğunu ortaya koymuştur. 18. yy.’ın ilk yarısına kadar ortaya konan çıkan ilk kurumlar, 18. yy.’ın ikinci yarısından itibaren yerleşik hale gelmiş ve daha da dallanmıştır. Bu şarkiyatçı kurumsallaşmalar üniversitelerde Doğu dil ve kültürlerine ayrılan kürsülerin sayısında artışla birlikte giderek artan akademik yayın, topluluk ve fonlarla tam anlamıyla akademik bir disiplin haline gelen şarkiyatçılık emperyalizmle birlikte popüler kültüre mal olmuştur.¹⁷⁹

Weber’in Doğu’ya ait görüşlerini yansıtan kavramlardan birisi Doğu despotizmi kavramıdır. Weber bu kavramla, Doğu topraklarının yöneticilerinin toprak mülkiyetini elinde bulundurmasına gönderme yapar. Genellikle serbest ekonomik etkinliğe mani olan Doğu despotizmi, tarımsal sulama işlerinin merkezi yönetim araçlarıyla yapılması merkezi yönetimin piyasa üzerinde etkisini artırarak devam eden yönetici sınıfa işaret eder. Sınıfsal açıklamalar konusunda farklı görüşler paylaşan Marx ve Weber’in Doğu despotizmi konusunda görüş birliğinde olduğu görülür. Marx, Doğu despotizmi altındaki piyasada yeni ekonomik sınıfların yani kapitalizmin oluşumuna engel olmaktadır. Weber ise despotik devletin piyasadaki hakimiyetinin rasyonel pazar ekonomisinin ve en

¹⁷⁷ Avcılar, a.g.m., s. 3.

¹⁷⁸ Lütfi Sunar, “Klasik Sosyolojinin Şarkiyatçı Kaynakları: Marx ve Weber’in Karşılaştırmalı Bir İncelemesi”, **İnsan ve Toplum Dergisi**, c. 1, s. 2, 2011, s. 30.

¹⁷⁹ Sunar, “Klasik Sosyolojinin Şarkiyatçı Kaynakları: Marx ve Weber’in Karşılaştırmalı Bir İncelemesi”, s. 31.

nihayetinde kapitalizmin oluşmasına engel olmaktadır.¹⁸⁰ Siyaset felsefesi bakımından Doğu despotizmi kavramını detaylı bir şekilde tartışmaya açan ilk isim Montesquieu'dur. Doğuyla ilgili yazılanları derleyip toparlamış ve Doğu ile Batı arasında sosyolojik kültürel bir zıtlık olarak kaydetmiştir. Montesquieu'nun eserlerinden Marx ve Weber gibi birçok düşünür de etkilenmiştir.¹⁸¹

Doğu despotizmi fikri Weber'in geleneksel otorite tipinde kendini göstermektedir ve Patrimonyalizm Doğu'nun hakim yönetim biçimi olarak ele alınmaktadır.¹⁸² Weber, Şark despotizminin güçlü bir insan neticesinde olmadığını, sosyal bir olgu olması hasebiyle bir yerde mevcut olabilmesi için onu besleyen toplumsal ortamın ortaya çıkması gerektiği fikriyatındadır. Çin'de Sarı Irmak, Anadolu ve Mezopotamya'da Fırat ve Dicle, Hindistan'da Ganj, Mısır'da Nil nehri civarında yerleşmelerin olması ve burada suların kontrolü ve tarımda kullanılması merkezi bir patrimonyal yönetimin ve buna bağlı bürokratik bir teşkilatlanmanın varlığına bağlıdır.¹⁸³

¹⁸⁰ Çakır ve Şahin, a.g.m., s. 23-24.

¹⁸¹ Necmettin Doğan, a.g.m., s. 169.

¹⁸² Çakır ve Şahin, a.g.m., s. 24.

¹⁸³ Lütfi Sunar, "Weber'in Tarihsel Şehir Sosyolojisi; Modern Toplumun Temeli Olarak Şehir", **Sosyoloji Dergisi**, c. 3, s. 22, 2011, s. 432-433.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KADİM ÇİN SİYASİ TARİHİNDE HANEDANLIKLAR VE BÜROKRATİK TEŞKİLATLANMA

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.1. Kısaca Çin Tarihi ve Çin Kültürü

Tarih boyunca Çin'in toprak bakımından büyüklüğü çok değişikliğe uğramıştır. Çin bazen bütün Türkistan ve Moğolistan'ı içine almış bazen de Sarı ırmak bölgesinde kabuğuna çekilmiş bir devlet halini almıştır. Bizim de Çin'den bahsimiz kuzeyde Çin Seddi, Batıda Kansu Eyaletini de içine alan Türkistan'ı dışarıda bırakan yani 18 eyalet denilen bölgeyi kapsayan alandır. Halen bu bölge aynı dili konuşan aynı kültüre sahip ve son 7 yüzyıldır aynı siyasi otorite altında yaşayan halk meskundur.¹⁸⁴

Çin toplumunda kökeni çok eskilere uzanan güçlü bir nesep ve soy bilinci vardır. Çinliler kendilerinin “Yan-Huang Torunları” olarak tanımlarlar ve bunun Yandi ve Huangdi ile bağlantılı olduğunu söyleyerek bununla gurur duyarlar. Bunun sebebi Yandi ve Huangdi Çin'in en eski efsanevi kahramanlarıdır. Yandi ve Huangdi efsanelere göre kendi soylarının güçlenmesi için gösterdikleri kahramanlıklarından dolayı ilahlaştırılmış ve boylarının idolü haline gelmiştir.¹⁸⁵

Çin medeniyeti Sarı Nehir boyunca küçük krallıklar şeklinde Bronz Çağı zamanlarında tezahür etmiştir.¹⁸⁶ 4000 yıllık yazılı tarihe sahip olan Çin, Dünyanın en eski medeniyetlerinden birisidir.¹⁸⁷ Çin tarihi, üç tarihsel dönem içerisinde ele alınabilir. Bunlar antik dönem, imparatorluk dönemi ve modern dönemdir. Antik dönem M.Ö. 3.

¹⁸⁴ Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**. 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s.1.

¹⁸⁵ Abdürreşit Celil Karluk, “Çinlilerin Millet Düşüncesinin Kökenleri ve Ötekilere Bakışı”, **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi**, c. 1, s. 1, 2018, s. 38.

¹⁸⁶ Kadir Caner Doğan, a.g.m., s. 420.

¹⁸⁷ Murat Kaçer, “Çin Bürokrasi Sınavları: Patrimonyal Bürokraside Rasyonel Bir Gelenek”, **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 3, s. 2, 2017, s. 150.

yy.'a kadar olan dönemi kapsar, antik dönemin son üç hanedanlık dönemiyle birlikte artık içtimai topluluktan yerleşmiş köle toplumuna geçişi temsil eder.¹⁸⁸ Yerleşik topluma geçilmesi sonucunda feodalleşme ile toprak önem kazanmış, bu da toprak ağalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁸⁹ Her ne kadar imparatorluk dönemi M.Ö. 221 yılında Qin Hanedanlığıyla başlasa da imparatorluğun protipini bürokrasi ağıyla oluşturanlar Han Hanedanlığıdır.¹⁹⁰ Han Hanedanlığı imparatorları Çin toplumunun önde gelen unsurları olan toprak ağalarının çocukları bürokraside istihdam edilmek suretiyle toprak ağalarıyla ittifak kurmuşlardır. Bu durum toprak sahipleri ile imparatorluğun memurlarının uyum içerisinde geçinmesi sonucunu doğurmuştur. Hanlardan sonra gelen diğer hanedanlıklarda da bu uyum sağlanmıştır.¹⁹¹

Çin Devleti birbiriyle mücadele içindeki sülaleler tarafından yönetilmiştir. Zayıflayan sülaleyi yıkarak devleti ele geçiren yeni sülalelerin ilk imparatorları feodal prenslere egemenlik mücadelesi vermişlerdi. İlk sülaleler halkı için çalışırken daha sonrakiler halktan kopmuş sefahate düşmüş ve merkezi otorite ülkede zayıflamıştır. Bunu fırsata çeviren bir feodal prens güçlenip bir sülale kurmuş ve hükümeti ele geçirmiştir. Bu devir daimler Çin tarihi boyunca sürüp gitmiştir.¹⁹² Çinliler tarihlerinin M.Ö. 3000 yılına dayandığına inanırlar. Ancak üçüncü binyıl Çin tarihine dair hemen hemen hiç bir şey bilmiyoruz. İkinci binyıllık tarih ise efsanelerden ibarettir. Elimizde kalan Çin tarihinin M.Ö. 1000 yılına kadar olan dönem yazılı kaynaklar sebebiyle iyi bir şekilde bilinmektedir. Çin tarih otoritelerinin bildirdiği yarı doğru yarı efsane olan bir takım kral ve sülalelerden sora asıl Çin tarihi antik dönem üçüncü sülalesi olan Zhou (Chou) sülalesi ile başlar.¹⁹³

En eski devirlerden beri Çin iki yapıya halde olmuştur. Kırsalın yoğun nüfuslu tarım toplumu ve surların çevrelediği kasaba ve köylerde yaşayan üst kesim, tarım toplumunda hayat topraktan ibaret ve durgun bir yaşam mevcutken üst kesim toprak beyleri, ulema, ticaret erbabı ve mevki ve servet sahibi ailelerden müteşekkildir. Kast

¹⁸⁸ Kaçer, a.g.m., s. 150.

¹⁸⁹ Kadir Caner Doğan, a.g.m., s. 421.

¹⁹⁰ Ray Huang, “Çin Tarihi, Bir Makro Tarih Yaklaşımı”, Çev: Atilla Sönmez, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 21-46.

¹⁹¹ Kadir Caner Doğan, a.g.m., s. 421.

¹⁹² Abdullah Demir, “Kadim Çin Hukuku”, *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, c. 3, s. 3, 2017, s. 33.

¹⁹³ Ekrem Memiş, “Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi”, 2. Baskı. Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2009, 297-298.

sisteminin olmadığı Çin toplumunda köylü statüsünden en yüksek statülere geçişin önü kapanmamıştır. Ama genel olarak Çin toplumu köylü bir millet olarak süregelmiştir. Ayrıca Çin’de “zadegan”¹⁹⁴ sınıf sosyal yaşama öylesine damgasını vurmuştur ki sosyologlar dahi Çin’i zadegan devleti olarak nitelendirmiştir.¹⁹⁵

Yakın Doğu, kuzey Asya ve Orta Asya’dan Çin’e taşınan kültür erozyonundan Çin kendi lehine faydalanmasını bilmiş ancak dış dünyaya teslim olmamış, Batının ilk kurumlarından yararlanmasını bilmişler, ama bu kurumları kendilerine özgü yapılarına bütünleştirme de serbest kalmışlardır. Yine kuzeyden gelen kavimler Çin idaresini kısa sürelerle de olsa ele geçirmişler ancak Çin’de siyasi birliği idame ettirecek nüfus çoğunluğunu sağlayamamışlardır.¹⁹⁶

İrk ölçüleri açısından Çinliler homojen bir ulus gibi görünürlerse de aldatıcı bir durumdur. Antropolojik ölçülere karşı dayanacak iddialar ileri sürülememektedir. Genel ve kaba bir görünüm “Mongoloid tip” denilen ırk sayılan Çinlilerin içinde basık burunlusundan kartal burunlusuna, siyah saçlısından kızıl saçlısına, sakalsızından gür sakallı olanına kadar her türlü insana rastlanmaktadır. Fakat nedense genel olarak Çinlilerin Mongol gözlü oldukları kabul edilmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Temiz ve meşhur soydan olan, tanınmış ve temiz aileden olan . Aristokrasi. Zadegan sınıfı daha somut ele alarak siyasal ve idari yönden tanımlayacak olursak her mahalli topluluktaki zadegan üyesi bireylerin, okur yazar olarak, derece sahibi olarak, önemli birçok kamu görevi yüklenmiş olduğunu görürüz. Devlet binalarının yapımı ve bakımı, kanallar, setler, barajlar, yollar, köprüler ve su taşıtlarının yapımı ve bakımı için gerekli parayı bunlar toplarlardı. Okullar açarak; Konfüçyüs dinine ait günceler yayınlayarak; halka kendi davranış ve hayatlarıyla örnek teşkil ederek Konfüçyüs din ve ahlakının kurumlarını desteklerdi. Barış zamanı kamusal hayatın tonunu ayarlarlardı. Kargaşalık ve isyanlarda milis savunma birliklerini bunlar örgütlerler ve kurarlardı. Günlük hayatta, anlaşmazlığa düşen kimseler arasında kendi yargılarınca hakim olurlar ve sulh mahkemeleri gibi iş görürlerdi. Sadaka ve fidyeleri toplarlardı, topluluğa yardımcı olacak fonları tesis ederler; özellikle savaş halinde resmi talepler vaki olduğunda devlete yardım için para bulurlar ve verirlerdi. Açlık ve sellerde de iş bunlara düşerdi. Bu adamların devlete verdikleri veya buldukları paralar devlet için öylesi önemli bir kaynaktı ki, hanedanların çoğu en düşük okumışluk-derecelerini bile satarak ve sınavsız olarak derece- sahipleri sınıfına pek çok adam alarak, daha çok para temin etmeye çalışmıştır. Bu durum, sistemi bozmuşsa da zenginlerden bazılarının belli bir fiyat ödeyerek üst sınıfa geçmelerine ve devlet memurlarıyla temas kurabilme veya ölüm cezasına çarptırılmama gibi “zadegan” a özgü ayrıcalıklara erişmelerine imkan vermiştir. (Fairbank, a.g.e., s. 45.).

¹⁹⁵ John K. Fairbank, “**Çağdaş Çin’in Temelleri**”, Çev: Ünsal Oskay, 1. Basım, Doğan Yayınevi, 1969, s. 35-41.

¹⁹⁶ Fairbank, a.g.m., s. 30.

¹⁹⁷ Fairbank, a.g.m., s. 30.

Tablo 2. Çin’de Hanedanlıkların Kronolojisi

Çinde Hanedanlıklar		
Dönem	Hanedanlıklar	İktidar Aralığı
Antik	Xia	2070-1600 (M.Ö)
	Shang	1600-1029 (M.Ö)
	Zhou (Batı)	1029-771 (M.Ö)
	Zhou (Doğu)	770-256 (M.Ö)
İmparatorluk	Qin	221-206 (M.Ö)
	Han	206 (M.Ö)-220 (M.S)
	Jin	265-420
	Sui	580-618
	Tang	618-907
	Beş Hanedanlık-On Krallık	907-980
	Song	980-1271
	Liao	907-1125
	Yuan	1271-1368
	Ming	1368-1644
	Qing	1644-1911
Modern	Çin Cumhuriyeti	1912-1949
	Çin Halk Cumhuriyeti	1949-.....

Kaynak: Kaçer, a.g.m., s. 152.

2.1.2. Genel Olarak Çin Bürokrasisi

Weber, Han Hanedanlığından son hanedanlık olan Qing Hanedanlığına kadar bütün imparatorluk dönemleri zarfında Çin bürokrasisinin patrimonyal bir özellik taşıdığını belirtmektedir. İstisnaide olsa Sui Hanedanlığıyla başlayıp kısa kesintiler olmasına rağmen 13 asırdan fazla sürdürülen askeri ve idari mevkilere yeteneklerine göre memur alımı yapılan bürokrasi sınavları da yapılmaktaydı. Bu bürokrasi sınavları aile ve politik referanslardan uzak sadece yeteneğe bağlı kalınarak yapılan farklı disiplinlerden sorulan soruların yapıldığı, sınavı geçenlerin imparatorluk bünyesinde idari ve askeri memur olarak istihdamının sağlandığı sınavlardır. Sınavlarla iş başına gelen bürokratlar

için ve bu bürokratik yapılanma için “bilgin bürokratlar- bilge memuriyet” isimlendirmesi yapılmıştır.¹⁹⁸ . Çin’de kurulan ilk devletler feodal beyliklerden oluşuyordu. Hükümdarlar asiller arasından seçilirdi. Daha sonra bu durum Veraset yoluyla babadan oğula geçmeye başladı. Hükümdarın emrinde geniş bir memur kitlesinin olduğu da yazılı kaynaklarda mevcuttur.¹⁹⁹

Prenslerin başında bulunduğu feodalite M.Ö. 1750’den M.Ö.1125’e kadar güçlenmiş Çin Devletinin siyasi bütünlüğüne tehdit haline gelmiştir. Devletin siyasi yapısı bu iç çekişmeler nedeniyle gelişme gösterememişti. Devletin başındaki kral hem din hem de devlet işleriyle meşgul oluyordu. Krala din işlerinde danışma meclisi adı verilen “Hiaşang” yardımcı olmaktadır. Ancak bu meclis kralın yetkilerini sınırlayamazdı. Kraldan sonraki yetkili kişi başbakan konumundaki King Çhe’dir. Yine değişik alanlarda idari birimlerde bulunmaktaydı. Hanedanlar değişse de bu idari yapı devam etmiş, bu durum ise devletin siyasi birliğini engellemiştir. Kral feodal prenslerin üstünde bir güçtür. Yeryüzünde tanrının verdiği gücü kullanmaktadır.²⁰⁰

Tarihsel sürecin de gösterdiği gibi bürokrasinin gelişiminin para ekonomisiyle paralel geliştiğini daha önce de söylemiştik. Bürokrasinin gelişimi ve kalıcılığı bu şekilde sağlanmaktadır. Ancak bu durum Çin’de memur maaşlarının; kralın ambarından aynı olarak sağlanması, düzenli gelirlerin tahsisi veya vergi gelirlerinin dağıtılması Çin’de bürokrasinin temellerinin atıldığı ilk adım olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰¹

2.2. ANTİK DÖNEM HANEDANLIKLARI VE BÜROKRASI

2.2.1. Xia Hanedanlığı (M.Ö. 2070-1600)

Çin tarihinin ilk hanedanlığı olarak bilinen Xia Hanedanlığı M.Ö. 21. yüzyıl ile M.Ö. 16. yüzyıl arasında hüküm sürmüştür.²⁰² Ancak Çin vesikaları Xia Hanedanlığından hemen hemen hiç bahsetmezler ve yapılan kazılardan elde edilen bulguların henüz anlaşılamamasından dolayı Xia Hanedanlığı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır.²⁰³

¹⁹⁸ Kaçer, a.g.m., s. 146-147.

¹⁹⁹ Memiş, a.g.e., s. 300.

²⁰⁰ Abdullah Demir, a.g.m., s. 33.

²⁰¹ Weber, “Sosyoloji Yazıları”, s. 228-229.

²⁰² Varis Çakan, “Ülke Tanıtımı: Geçmişten Günümüze Çin”, *Asya Araştırmaları Dergisi*, c. 1, s. 1, 2017, s. 112.

²⁰³ Eberhard, a.g.e., s. 24.

Xia hanedanı hakkında bugünlere kadar süre gelen tarihi kayıtlar son derece sınırlı olduğu için akademik çevrede Xia hanedanının olup olmadığı yönünde bir tartışma yaşanmıştı. Ancak Çin'deki tanınmış tarih kitaplarından biri kabul edilen "Tarih Kayıtlarının "Xia Hanedanı'nın Gerçek Tarihi" adlı bölümünde Xia hanedanı sülalesinin bütün kuşakları açık bir şekilde yer alıyor. Arkeologlar da arkeolojik kazılarla Xia hanedanının maddi miraslarını bularak Xia hanedanının gerçek tarihini gün ışığına çıkarmak için yoğun çaba harcadılar. Bunun bir parçası olarak Çinli arkeologlar, 1959 yılından itibaren Xia hanedanının başkentinin kalıntılarını araştırmaya başladılar. Bugün tarihçilerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen görüşe göre, Henan eyaletinin Yanshi bölgesindeki Erlitou köyünde keşfedilen kalıntılar, Xia medeniyetinin önemli bir parçası. "Erlitou Kültürü" olarak adlandırılan bu kültürel kalıntıların, M.Ö 19 yüzyıla ait olduğu tespit edildi. Bu dönem, Xia hanedanının hüküm sürdüğü dönemin kapsamındadır. Bu sit alanının Xia hanedanına ait olduğunu doğrudan kanıtlayabilecek bulgulara henüz rastlanılmamasına rağmen, sit alanından elde edilen zengin arkeolojik veriler, Xia medeniyetiyle ilgili araştırmalara önemli bir ivme kazandırdı.²⁰⁴

Xia hanedanlığının son dönemleri devlet yönetiminin karıştığı, sınıflar arası çatışmaların arttığı bir dönemdir. Hanedanlığın son kralı Jie devlet yönetimini boşlamış kendi zevk ve eğlencesine dalarak halkın sıkıntılarına kulak vermemiş ve kendisini uyaran vezirlerini öldürtmüştür. Mamafih Xia hanedanlığı bünyesindeki beylikler ayaklanmaya başladı. Hanedana bağlı Shang beyliği Jie'nin ordularını yenerek Xia hanedanlığına son verdi.²⁰⁵

2.2.2. Shang Hanedanlığı (M.Ö. 1600-1029)

M.Ö.16. yüzyıl ile M.Ö. 11. yüzyıl arasında hakimiyet gösteren Shang Hanedanlığı başkentini defalarca değiştirmiştir. En son olarak şimdiki Henan eyaletine bağlı Anyang şehri civarına yerleşmişlerdi.²⁰⁶ "Shang sülalesinin büyük bir kültüre sahip olduğuna şüphe yoktur. Fakat bunda Çin Kültürüne ait bazı mühim unsurlar noksanıdır; böylece ona, Çin kültüründen önceki kültür adını vermek zorundayız".²⁰⁷ Çin medeniyetinin Shang Hanedanının başlangıç döneminde oldukça yüksek bir seviyeye ulaştığını arkeolojik bulgular göstermektedir. Kaplumbağa kabukları ve hayvan kemiklerine yazılan Jiaguwen yazısı ve tunç kültürü bunun örnekleri olarak kabul edilir.²⁰⁸

²⁰⁴ Çakan, a.g.m., s. 112.

²⁰⁵ Çakan, a.g.m., s. 112.

²⁰⁶ Çakan, a.g.m., s. 113.

²⁰⁷ Eberhard, a.g.e., s. 27.

²⁰⁸ Çakan, a.g.m., s. 113.

Shang Hanedanlığının dini konusu muğlaktır. Ancak Wolfram Eberhard hanedanlığın son yıllarında dinlerinin git gide Gök dinine benzediğini söyler. Gök dinine benzemesinin kuzeyden gelen Moğollardan ya da Türklerle oluşan etkileşiminden kaynaklanmaktaydı. Ancak eldeki bilgilerle tam olarak Moğol ya da Türk etkileşimi hakkında kesin bilgi verememektedir.²⁰⁹ Shang Hanedanlığının at beslediğini de ve bu atların da kuzeyden alındığını ve at beslemeyle de savaş arabalarının Çin’e geldiğini belirtir. Eberhard tahminde bulunarak savaş arabalarının kuzeyden Türklerden geldiği kanaatine varmıştır.²¹⁰ İlerleyen zamanlarda araba günlük yaşantıya girmiş. Araba sahipliği soyluluğun ve imtiyazın sembolü olmuştur. Bu durum derebeyliğin ortaya çıkmasına sebep olacaktır.²¹¹

Shang Hanedanlığı dönemi Çin’de kültürel birliğin sağlandığı dönemdir. Bu dönem yazı ile takvimin icadı gibi önemli buluşlara sahne olmuş bu durum da tarihi kayıtların sistematik olarak tutulmasına vesile olmuştur. Shang Hanedanlığı döneminde ordu ve devlet yönetimi tamamen elit aileler tarafından teşekkül etmekteydi.²¹²

Shang Hanedanlığı da derebeyliklerden müteşekkildi. Ancak derebeyliklerinin itaatsizliği Shang Hanedanlığı merkezi idaresini zayıflatıyordu. Zhou derebeyliği de bu dönemde gücünü artırmış ve Shang Hanedanlığına savaş ilan ederek son Shang hükümdarını öldürmüş ve Zhou Hanedanlığı kurulmuş böylece asıl Çin tarihi başlamıştı.²¹³

2.2.3. Zhou (Chou) Hanedanlığı (M.Ö. 1029-256)

Xia ve Shang hanedanlarından sonraki hanedan olan Zhou Hanedanlığının Hunların ataları olduğu ileri sürülen Ti ve Jungların kurduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Çin kaynaklarında geçmekte olup; coğrafi olarak doğuda Khingan sıra dağlarından batıda

²⁰⁹ Murat Öztürk, “**Türk Tarihine Katkıları Yönüyle Prof. Dr. Wolfram Eberhard (1909-1989)**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 17.

²¹⁰ M.Ö. 3. bine tarihlenen Oğuz Destanı, arabanın ilk defa icat edilmesiyle ilgili ilginç bilgiler vermektedir. Oğuz’un Karakurum’un ötesine kadar yaptığı seferde çok ganimet ile dönmesi sırasında, bu ganimetleri taşıyacak çareler aranırken, Türk kavimlerinden bir kavim kanglı (araba) yaptı ve bütün ganimet bunlarla taşındı. “Diğer bir kavim de, düşmanları yağma edip ganimet olcay alındığında, hayvanlar bunları taşımak için yetişmediğinden “Qanqlı”lar yaptılar. Bundan evvel tekerlek yoktu, ilk defa bunlar inşa ettiler. Levazım, ağırlık ve olcayları bunun üzerine koyarak taşıdılar gittiler. Oğuz bundan dolayı onlara Qanqlı (yani arabalı)lar adını verdi (Öztürk, a.g.t., s. 17-18).

²¹¹ Öztürk, a.g.t., s. 17-18.

²¹² Yusuf Ceran, “**Qin Hanedanlığı Ordusunun Tarihi Gelişimi**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 3.

²¹³ Eberhard, a.g.e., s. 33-34.

Altaylara kadar uzanan, kuzeyde Sayan dağlarından güneyde Tibet ve Çin'e kadar olan bölgelerde, M.Ö. 11.yüzyıllardan - 3. yüzyıl arasında güneydeki Çinlilerden farklı yaşam biçimine sahip bozkır yaşam tarzına sahip kavimlerin yaşadığı bilgisi yer almaktadır. Yine araştırmacıların elde ettiği bilgilere göre Ti ve Jungların, Shang hanedanlığı döneminde Orta Asya'da ufak bir hanlıklarının olduğu, daha sonraları doğuya gelerek Çin'in kuzeyine ve kuzeybatısına yerleştikleri, Shang hanedanlığının gücünü yitirip zayıflamasıyla Çin'de idareyi ele aldıkları ve M.Ö. 11. yüzyılda Zhou(Chou) Hanedanlığını kurdukları anlaşıyor.²¹⁴

Zhou (Chou) Hanedanlığının en önemli özelliği felsefe alanındaki gelişmelerdir. Meşhur Konfüçyüs ve önemli birkaç filozof bu Zhou döneminde yetişmiştir.²¹⁵ Zhou Hanedanlığı zamanında Konfüçyüs'ün fikirlerinin toplumda ve siyasette hakim olması merkezi idarenin kurulduğu, feodal beyliklerin yavaş yavaş ortadan kalktığı görülmektedir.²¹⁶

Zhou (Chou) Hanedanlığı M.Ö. 9. yüzyıldan itibaren gücünü kaybetmeye başladı. Bu durum, sürekli savaş halinde olmasından dolayı kudretli hükümdarlarını kaybetmelerinden, yerlerine geçen prenslerin de genellikle liyakatsiz olmalarından kaynaklanıyordu. Daha da önemlisi devletin büyük sınırlara sahip olması bu şartlarda devletin idaresini de zorlaştırıyordu. Hanedana bağlı derebeyler kendi alanlarıyla uğraşüyor merkeze destek vermiyorlardı. Nihayetinde M.Ö. 771 yılında Shen derebeyliği kuzey kavmi olan Chüan-jung kabilesiyle ittifak yaparak Zhou (Chou) Hanedanlığı merkezine saldırarak hanedanı öldürdü. Zhou (Chou) Hanedanlığı M.Ö. 1050 yılında kurulmuş, M.Ö. 771'de sone ermiştir. 257 yıllık bu iktidara tarihte Batı Zhou (Chou) hanedanlığı denir. Devletine sadık olan birkaç derebeyi tarafından Zhou (Chou) Hanedanından bir prens kaçırılarak doğuya Lo-Yang'a götürülerek tekrar tahta geçirilir. Böylece Doğu Chou hanedanı kurulmuş olur. Bu hanedanlıkta M.Ö. 256 yılına kadar iktidarını sürdürür.²¹⁷ M.Ö. 256 yılında Zhou Hanedanlığının son imparatoru, Qin Derebeyliği lehine tahttan feragat etmiştir.²¹⁸

²¹⁴ Çakan, a.g.m., s. 114.

²¹⁵ Öztürk, a.g.t., s. 18.

²¹⁶ Abdullah Demir, a.g.m., s. 34.

²¹⁷ Çakan, a.g.m., s. 115.

²¹⁸ Eberhard, a.g.m., s. 77.

2.3. İMPARATORLUK DÖNEMİ HANEDANLIKLARI VE BÜROKRASI

2.3.1. Qin Hanedanlığı (M.Ö. 221-206)

M.Ö. 256 yılında Doğu Zhou (Chou) hanedanının son imparatoru, Che'nin derebeyliği lehine tahttan feragat ederek tahtı Che Sülalesine devretti. Bu devirde ticaret gelişmiş derebeylik sistemi tamamen kalkmıştır. Yüzyıllarca farklı derebeylikler tarafından yönetilen Çin'de kültürel ve ekonomik farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Che, Çin'de siyasi birliği sağlamaya çalışmış ve Çin birliği oluşmaya başlamıştır. Bu birliği oluştururken Kuzeydeki Türk kabilelere oluşan baskılar sonucu Türk kabileler geriye çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum yani siyasi birliğin oluşması devletin sınırlarının da korunması ihtiyacını doğurmuş, Kuzeye çekilen Türk kavimleri Teoman idaresinde örgütlenerek Çin'e seferler düzenlemişlerdir. Türk akınlarını önlemek amacıyla M.Ö. 214 yılında Çin Seddi inşa edildi.²¹⁹

Çin'de ilk olarak birleşik ve merkezi devlet otoritesi şeklinde ortaya çıkan hanedanlık Qin Hanedanlığıdır.²²⁰ Çin'de 2000 yıl süren kölelik rejiminden sonra M.Ö. 221 yılında Qin hanedanlığı kuruldu. Çin'de M.Ö. 475- 221 yılları arası savaşan devletler dönemi olarak adlandırılır. Bu dönem kölelik rejiminin son bulduğu, beyliklerin birbiriyle savaş halinde olduğu bir dönemdir. Savaş halindeki bu beyliklerden yedi büyük beylik varlığını sürdürebilmiştir. “Yedi güçlüler olarak adlandırılan bu beyliklerden Qin beyliğinin başına geçen Ying Zheng 22 yaşında diğer altı beyliği ilhak ederek Çin'i birleştirme stratejisini hayata geçirdi. Ying Zheng, bütün beyliklerdeki yetenekli insanları bir araya getirdi. Ying Zheng Çin tarihindeki ilk imparator oldu. Bu yüzden ilk imparator anlamındaki “Shi Huangdi” olarak adlandırılmıştır. Qin Shi Huang, siyasi alanda “Fenfeng sistemi”²²¹ni kaldırarak “Jun Xian Sistemi”ni (il ve ilçe sistemi) uygulamaya başladı.²²²

²¹⁹ Öztürk, a.g.t., s. 21-22.

²²⁰ Karluk, a.g.m., s. 4.

²²¹ Ülkenin topraklarının imparatorun çocukları tarafından paylaşılması sistemi.

²²² Çakan, a.g.m., s. 117-118.

Qin hanedanlığı döneminde bayındırlık, savunma ve tarım işlerinden sorumlu idari teşkilat kurulmuştu. Bu idari teşkilatların başında da bakanlar bulunmaktaydı. Yine bu dönemde idari ve cezai işlere bakan “Sseu-K’ou” isimli yargı organı kurulmuştu.²²³

Qin Hanedanlığı idari yapılanmasını gayet muntazam şekilde tamamlamıştı. Ülkeyi illere, illeri de ilçelere bölmüştü. Daha önceleri doğrudan merkeze bağlı olan bu eski ilçe benzeri yerleşimler illere bağlanmış, illerin başına da askeri ve idari valiler atanmıştır. Yine ilçelere de bir tür memurlar bakmaktaydı. İllerdeki valiler ve ilçeye bakan memurlar da doğrudan hükümdara bağlı olan bir denetçi tarafından denetleniyordu. Bu durum derebeylik oluşmasına mani olup merkezi idareyi güçlendiriyordu.²²⁴ Bugün Çin’deki pek çok ilçenin ismi, iki bin yıl önce Qin hanedanı döneminde belirlenmişti.²²⁵

Qin Hanedanlığı merkezi yönetiminde imparator en üstte yer alır. İmparatora yardım eden hiyerarşik olarak 3 Gong ve 9 Qing ismiyle adlandırılan yöneticiler de vardır. Bunlar;

- 1) Cheng Xiang, yani başbakan, merkezi yönetimde imparatorun en yetkili kişi ve imparatorun yardımcısıdır.
- 2) Tai Wei, En yüksek rütbeli askerdir. Birliklerin sevk ve idaresinin yanında imparatora askeri alanda danışmanlık eder.
- 3) Yu Shi Dai Fu, Yönetimde başbakana yardım eden başdanışmandır.

Her üç Gong’un emrinde 9 Qing bulunmakta olup bunların görevleri ise sarayın, imparatorun ve ailesinin güvenliğini sağlamaktır.²²⁶

Qin Shi Huang, kuzeyden gelen azınlık milliyetlerin ve Türklerin akınlarını önlemek için batıdaki çölden doğudaki denize kadar 5000 km geçen Çin seddini ve bugün bile dünya mirası listesinde yer alan, 700 binden fazla köylüyü çalıştırarak ve yüklü paralar harcayarak Qin Mezarı ve Yeraltı Heykel Ordusu’nu (Tera Cotta) yaptırmıştır.²²⁷

M.Ö. 221’den itibaren bütün Çin’e hakim olan Qin Shi Huang-ti’yi resmi Çin tarihi tanımaz. Konfüçyüs muhalifliği, diğer muhaliflerin de Konfüçyüsçü olması kendisini hedefe koyar. Esasen Batı sinolojisi kendisini büyük adamlar arasında sayarak över.²²⁸ Bu meşhur hükümdarın devlet uygulamalarında uyguladığı metodlar arasında

²²³ Abdullah Demir, a.g.m., s. 34.

²²⁴ Eberhard, a.g.e., s. 79.

²²⁵ Çakan, a.g.m., s. 118.

²²⁶ Ceran, a.g.t., s. 35.

²²⁷ Çakan, a.g.m., s. 118.

²²⁸ Eberhard, a.g.e., s. 79.

mağlup ettiği prensleri kendisine karşı ayaklanmalarını önlemek amacıyla yaşadığı bölgelerden getirterek yanına almış ve kendilerine saraylar yaptırarak yine prens gibi yaşamalarını sağlamış ancak nüfuzlarını ortadan kaldırmıştır. Böylece otoriteyi sağlaması kolaylaşmıştır.²²⁹

Qin Shi Huang'ın Çin'de merkezi otoriteyi sağlamasıyla Çin'de uzun süren beylikler dönemine son verilerek esasını Han hanedanlığının oluşturduğu çok milliyetli, güçlü ve büyük bir feodal imparatorluk kuruldu.²³⁰

2.3.2. Han Hanedanlığı (M.Ö. 206-M.S. 220)

Qin imparatoru Şi Huang Di'nin ölümü ile ortadan kalkan sert otoriteyle ülkede çeşitli ayaklanmalar başlamıştır. Bu ayaklanmalar malumdur ki Şi Huang Di'nin kontrol altına aldığı prensler, derebeyler ve onların galeyanına gelen köylülerin başrolünde gerçekleşmiştir. Ayaklanma sonunda 400 yıl devam edecek yeni bir hanedanlığın temelleri atılmıştır.²³¹

Qin Hanedanlığının yıkılmasıyla M.Ö. 206 yılında imparator olan Liu Pang Han hanedanlığına adını verdi. Qin hanedanlığından kalma kendine rakip olabilecek krallarla savaştı ve merkezi otoriteyi sağladı. Akrabalarına ve yandaşlarına beylikler verdi. Artık ülkenin bir kısmı beyliklerin elinde bir kısmı da doğrudan merkezi idareye bağlı bulunuyordu. Yeni derebeylikler asilzadelerden değil de sıradan köylü ailelerden gelmekteydi. Bu arada gentry²³² denilen yeni toplumsal sınıf oluşmaktaydı.²³³ Bu toplumsal sınıf batı ile kıyaslandığında esaslı bir fark vardır. Çin'de feodal devletten, gentry devletine, Avrupa'da feodal devletten burjuva devletine geçiş vardır.²³⁴ Oluşan bu gentry isimli toplumsal sınıf pro-Konfüçyanisttir.²³⁵

Han Hanedanının ileri gelenleri asil olmayan bir kökenden gelmekteydi. Bu durum ülkenin yeni güç dengesini oluşturmuyordu. Qin Hanedanlığından devralınan toplumsal eşitlik mirası Han Hanedanlığını zorlasa da ilan edilen imparatorluk ideolojisi ile bu işin üstesinden gelinmiştir. Bu ideoloji Konfüçyüsçülüğün yaygınlaştırılıp

²²⁹ Özmen ve Buluş, a.g.m., s. 16.

²³⁰ Çakan, a.g.m., s. 118.

²³¹ Özmen ve Buluş, a.g.m., s. 18.

²³² İngilizce kökenli bir kelime olup, Büyük mülk sahibi olan aynı zamanda memur ve alim olan şahısların oluşturduğu toplumsal bir sınıfı ifade eder.

²³³ Eberhard, a.g.e., s. 85-87.

²³⁴ Eberhard, a.g.e., s. 87.

²³⁵ Eberhard, a.g.e., s. 188.

uygulanması ve yine Mencuis'in²³⁶ “devletin halka karşı sorumluluğu ilkesi” görüşü benimsenerek uygulamaya alınmıştır.²³⁷

Han Hanedanlığı döneminde M.S. 26 yılında bürokratik anlamda kapsamlı bir değişikliğe gidilmiş. Üç vezirin (Taiwei, Situ ve sikong adı verilen 3 üst düzey yönetici) yetkileri daha da sınırlandırılarak devlet işlerinden sorumlu altı bakan (Shangshu) atanmıştır.²³⁸

Han Hanedanlığı devrinde iki türlü idare vardır. Bunlardan biri askeri idare diğeri mülki idaredir. Yani aynı yerleşim bölgesi hem mülki hem de askeri idare tarafından yönetiliyordu. Yine Han devrinde dokuz bakanlık vardı. Bu bakanlıkların arasında çalışma ve tarım bakanlıkları da vardı. Ancak bu bakanlıklar devletin işleyişiyle alakaları olmayıp sadece sarayın iç idaresiyle ilintilidir. Tarım bakanı sarayın tarla ve bahçelerinin işleriyle ilgilenir, Çalışma bakanı ise yine sarayın yapı işlerine bakmaktadır.²³⁹

İmparator Lui Pang taraftarlarından bir kaçına beylikler verdi ve idare sistemi yeniden karışık bir hal aldı. Ülkenin bir kısmı derebeyler tarafından yönetilmekte diğer kısmı ise il ve ilçelere ayrılmış memurlar aracılığıyla merkezi idarenin denetimi altında bulunuyordu. Yeni derebeyler eski asilzadelerden ziyade küçük ve önemsiz ailelerden geliyorlardı. Memur kesim ise imtihanla alım yapılan Çin memur sisteminin uygulandığı sınavlara tabi tutuluyorlardı. Ancak bu sınavlar aşağı tabakadan birisinin hiçbir zaman yüksek mevkilere yükselemediğini göstermiştir. Yine bu sınavlara girecek olan kişileri il memurunun tavsiye etmesi gereklidir. Bu durumda bu memurların sınava tavsiye edeceği kişiler kendi neseplerinden ya da kendilerine en yakın olan ailelerin çocuklarını tavsiye edeceği aşık bir durumdur. Bu da bu sınavların demokratikliğini sorgulatmaktadır.²⁴⁰

Han Hanedanlığının yıkılışından sonra 400 yıl sürecek bir kargaşa devri başlamıştır. Çin toprakları Wei, Shu, ve Wu tarafından üç ayrı imparatorluğa ayrılmıştır. 400 yıl kadar süren karmaşa devri Yang Jian tarafından 581 yılında Sui Hanedanlığının

²³⁶ Mensiyüs ya da Mingzi, M.Ö. 372-289 yılları arasında yaşamış, insan doğası ve siyaset üzerine olan görüşleriyle Konfüçyüsçülüğü temellendirmeye ve güçlendirmeye çalışmış olan Çinli düşünür. Mensiyüs, insanın eğiliminin iyiliğe doğru olduğunu, doğru yolu bulmak için vicdanımızın sesine, bizde doğuştan var olan doğal bilgiye dayanmamız gerektiğini, uyum içinde yaşamamızın anahtarının kendi içimizde olduğunu ve bizim uyum içinde yaşadığımız takdirde, toplum düzeninin de kendiliğinden en iyi bir biçimde kurulacağını söylemiştir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mensiy%C3%BCs?wprov=sfla1>. Erişim Tarihi: 08.02.2021).

²³⁷ Özmen ve Buluş, a.g.m., s. 18.

²³⁸ Çakan, a.g.m., s. 119.

²³⁹ Eberhard, a.g.e., s. 198.

²⁴⁰ Eberhard, a.g.e., s. 85-100.

kurulmasıyla sona ermiştir.²⁴¹ Han hanedanlığının sona ermesiyle Çin tarihinde bir devir daha kapanmıştır. Han devri Gentry cemiyetinin olduğu dönemdir. Bundan sonraki devir yani M.S. 618' e kadar olan dönem Çinlilerle kuzey arasında siyasi ve kültürel çatışmalara sahne olacaktır.²⁴²

Tablo 3. Orta Çağ'da Çin İdare Sistemi

Han Devri (M.S.25-220)	Tang Devri (M.S.618-906)
1)İmparator 2)Üç Müşaviri	1) İmparator 2) Üç Müşaviri ve üç yardımcısı
3) 8 Büyük general (Yalnız Harb zamanında)	3)Generallar ve Genel Valileri (yalnız harb zamanında)
4) (bk-5i)	4)a) Devlet Sekreterliği 1)Merkez Sekreterliği(Başvekalet) 2)Hususi Sekreterliği 3)Saray sekreterliği ve Tarih Kurumu b)İmparatorun Sekreterliği 1)Hususi Arşivi 2) Saray yaverliği 3)Harem İdaresi
5) Saray Teşkilatı (9 Bakanlık) a) Devlet Kurbanları Bakanı b) Araba dairesi Bakanı c) Saray Adalet Bakanı d) Teşrifat Bakanı e) Ata Mabetleri Bakanı f) İaşe Bakanı g) Harem Dairesi Bakanı h) Muhafız Kıt'aları Bakanı i) Saray Bakanı (ve sekreterliği)	5)Saray Teşkilatı (9 Bakanlık) a) Devlet Kurbanları Bakanı b) Araba dairesi Bakanı c) Saray Adalet Bakanı d) Teşrifat Bakanı (ve Dışişleri) e) Ata Mabetleri Bakanı f) İaşe Bakanı g) İktisat ve maliye Bakanı h) Maaş verme dairesi Bakanı i) Silah deposu Bakanı
6) Başkent İdaresi: a) Veliht Sarayı Teşkilatı b) Emniyet teşkilatı c) Başkent İdaresi: a)Muhafız Kıt'aları b)Şehir Kapuları Muhafızları c)İnşaat dairesi	6)Başkent İdaresi: a)Veliht sarayı teşkilatı b)Saray Muhafızları teşkilatı c)Silah istihali teşkilatı d)Çalışma işleri teşkilatı e)İnşaat dairesi f)Nakliyat işleri dairesi g)Milli eğitim dairesi(yalnızca memur çocukları için)
7) İçişleri Bakanlığı 8) Hariciye Bakanlığı 9) (bk 5i)	7)İçişleri Bakanlığı 8)(bk. 5d) 9)Sansörlük

Kaynak: Eberhard, a.g.e., s. 200.

2.3.3. Üç Krallık Dönemi ve Jin Hanedanlığı (265-420)

Doğu Han Hanedanlığının zayıflamasıyla 2. Yüzyılın sonuna doğru Çin'de siyasi birlik dağılmış ve 400 yıl gibi uzun süren bir karmaşa devri başlamıştır. Bu dönemin ilk yıllarında (220-265) yıllarında Çin toprakları, Wei, Shu, ve Wu olarak adlandırılan 3

²⁴¹ Kaçer, a.g.m., s. 150-151.

²⁴² Eberhard, a.g.e., s. 112.

krallık tarafından paylaşıldı. Bu bölünmüşlüğe son veren Batı Jin Hanedanı (265-317), varlığını kısa bir süre sürdürebildi. Bölünme tekrardan başladı. Batı Jin Hanedanı mensupları Doğu Jin Hanedanlığını kurarken Kuzey Çin’de çok sayıda yönetim etnikler arası savaşları sahneye sundu. Tarihte 16 Devlet olarak adlandırılan bu devletlerden 4’ü Asya Hunların soyundan gelmekteydi. Doğu Jin Hanedanının yıkılmasıyla Çin, Güney Kuzey Çin diye bir bölünmeye gitti. Bu durum azınlık grupların güneye yani Çin’in orta kesimlerine hareketlenmesiyle de yönetimde etnik bir kaynaşmayı getirdi. Güney-Kuzey hanedanları dönemi, Çin’deki etnik bütünleşme sürecinin hızlandırılmasında önemli rol oynayarak Çin ulusunun gelişme sürecinde vazgeçilmez bir halkaydı.²⁴³

420-589 yılları arasındaki dönem, “Güney-Kuzey Hanedanları” dönemi olarak adlandırılıyor. Bu dönemde Çin’in kuzeyinde önce Kuzey Wei devleti kuruldu; sonra Kuzey Wei, Doğu Wei ve Batı Wei olmak üzere ikiye bölündü; daha sonra Doğu Wei’nin yerine Kuzey Qi, Batı Wei’nin yerine Kuzey Zhou kuruldu; dönemin sonunda Kuzey Zhou, Kuzey Qi’yi ilhak etti. Çin’in güneyinde ise Song, Qi, Liang ve Chen devletleri vardı. Kuzey-Güney hanedanları döneminde Çin’in ortasında yaşayan insanların savaşlardan kaçarak güneye sürekli göç etmesi, ülkenin güneyine çok sayıda iş gücünün yanı sıra ileri üretim teknolojileri de getirdi. Bunun sayesinde Çin’in güneyindeki ekonomi hızla gelişti. Yangzhou, o dönemde güney Çin’deki en gelişmiş şehirdi.²⁴⁴

2.3.4. Sui Hanedanlığı (580-618)

400 yıl süren karmaşa devri Yang Jian tarafından 581 yılında Sui Hanedanlığının kurulmasıyla sona ermiştir. Yang Di öldürüldüğü 618 yılına kadar Sui Hanedanı imparatoru olarak Çin’e hükmetmiştir. 37 yıl gibi kısa bir zaman hüküm süren bu hanedanlık Çin tarihinin en kısa hanedanlarından biridir.²⁴⁵

Uzun bir karmaşa döneminden sonra kurulan Sui Hanedanlığının önünde aşması gereken çok zorluklar vardı. Bunların başında Kuzey ile Güney’in uzun süre ayrı kalması konuşulan dilde bile değişikliğe neden olmuştu, yine Sui Hanedanlığının kurulduğu topraklardaki kıtlık Sui hanedanlığını savaşa zorluyordu.²⁴⁶

İmparator Yang Jian, Kuzey Zhou hanedanı döneminde uygulanan altı bakanlık sistemini kaldırarak üç eyalet ve altı bakanlığa dayalı yönetim yapısını oluşturması, devlet

²⁴³ Çakan, a.g.m., s. 119-120.

²⁴⁴ Çakan, a.g.m., s. 120.

²⁴⁵ Kaçer, a.g.m., s. 151.

²⁴⁶ Eberhard, a.g.e., s. 192.

memurlarını sınavla alması sistemi ve yeni kanunlar çıkararak Çin'in tarihi gelişimine katkı sağlamıştır.²⁴⁷

Devam eden savaşlar ve imparator Yang-Di'nin aşırı masraflı seyahatleri devlete çok pahalıya mal oluyordu. İmparatoru koruyan ona her istediğini yaptıran Gentry'de padişahı yalnız bıraktı ve gentry kendi saltanatını sürmeye devam etti. 615 yılında Türkler tarafından mağlup edilince artık her yerde isyanlar baş gösterdi. Bu duruma Yang Di'nin uyguladığı ağır vergi politikası sebep olmuştu ve Yang Di böylece halkın nefretini kazandı. İsyancı köylüler tarafından öldürülen Yang Di'yle birlikte 618 yılında Sui Hanedanlığı da sona erdi.²⁴⁸

2.3.5. Tang Hanedanlığı (618-907)

618 yılında Sui Hanedanlığının yıkılmasıyla birlikte Tang Hanedanlığı kurulmuş ve 907 yılına kadar Çin'de hakimiyeti sağlamıştır. Tang Hanedanlığı döneminde siyasi ve idari başta olmak üzere birçok açıdan Çin'de o zamana kadar ki en gelişmiş yapıları inşa etmişlerdir.²⁴⁹ Eberhard Tang Devri yönetim sistemini şöyle açıklamıştır.

Tang devrinin idare sistemi, teknik bakımdan da, büyük terakkiler gösterir. Han devrinde dokuz “nazırlık”(chiu-ch'ing) vardı, ve bunların arasında bir “tarım” ve bir “çalışma” bakanlığı vardı. Fakat, sistem tetkik edilirse, bu bakanlıkların devlet idaresi ile ilgisi olmadığı, yalnız sarayın iç idaresinde tesis edildiği görülür, yani “tarım bakanı” yalnız saraya ait tarlaların ve bahçelerin işleriyle meşgul olur ve ayrıca sarayın iâşesini idare eder, “çalışma bakanı” ise yalnız sarayın yapı ve diğer işlerine bakar. Tang devrinde ise teşkilat çok daha modernleşti. İmparatorun yanında 6 “müşavir” vardı, fakat onlar hiçbir zaman faal bir rol oynamadılar. En mühim işler “başvekalet” tarafından idare edildi. Başvekalet (Shang-shu-sheng)'de altı daire vardı: a) Memur dairesi memurların imtihanları ve terfilerine bakar; b) Nüfuz dairesi, nüfuz istatistiği ve vergileri idare eder; c) Merasimler dairesi, devlet kültürüne ait istatistikleri ve kült sistemi ele alır; d) Savunma dairesi askeri imtihanları ve askerlerin terfilerini idare eder; Ceza dairesi, kanunların hazırlanmasına ve mali işlere bakar; f) çalışma dairesi ise, nakliyat işleri ve askeri ziraat işletmelerini idare eder. Bütün diğer bakanlıklar, başvekalete bağlı idiler. İkinci bakanlık, imparatorun hususi sekreterine, üçüncüsü saray sekreterliğine ve dördüncüsü de devlet arşivine bakardı. Sonra imparatorun hizmeti ve haremi için ayrıca iki büyük bakanlık vardı. Yedinci bakanlık “Sansör” bakanlığıydı. Bu bakanlığın en mühim işi, bilhassa içişleri bakanlığına bağlı olan memurların faaliyetinin kontrolüdür. Sekizinci bakanlık, “Devlet kurbanları bakanlığı”dır. Ayrıca “imparatorun atalar mabetleri bakanlığı” da vardır. Diğer iki bakanlık, memurlara bayram münasebetiyle verilen yemekler ve hediyeleri temin etmek ve

²⁴⁷ Çakan, a.g.m., s. 121.

²⁴⁸ Eberhard, a.g.e., s. 192-197.

²⁴⁹ Kaçer, a.g.m., s. 151.

imparatorun misafirlerinin kabulü ile meşgul olur. Bir bakanlık silah depolarının muhafazası ile mükellefi, bir başka bakanlık ise imparatorun ahır ve mer'alarını idare eder. Sonra bütün devlet için bir “adalet bakanlığı”, bir “ticaret bakanlığı” ve bir “tarım bakanlığı” tesis edildi. Şu işler için ayrı ayrı daireler vardır: a) imparator ve gentry ailelerinin çocuklarının tedrisatı, b) zanaatkarları ve diğer işçileri, c) yapı işleri, d) silah imali, e) askeri nakliyat. Veliaht sarayı için ayrı bir bakanlık tesis edildi. Bütün askeri teşkilatı idare eden ve eyaletlerin askeri işlerini idare eden müstakil büyük bir “Milli savunma bakanlığı” vardı, bunun yanında eyaletlerin sivil idaresini yapan bir “işleri bakanlığı” da vardı. Bu idare sistemi aynı zamanda Avrupa’da mevcut olan sistemlerinden çok daha gelişmiş ve modern idi ve bazı hususlarda bizim bugünkü sistemlerimizle bile mukayese edilebilir. “Milli savunma bakanlığı”nın çerçevesinde ayrıca, 622’de “Tu-tu” (başkumandanlar) tayin edildi. Bunlar eskisi gibi bir ilçe büyüklüğünde bir askeri bölgeye kumanda etmezler, böyle ilçelerin birçoklarını birden, yani bütün ilçeleri idare ederlerdi. Bu askeri kuvvetin daha iyi işlemlerini temin ediyor, fakat diğer taraftan bu Tu-tu’ların merkez idarenin kendisine karşı bile kendi siyasetlerini güdecek duruma sokuyorlardı.²⁵⁰

Tang hanedanlığı devrinde ülke başkent idaresi ve taşra idaresi olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Savaş döneminde valiler aynı zamanda orduyu da yönetmekteydi. Budizm bu dönemde etkin hale gelmiş ve devletin resmi dini olarak kabul edilmiştir. Müslümanların yaptıkları akınlarla İslamiyet’te ülkede yayılmaya başlamıştır.²⁵¹ Ayrıca imparatorun kendisine yardımcı olan 3 yardımcısı vardır. Bunları imparator kendisi atamaktaydı.²⁵²

Tang hanedanlığı döneminde artan nüfus karşısında idarenin ihtiyacını karşılamak için büyük bir memur kitlesine ihtiyaç vardı. Gentry mensubu birçok genç hükümet merkezine yığılarak Konfüçyanist usule göre yapılan memur alım sınavlarına giriyorlardı.²⁵³

Tang hanedanı devri siyaset ve hukuk alanında ilerlemeler kaydedildi. Bu devirde üç eyalet ve altı bakanlık sistemi, memur sınav sistemi ve ikili vergi sistemi Çin tarihine damga vuran sistemlerdir. Bu dönem de Çin’le dünya arasındaki kültürel ve ekonomik gelişmelerde ilerlemeler olmuştur. Yine Tang devri şiirleri Çin edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Matbaacılık ve barutçuluk gibi bilim ve teknoloji alanında bu devirde gelişme gösterdi. Tang hanedanlığının son yıllarında Çin siyasi karmaşaya sahne oldu.

²⁵⁰ Eberhard, a.g.e., s. 198-201.

²⁵¹ Abdullah Demir, a.g.m., s. 35.

²⁵² Çakan, a.g.m., s. 121.

²⁵³ Eberhard, a.g.e., s. 201.

Hadımların devlet yönetimini ele geçirmesi ve köylü isyanları hanedanlığı yıprattı. Zhu Wen, Tang hanedanı imparatorunu tahttan indirerek imparatorluğunu ilan etti.²⁵⁴

Tang hanedanlığı 907’de yıkıldıktan sonra Çin’de beş hanedan ve on krallık dönemi olarak anılan ve 960 yılına kadar süren bir dönem başlamıştır. Çin’de bu dönemde Liang (907-923), Tang (924-936), Jin (936-947), Han (947-951) ve Zhou (951-960) ismiyle beş hanedanlık kurulmuştur.²⁵⁵

2.3.6. Song Hanedanlığı (980-1271)

Sonraki Zhou Hanedanının generali Zhou Kuangyin ayaklanma başlatarak 960 yılında kendisini imparator ilan ederek Tai Zu ismiyle Song Hanedanını kurdu. Böylece Çin’deki karmaşa devri ve beş hanedan devri kapanmış oldu. Song Hanedanı 1279 yılında Yuan Hanedanı tarafından hakimiyeti sona erene kadar 319 yıl hüküm sürdü ve 1127 yılında Güney Song Hanedanı olarak varlığını devam ettirdi. Dolayısıyla önceki Song Hanedanlığı tarihte Kuzey Song Hanedanlığı diye adlandırılır. Song Hanedanı devrinde, Hıtaylar (Kitanlar) kuzeyde Liao Devletini (907/947-1125) yılları arası), Dangxianglar kuzeybatıda Batı Xia Devletini (1038-1227 yılları arası), Nüzhenler kuzeyde Jin Devletini (1115-1234 yılları arası) kurdular. 1125 ‘te Jin Devleti Liao Devletine son vererek 1127 yılında da Song Hanedanlığının başkentini işgal ederek Kuzey Song Hanedanlığına son verdi. Song sülalesinden Zhao Gou hanedanlığı güneye taşıyarak imparator Gao Zong adıyla tahta geçti ve Güney Song Hanedanlığını kurdu. 1279’da da Kubilay tarafından ortadan kaldırıldı.²⁵⁶

Song Hanedanlığı imparatoru memleketin idaresini esasından değiştirmiş. Mevcut olan ikili idare sistemini yani her ilin başında askeri ve mülki yapılanmayı kaldırmış yerine memleketin idaresinin başına mülki memurlar getirilmiştir. Gentry tarafından da desteklenen bu yeni yönetim anlayışıyla gentry nüfuzu artıyor ve gentry mensubu olmayan askerlerin gücü düşüyordu. Devletin kurulmasına yardımcı olan generaller ya emekli oluyor ya da mülki idare hizmetlerine alınıyorlardı. Böylece ordu terhis edildi ve doğrudan merkezi idarenin emrine verildi. Yeni alınan topraklara ve ordudan boşalan meskun topraklara da köylüler yerleştirildi. Artık askeri valiler sistemi son bulmuş,

²⁵⁴ Çakan, a.g.m., s. 121-122.

²⁵⁵ Kaçer, a.g.m., s. 151.

²⁵⁶ Çakan, a.g.m., s. 122.

toplama olan askeri birlik yerine maaşlı askerler getirilmişti. Esasen bu durum kuvveti artmayan ordunu masrafını artırmak anlamına geliyordu.²⁵⁷

Song Hanedanının iktidara gelmesiyle Çin’ de bu dönemde barut, alev makinesi, pusulayla deniz ulaşımı, çelik, fırın, dokuma tezgahlarında su gücü kullanımı, gemilerde su geçirmez kompartımanlar gibi yeniliklerle Çin modern çağa girmiş gibi görünmektedir. Çin kentleri bu dönemde diğer devletlerin modern kentleriyle yarışır duruma gelmiştir.²⁵⁸ Devrin bilim adamı Bi Sheng tipografi tekniğini Avrupalılardan 400 yıl önce bu dönemde keşfetmiştir. Su Song dünyadaki ilk kronometreyi icat etti. Li bilimi (Görgü kuralları bilimi) Kültür dalında çok ilgi gördü.²⁵⁹ Güney Song Hanedanlığı devri kültür bakımından Çin’in en parlak devirlerinden biri haline gelmiş, gentry sarayı tamamen ele geçirmiştir.²⁶⁰

2.3.7. Yuan (Moğollar) Hanedanlığı (1271 -1368)

1206 yılında İlk Moğol kurultayını toplayan Timuçin Büyük Moğol İmparatorluğunu kurduktan 65 yıl sonra torunlarından Kubilay Han 1271 yılında kağanlık ve Tuli uluslarını birleştirerek Yuan Hanedanlığını kurdu. Hanedanın kurucusu ve imparator Şizu olarak bilinen Kubilay, tarımı teşvik eden politikalar uyguladı. Yuan Hanedanlığı döneminde diğer ülkelerle o zamana kadar benzeri görülmemiş bir ticari ilişkiler içerisine girildi. Yuanların Han Çinlilerine yaptığı baskılar ve sömürü Hanların ayaklanmasına sebep oldu. Bu ayaklanma gizli örgütler ve iyi bir organizasyonla tüm ülkeye yayıldı. Zhu Yuanzhang liderliğinde “Moğolları kovarak Çin’i yeniden kurmak” sloganıyla başlattığı hareket 1368 yılında Pekin’in ele geçirilmesiyle son buldu. Yuan Hanedanlığı devrilerek yerine Ming hanedanı kuruldu.²⁶¹ Moğollar, Çin’in tamamına hakim olan ilk yabancı kavimdir.²⁶²

Moğol istilasını ile Uzak Doğu Venediklilerin de ilgisini çekmeye başladı. Marko Polo da ticaret amacıyla Çin’e gelip Kubilay’ın da izniyle sarayda 17 yıl kadar kalmış, zekasıyla Kubilay’ın dikkatini çekmiş ve sarayda önemli bir göreve getirilmiştir. 1295 Yılında Venedik’e dönen Marko Polo’nun “Seyahatname” adlı kitabı Batılıların Çin’i ve

²⁵⁷ Eberhard, a.g.e., s. 235-236.

²⁵⁸ Özmen ve Buluş, a.g.m., s. 121.

²⁵⁹ Çakan, a.g.m., s. 122-123.

²⁶⁰ Eberhard, a.g.e., s. 247.

²⁶¹ Çakan, a.g.m., s. 123-124.

²⁶² Eberhard, a.g.e., s. 258.

Asya'yı tanımak için başvurdukları kaynaklar arasındadır.²⁶³ Ancak Eberhard, Marko Polo gibi Önyasya'lı ve Avrupa'lı seyyahların Çin'in Moğol devri hakkında verdikleri bilgilerin yanlış olduğunu, bu gibi seyyahların sarayda imtiyazlı bir şekilde yaşadığını dolayısıyla halkın gerçek durumunu bilmediklerini belirtmiştir.²⁶⁴

Yuan Hanedanlığı Dönemi Çin'de önemli gelişmelere sahne oldu. Adeta Çin kabuğunu kırıp dışarıya açılıyordu. Çin'in kültürü ve ekonomisi diğer ülkelerin yoğun ilgisini çekiyor ve Çin'e tüccarlar ve ülkelerin elçileri akın ediyordu. Çin'den matbaacılık, barut ve pusula bu dönemde Arap yarımadası üzerinden Avrupa'ya, Arapların matematik, astronomi, tıp bilimi ve İslam dini de Çin'e taşınmıştı.²⁶⁵

Yuan Hanedanlığı döneminde bürokrasi sınavlarına bir müddet ara verilse de 1315 yılında tekrar kurumsallaşmıştır. Bu dönem de Moğollar başta olmak üzere azınlıklara ayrıcalıklar tanınmış, çoğunluk olan Çinliler daha zor sınavlara tabi olmuşlardır.²⁶⁶

2.3.8. Ming Hanedanlığı (1368-1644)

Moğolların Çinlilere yaptığı baskı ve sömürü Çinlilerin ayaklanmalarına sebep oldu. Tüm ülkeye yayılan bu ayaklanmalar “Kırmızı başörtülü ordu”nun kurulmasına sebep oldu. “Kırmızı başörtülü ordu”nun “Moğolları kovmak, Çin'i yeniden oluşturmak” propagandasıyla büyük güç kazanan Chu Yuanzhang liderliğinde 1368 yılında Pekin'i alarak Yuan (Moğol) Hanedanlığına son vererek Ming Hanedanlığını kurdu.²⁶⁷ Chu Yuanzhang Çin'in en alt tabakalarından geliyordu. İmparatorluğa yükselen Chu Yuanzhang Çin tarihinde nadir olarak alt tabakalardan gelip imparator olmuştur. Çin tarihinde üç kişinin alt tabakalardan gelip imparator olduğu ve hanedanlık kurduğu görülmüştür. Bunlar Hanlar sülalesinin kurucusu, Beş sülalenin ilkinin kuran ve Ming hanedanlığını kuran Chu Yuanzhang'dır.²⁶⁸ “*Ming Hanedanı döneminde belirli kurallara bağlı kalan “Ba Gu”²⁶⁹ makaleleriyle memurluk sınavı yapılırdı*”²⁷⁰ Song

²⁶³ Çakan, a.g.m., s. 124.

²⁶⁴ Eberhard, a.g.e., s. 264.

²⁶⁵ Çakan, a.g.m., s. 123.

²⁶⁶ Kaçer, a.g.m., s. 155.

²⁶⁷ Çakan a.g.m., s. 124.

²⁶⁸ Eberhard, a.g.e., s. 269.

²⁶⁹ Ming Hanedanlığı döneminde kompozisyon sorularının cevapları Çin dilinde *bagu wen* denilen (İngilizce: eight-legged) sekiz sacayaklı bir metot ile deneme şeklinde yazılmaya başlanmıştır. Bu sistem 1898 yılına kadar devam etmiştir. Giriş-gelişme-sonuç sistemine benzer şekilde metnin düzenlenmesini ifade etmektedir. Bu sekiz sacayağı: 1. açılış-giriş (poti), 2. konunun ele alınması (chengti), 3. tartışmanın başlatılması (qijiang), 4. ilk adım (qigu), 5. geçiş ayağı (xugu), 6. ortanca (zhonggu), 7. sonraki adım (hougu), 8. Sonuç (dajie) şeklindedir (Kaçer, a.g.m., s. 156).

²⁷⁰ Çakan, a.g.m., s. 125.

devrinde matbaanın icadıyla hız kazanan kitap basımı fiyatların da ucuzlamasına dolayısıyla kitap erişimini de kolaylaştırıyordu. Budistlerin de misyonerlik faaliyeti adı altında kitapları halka dağıtmasıyla köylü halk kesiminin kitaplara ulaşımı kolaylaşıyor bu da memurluk sınavlarına köylü halk kesiminin de girmesine olanak sağlıyordu. Bu sayede Ming devrinde memur tabakasında yeni bir oluşum ortaya çıkıyordu. Bunlar arazi sahibi gentrye mensup olmayan fakir halk çocuklarıydı. Ancak imtihanlar sanıldığı kadar ucuz bir şey değildi. İl merkezi veya başkentte yapılan bu sınavlar için aylarca buralarda kalınıyor ve yüklü masraflara giriliyordu. Memuriyete girenler bu durumlarını düzeltmek varlık elde edebilmek için halktan gereğinden fazlaca vergi topluyorlardı.²⁷¹

Ming Hanedanlığı dönemi ilk zamanları içe dönük rekabetten kaçan bir devlet olarak tanımlanır. Daha sonraki dönemde ise hanedanın yerini bürokrasi almıştır. Bu dönemde imparatorun büyük oğlunun veliaht olması, askerlik sisteminin bozulması, tarımda vergide bozulmalar devletin toparlanmasına engel oluyordu.²⁷² Ming Hanedanlığı, Çin'in kültürel ve sosyo-ekonomik olarak kurumlarını güçlendirmiştir. Hanedanlık son dönemlerde yaşanan köylü isyanlarıyla son bulmuştur.²⁷³

2.3.9. Qing (Mançu) Hanedanlığı (1644- 1911)

Mançu Hanedanı, kurucusu Nurhaç'tan son imparator Puyi'ye kadar toplam 12 imparator tarafından yönetilmiştir.²⁷⁴ Devleti yöneten hükümet Personel Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ritüeller Bakanlığı (İçişleri-Dışişleri Bakanlığı), Savaş Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Bayındırlık Bakanlığı olmak üzere altı adet bakanlıktan oluşmaktadır. Bu bakanlıkların yapılanmalarında danışma komitesi bulunmakta olup yeteri kadar alt birim yapılanmaları da mevcuttur. Bu bakanlara ek olarak imparatorluğu temsil eden bir bakan daha vardır. Ancak bu bakan hükümetin üyesi olmadığından bakanlar kurulu toplantılarına katılmamaktadır. İmparator da dahil bütün memurların sorumlulukları vardır, bu sorumluluk sadece devletin aldığı kararlarla kalmayıp, vatandaşlarının yaptığı eylemler ve dahi doğa olaylarından bile sorumlulukları vardı. Örneğin bir yerde işlenen cinayetten o yerin belediye başkanı, kaymakam ve valinin de sorumluluğu olduğu gerekçesiyle görevden alınmasına sebep olabiliyordu. Bu durum

²⁷¹ Eberhard, a.g.e., s. 273.

²⁷² Özmen ve Buluş, a.g.m., s. 24.

²⁷³ Kaçer, a.g.m., s. 151.

²⁷⁴ Çakan, a.g.m., s. 126.

doğal afetler için de geçerliydi. Bu durum memurların halkın güvenini kazanmadan memurluk yapamayacağını ve halkı ilgilendiren konularda memurların vurdumduymazlığına mani olmasının yanı sıra memurların da kendi içlerinde tam bir uyum ve bilinçli bir şekilde işbirliği yapmalarına sebep oluyor.²⁷⁵

1901 yılında Qing hanedanlığı döneminde bürokrasi sınavlarında köklü değişiklikler meydana gelmiş, eski Konfüçyüs metinlerinden ziyade güncel ve dünya politikalarına yönelik sorular sorulmaya başlanmıştır. Nihayetinde kısa bir süre sonra modernleşmeye engel olduğu düşüncesiyle 1905 yılında sistem lağvedilmiştir.²⁷⁶

²⁷⁵ Eugene Simon, “Çin Uygarlığı”, Çev: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 2015, s. 109-110.

²⁷⁶ Kaçer, a.g.m., s. 158-159.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. WEBER'İN ANTİK ÇİN BÜROKRASİSİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

3.1. PATRİMONYAL BÜROKRASİ

Doğu toplumlarına ait açıklamaları bariz şekilde Batı'ya dair açıklamalarının etkisinde olan Weber, Freund'un tabiriyle “*Batı'nın orijinalliğini daha açık ve daha ikna edici bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır.*” Weber, Doğu- Batı ikileminin görünür hale gelmesi için 2500 yılı aşkın bir tarihsel süreçte bu çeşitli toplumları inceleyecek bir terminolojiye ve bunu uygulayıcı bir tipolojiye ihtiyaç duymuştur. Bunu da iklimsel karşıtlıkları açıklayıcı ve bilimsel olarak yeterli olduğunu düşünen Weber Şarkiyatçı²⁷⁷ geleneği devam ettirerek Doğu'yu yapay sulama etrafında şekillenen Patrimonyalizm çerçevesinde açıklamıştır. Yine Doğu ile Batı arasındaki ayrımı oluşturan en temel etken yerleşik hayatın getirdiği temel ve tarımsal ihtiyaçlar gereği su boylarında nehir kenarlarında yerleşilmesidir.²⁷⁸

Weber, Doğu patrimonyalizmini tarım için büyük kanallar açmak ve bu kanalları koruma ihtiyacının merkezi güçlü bir yapılanmanın yani bürokratik bir yapının doğmasına ve bunun da siyasi bir sistem haline gelmesine sebep olmuştur. Çünkü su sorununun çözümü çok sayıda kişinin organize olmasını ve idare edilebilmesini gerektiriyordu. Bu da merkezi bürokratikleşme zarureti ortaya çıkarıyordu.²⁷⁹

Geleneksel otoritenin alt dallarından biri olan Patrimonyalizm; gerontokrasi ve patriyarkalizm ile birlikte anılır. Geleneksel otorite bu üç otorite arasında geçişlerle kendini gösterir. Gerontokrasi ve patriyarkalizmde şefe bağlı örgütlenmiş bir asker ve memur grubu yoktur. Patrimonyalizmde ise geleneğin şekillendirdiği şahsi bir otorite ve

²⁷⁷ Oryantalizm veya Şarkiyatçılık, yakın Doğu ve Uzak Doğu toplumlarını, kültürlerini, dillerini ve halklarının incelendiği Batı kökenli araştırmaların tümüne verilen isimdir. Oryantalizm, Doğu dünyasındaki yönlerin taklidi veya tasviridir. Bu tasvirler genellikle Batılı yazarlar, tasarımcılar ve sanatçılar tarafından yapılır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Oryantalizm?wprov=sfla1>. Erişim Tarihi: 28.01.2021).

²⁷⁸ Sunar, “Karl Marx ve Max Weber'in Doğu Toplumlara Yaklaşımı”, s.180.

²⁷⁹ Sunar, “Karl Marx ve Max Weber'in Doğu Toplumlara Yaklaşımı”, s.181-182.

bu otoritenin ihtiyaçları için organize edilmiş askeri ve idari bir bürokrasinin varlığından söz edilmektedir.²⁸⁰

Patrimonyal otoritede, himayesinde yaşadığı ülkenin insanları da dahil, ülkenin tamamı liderin malvarlığı olarak algılanır. Yani ortaya çıkan bürokrasi rgt, millete her ne kadar hizmet etse de siyasi olarak örgütlenmiş bir yapı olmayıp, liderin kişisel yönetim aracıdır. Patrimonyal lider, bağımsız ekonomik faaliyetlerden ve sosyal örgütlerden, sivil toplum kuruluşlarından hoşlanmaz.²⁸¹ Weber'in tanımladığı otorite tiplerinden geleneksel otoritenin bir alt tipi olan patrimonyal otoritede şef otoritesini kullanabilmek için meslek odaları, tımarlar ve tacir birlikleri gibi sivil toplum örgütleri kurar. Bu şekilde topraktan veya meslek erbaplarından loncalar ve meslek örgütleri aracılığıyla alınan vergiler açısından patrimonyal şefin kontrolü kolaylaşmaktadır.²⁸² Bütün bunlara ilave olarak yasama yürütme yargı erkleri şefte toplanmakta, yönetim tamamen kişiselleşmekte, hukukun keyfiyete göre işlediği, idare edilenleri şefe karşı koruyan veya yöneticiyle aralarındaki husumeti giderecek mekanizmalar bulunmamakta ve düzene karşı çıkan her türlü isyanlar bastırılmaktadır.²⁸³

Bürokrasi ncesi egemenlik türleri arasında en önemli olanı patriyarkal egemenliktir. Bu tür, memurların kişiler üstü amaca bağlılık yerine veya soyut normlara bağlılık yerine mutlak surette kişisel sadakate dayanan bir yapılanmadır.²⁸⁴ Bunun en basit halini bir ev ahalisi şeklinde babanın hane halkı üzerindeki otoritesi olarak söyleyebiliriz.

Geleneksel toplumlarda var olan aile babası konumunda olan erkek ve himayesindeki ev ahalisi arasındaki itaat ilişkisinin nitelikleri değiştirilmeden geniş toplumların yönetilmeleri amacıyla kullanılmasına yarayan yönetim tarzına Patrimonyalizm denir. İktidarın nasıl kullanılacağı bu şefin tekelinde ve inisiyatifindedir. şefe tabi olanlar sadakatle itaat eder, şef de tebaasını ayırım gözetmeden korur ve kollar. Demokratik devlet erklerinin hepsi bu şefte toplanmıştır.²⁸⁵

²⁸⁰ akır ve şahin, a.g.m., s. 24.

²⁸¹ Yılmaz Yıldırım, "Neo-Patrimonyalizm Yaklaşımına Karşı Yapılaşma Olarak Türk Modernleşmesi", **Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 14, s. 1, 2012, s. 4-5.

²⁸² Seyfettin Aslan, "Osmanlı Siyasi Rejimini şekillendiren Bir Olgu Olarak Patrimonyalizm", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, c. 17, s. 1-2, 2003, s. 246.

²⁸³ Yıldırım, a.g.m., s. 5.

²⁸⁴ Weber, "Ekonomi ve Toplum 2. Cilt", s. 371.

²⁸⁵ Aslan, a.g.m., s. 246.

Geleneksel otoritenin alt dallarından olan patrimonyalizm, patriyarkalizm ve sultanizm terimlerinin açıklamasını Weber şöyle yapmaktadır. Weber, patrimonyal bürokrasiyi özgür olmayan memurların hiyerarşik düzene göre örgütlenmesi olarak tanımlamıştır. Detaylı bir şekilde geleneksel otoriteyi inceleyen Weber, geleneksel otoritenin temelinde yönetici veya yöneticilere tam itaat olduğunu ve bu itaati sağlayan motivasyonunda geleneksel değerler olduğunu söylemiştir. Bu tarz yönetimlerde yönetici amir konumunda değil, şahsi olarak bey niteliğindedir. Yönetici kesim bu beyin tebaasından veya geleneksel yoldaşları arasından bey tarafından atanırlar. Bu atamalar liyakate göre değil, beye olan sadakate göre yapılır. Bu otoritede memur istihdamın da kişisel ilişkiler, akrabalar, köleler ve saray içi çalışanları tercih edilir. Weber, bu durumun sadece doğuya has olmadığını, Ortaçağ Batı Avrupa'sında da aynı bürokratik yapının varlığından bahseder. Geleneksel yönetimde rasyonel bir hiyerarşi, uzmanlaşma ve belli bir maaş yoktur.²⁸⁶ Geleneksel otoritenin bir biçimi olan patriyarkalizm Weber'e göre babanın hane halkı, efendinin köleleri, prensin sarayı ve memurları, vassalları ve tebaası üzerindeki hakimiyetidir. Burada despotik hakimiyetin yanı sıra mülkiyet hakları da yönetene aittir.²⁸⁷ Patriyarkalizm ve patrimonyalizm ayrımı da şöyle yapılabilir.

Patriyarkal topluluğun üyeleri nazarında, yeni ve farklı olan her şeyin geleneksel düzeni bozup, topluluğun organik yapısını ve dolayısıyla geleneksel düzeni tahrip edebileceğinden, benimsenmesi değil ortadan kaldırılması gerekir. Weber'e göre bu nedenle patriyarkalizmde istikrar vurgusu sonucu durağanlık ortaya çıkar. Patriyarkal topluluğu durağanlaştıran diğer bir önemli faktör de doğal liderle bağımlıları arasındaki ataerkil himayeye dayalı ilişkidir. Patrimonyalizm ise patriyarkal şefin ailesinin genişlemesini ve otoritesinin daha geniş alanlara yayılmasını ifade eder. Bu bakımdan aynen patriyarkalizmde olduğu gibi patrimonyalizmde de kişisel bağımlılık ilişkilerinin varlığından söz edilebilir. Öyle ki, patrimonyalizmi kişisel sâhiplenmenin bir ürünü olarak tanımlamak mümkündür. Ancak patriyarkalizmden farklı olarak patrimonyal otorite altında kişisel bağımlılar yanında, şefin otoritesine geleneksel sadakat bağlarıyla bağlı olmayan siyasal bağımlılar da bulunurlar. Siyasal bağımlılar, patrimonyal şefin akrabaları ya da yakınları değildir. Onlar belli sınırlar içinde de olsa mülkiyet, miras, şefin izni olmadan evlenme gibi haklara da sâhiptirler. Fakat şef ile kendine bağlı olanlar arasında bir mücadele de söz konusu olabilir. Bu yüzden patrimonyal şef kişisel otoritesini güçlendirmek için kendine doğrudan bağımlı organizasyonlar oluşturabilir. Otoritesi bu çerçevede keyfilik kazanır.²⁸⁸

²⁸⁶ Necmettin Doğan, a.g.m., s. 175-176.

²⁸⁷ Necmettin Doğan, a.g.m., s. 176.

²⁸⁸ Necmettin Doğan, a.g.m., s. 176.

Geleneksel otoritenin kişisel bir danışma kurulunun da olmadığını, gerontokrasi ve patriyarkalizme göre oluştuğunu söyleyen Weber, gerontokrasi de geleneği en iyi bilen kişinin otoriteye sahip olduğunu söylemektedir. Danışma kuruluna sahip olan geleneksel otoriteyle patrimonyalizm ya da sultanizm meydana gelir. Sultanizm geleneksele bağımlı patrimonyal bir formdur. Ancak nesnel biçimde bir rasyonel gelenekselcilikten ziyade keyfilik ve lütuf ön plandadır.²⁸⁹ Sultanizmde yönetici sınıf ve askeri güç tamamen sultanın kişisel aracıdır. Kontrolü altındaki güçleri sayesinde keyfi otoritesini istediği gibi kullanır. Sultanizm hakkında Weber'in görüşü şu şekildedir.²⁹⁰

Hâkimiyet geleneksel değerlere dayandığı müddetçe –yöneticinin güç kullanmada otonomisi olsa bile– Weber'e göre patrimonyal bir karakterdedir. Yani hâkimiyet sultanın keyfi otoritesine dayanıyorsa sultanizm ortaya çıkar. Sultanizmin çarpıcı özelliği bu sebeple, tüm geleneksel sınırlandırmalara rağmen sultanın kişisel keyfi otoritesinin geçerli olmasıdır. Bu keyfi otorite ise kişisel sadakate dayalı, paralı ordunun varlığıyla sağlanır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yeniçerilik söz konusu çerçeve içerisinde değerlendirilmiştir. Weber'e göre bu anlayış 19. Yüzyıl'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda varlığını sürdürmüştür. Weber'in bu bağlamda dikkat çektiği diğer özellikler ise hukukun geleneksel değerlere ve yöneticinin keyfi değerlendirmelerine dayanmasıdır. Bu tür patrimonyal örgütlenmede kişisel ve resmî alan ayrımı da yoktur. Yöneticinin siyasî gücü kişisel varlığının bir parçasıdır. Memurların gücü kullanımı mecburi davranışlar, kutsal gelenek ve kişisel ölçütlere dayanır. Kayırmacılık sultanizmin bir sonucudur ve bu, rasyonel yönetimin ve ekonomik gelişimin önünde engeldir. Askerî ve yargısal otorite yine yöneticinin istediği şekilde yönlendirilir. Legalrasyonel bir bürokrasi yoktur. Atamalar uzmanlaşmaya dayalı değildir. Teknik ve uzmanlığa dayalı bir eğitim yoktur. Memurların itaatleri kişiseldir, tüzel bir kişilik gelişmiş değildir. Memurlar geleneksel itaatle yöneticiye bağlıdır ve çoğunlukla sultanın bağlılarından, kölelerden ve serflerden seçilirler.

Geleneksel otoritenin alt dallarından biri olan gerontokrasi de ise otoritenin tek kaynağı gelenektir. Gelenekler topluluk üyeleri arasında doğal kanunlar olarak algılanır. Bu otoritede topluluğun en yaşlı üyelerine geleneksel statülerinden dolayı saygı duyulur ve yaşlılar hakimiyeti elinde bulundurur. Patriyarkalizmde ise gelenekler temelde otoritenin kaynağı olsa da geleneklere şefin akrabalık ve hısımlık bağları ve onun ekonomik gücü de katkı sağlamaktadır. Patriyarkalizmde egemenlik gerontokraside ki gibi topluluk üyelerince tamamen doğal olarak içselleştirilir. Toplumsal ilişkiler eskiden miras kaldığı düşüncesiyle patriyarkal toplum değişmez olduğuna inanılan normları

²⁸⁹ Necmettin Doğan, a.g.m, s, 177.

²⁹⁰ Necmettin Doğan, a.g.m, s, 177.

korumaya çalışır bu yüzden durağandır.²⁹¹ Patrimonyalizmde otorite sahibi şef, iktidarını kendisine sadakatle bağlı olan “patrimonyal bürokrat sınıf” tarafından sürdürmektedir. Velhasıl Weber patrimonyal bürokrasi tanımını “özgür olmayan memurların hiyerarşik bir düzene göre örgütlenmesi” olarak yapmıştır.²⁹² Gerontokrasi ve patriyarkal otorite tipolojilerinin daha karmaşık bir versiyonu olarak karşımıza çıkan patrimonyalizmin, patriyarkal şefe göre yetkileri geniş alanlara yayılmıştır. Ülke bazında geniş toprakların tek elden yönetilemeyeceği sorunu patrimonyal şefin yetkilerinin paylaşılmasına sebep olur.²⁹³ Askeri ve idari mekanizmalar patrimonyal şefin akrabaları, yakın arkadaşları ve kendi tebaası arasından seçilmektedir.²⁹⁴ Patrimonyal hanedana bağlı olan gruplar, iktidar olma gayesi gütmemekle birlikte uygun şartlar oluşunca patrimonyal şefin otoritesini güçsüzleştirip, kendilerine alan açmaya çalışırlar. Bu durum patrimonyal otoriteyi kıymeti kendinden menkul bir merkezi kuvvet ile merkezi kuvvetin boşluğunu zayıf yanlarını kollayan çevre güç olduğunu ve aralarındaki iktidar kavgasının varlığını gösterir. Muhakkak ki patrimonyal lider kendisine rakip olabilecek her tehlikeyi bertaraf etmek zorundadır. Batı’da modernleşmenin temelini oluşturan burjuva-aristokrasi çatışmasından mütevellit oluşturulan merkez-çevre ayrımı merkezi otorite ile ona ortak olan güçler arasındaki gerilimin nasıl çözüldüğünü anlatmak hususunda önemli bir yere sahiptir. Batı’da bu gerilim kapitalizmin ve modern burjuva gelişimine zemin oluşturmuşken, Doğu’da bu durum toplumsal etkileşim egale edilerek yağmacı, despotik bir egemenlik yaratmıştır. Weber, Çin, Mısır ve Hindistan gibi büyük uygarlıklarda merkez-çevre geriliminde çevreyi baskılayıcı politikaların bu toplumlarda baskın şekilde görüldüğü, dolayısıyla patrimonyalizmin bu medeniyetlerde yaygın otorite biçimi olduğunu belirtir.²⁹⁵ Çin özelinde ise Han Hanedanlığından Qing Hanedanlığına kadar bütün imparatorluk dönemi zarfında Antik Çin’de bürokrasinin patrimonyal nitelikler taşıdığını belirtmiştir.²⁹⁶

²⁹¹ Çakır ve Şahin, a.g.m., s. 24.

²⁹² Kadir Caner Doğan, a.g.m., s. 416.

²⁹³ Çakır ve Şahin, a.g.m., s. 24-25.

²⁹⁴ Kaçer, a.g.m., s. 150.

²⁹⁵ Çakır ve Şahin, a.g.m., s. 26.

²⁹⁶ Kaçer, a.g.m., s. 150.

3.2.KONFÜÇYÜŞÇÜ GELENEK VE PROTESTAN AHLAKI

3.2.1. Konfüçyüsçülük

Konfüçyüs, Çin felsefesinin temellerinden biri olan “Ru ekolü”nün²⁹⁷ yani Konfüçyüsçülük veya başka bir tabirle Konfüçyanizm’in kurucusudur.²⁹⁸ Çin’in en büyük bilginlerinden birisi olan Konfüçyüs Kuzey Çin’de şimdiki Şantung eyaletinin Lu eyaletinin Tsou şehrinde M.Ö. 21 Ağustos 551 yılında dünyaya gelmiştir. Çin tarihçileri Konfüçyüs²⁹⁹’ün hayatını ayrıntılarıyla kaydettiklerinden hayat hikâyesi çok fazla ve karışıktır. Ailesi ve nesebi hakkındaki bilgiler sonradan oluşturulan kaynaklara dayandığından bir kesinlik taşımamaktadır.³⁰⁰ Ru ekolü bazı hanedanlıklarda yeteri kadar ilgi görmemişse de bazı hanedanlıklarda devlet yönetiminin temelini oluşturmuştur. Öyle ki memur alımı için yapılan memurluk sınavlarında Konfüçyüs düşüncesi ölçüt olarak konulmuştur.³⁰¹

Shang sülalesine mensup bir ailenin oğlu olan Konfüçyüs alimlerden gerekli dersleri aldıktan sonra asilzadelerin çocuklarına dersler vermiş, defalarca devlette yüksek vazifelere girmeye çalışmış, girdiği vazifelerde başarılı olamayınca işten atılmış, ömrünce aynı göreve gelmeğe çalışmış, bunun için derebeylikler arasında dolaşmış, sonunda bu gezmelere son vererek doğduğu yere yerleşerek ölünceye kadar burada dersler vermeye başlamıştır. Hasımları Konfüçyüs’ün gezdiği beylikler arasında fitne çıkardığını, siyasi entrikacı olduğunu, bunu da iktidar sahibi olabilmek adına yaptığını iddia ederler. Bu durumun doğruluğu da kesin olmamakla beraber tartışmaya açıktır. Konfüçyüs’ün önemi kendisine ait olmayan bilgileri öğrencilerine öğretmesindedir. Bu

²⁹⁷ Konfüçyüs felsefesini temel alır; bu nedenle Konfüçyüs’ün kendi adıyla bütünleşen bir düşünce sistemi olarak anılmaktadır. Ru ekolünün “Konfüçyanizm” ya da “Konfüçyüsçülük” olarak ifade edilmesinin en temel sebebi de budur. Toplumsal yaşamı merkeze alan Ru ekolünü felsefi yapısı, Konfüçyüs düşüncesi doğrultusunda esas şeklini almıştır. Ru ekolünün temel dayanağını Konfüçyüs düşüncesine bağlı bir ahlak anlayışı oluşturur. (İlknur Sertdemir Diagne, “Ru Düşünce Ekolünde Fikir Çatışması: Mengzi ve Xunzi”, **Düşünme Dergisi**, s. 9, 2016, s. 19).

²⁹⁸ Fatma Ecem Ceylan, “Konfüçyüs ve Çin Felsefesinin Temelleri”, **Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çevrimbilim Dergisi**, c. 2, s. 1, 2020, s. 142.

²⁹⁹ Konfüçyüs ismi, K’ung Fu-tzu’nun (Üstad veya Filozof Kung) latinesidir. Çince ismi K’ung Ch’iu olup kendisine Chung Ni ünvanıyla hitap edilmiştir (Güç, a.g.m., s. 44).

³⁰⁰ Selahattin Fettahoğlu, “Konfüçyüs ve Öğretisi”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 16, s. 16, 2004, s. 305-306.

³⁰¹ Ceylan, a.g.m., s. 143.

bilgiler Çin’de yüksek mevkidekiler için ahlak kitabı olarak kayda alınmış ve kullanılmıştır.³⁰² Konfüçyüs’ün kendine ait bir kitabı olmamakla birlikte daha önceki kitapları derlemiştir. Kendisine duyulan saygıdan dolayı “jing” adı verilmiştir.³⁰³

Bir eğitimci olarak Konfüçyüs başarılı bir profil çizmektedir. Talebelerini politik olarak hazırlamasının yanı sıra onları felsefe, tarih, edebiyat ve ahlaki eğitime de yönlendiriyordu. M.Ö. 479 yılında ölen Konfüçyüs hayatını şöyle özetler;

15 yaşında kendimi öğrenmeye verdim. 30 yaşında irademe sahip olabildim. 40 yaşında şüphelerden uzaklaştım. 50 yaşında “Gök’ün emrini” öğrendim. 60 yaşında sezgi yoluyla her şeyi kavradım. 70 yaşında doğru olan şeylere zarar vermeden kalbimin isteklerini yerine getirebildim.³⁰⁴

Çin’de yapılan yeni araştırmalar Konfüçyüs’ün annesinden ve dedesinden dersler aldığını, annesi Yan Zeng’den yazı yazmayı öğrenmiş, on üç yaşlarında dedesinin yanında eğitimine devam etmiştir. Altı yıl boyunca dedesinden özel eğitimler almıştır. Bu sürede ondan töre, müzik, ok yay kullanma, araba sürme, yazı yazma ve hesap yapma gibi marifetleri öğrenmiştir.³⁰⁵

İdeal insanlardan oluşmuş bir ideal toplum tasavvuru Konfüçyüs’ün gayesiydi. Bunu gerçekleştirmek için olması gereken ideal bir devletin varlığı Konfüçyüs’ün düşüncelerini oluşturmaktaydı. Konfüçyüs’e göre ideal devlet, iyi insanlardan oluşan ve halkta güven duygusu oluşturan, halkın isteklerine cevap verebilen, ortak aklı esas alan bir hükümetin varlığıyla olabilirdi. Bu fikriyat Konfüçyüs’ün modern demokrasi anlayışla aynı fikirde olduğunu göstermektedir. İdeal toplum tahayyülü öncelikle halkı odağa almış ve onların iyi yetiştirilmesi refah ve huzura kavuşmasını amaçlamıştır. Onun için öncelikle insanın yetiştirilmesi ideal insana ulaşılması gerekmektedir. Zira toplumu oluşturan bireydir, insandır.³⁰⁶

Konfüçyüs devlette resmi görevlere ehil insanların getirilmesi gerektiğini savunmuşsa da babadan oğula geçen statüler hiyerarşisine de itiraz etmez. Ehil insanların resmi görevlere getirilmesi ideal devletin de bir gereği olsa gerek. Ancak Konfüçyüs’ün bu görüşü geleneksel sisteme aykırı düşmektedir. Konfüçyüs, Protestanlıktaki Lutherci

³⁰² Eberhard, a.g.e., s. 45.

³⁰³ Ceylan, a.g.m., s. 145.

³⁰⁴ Ahmet Güç, “Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülük”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 10, s. 2, 2001, s. 45.

³⁰⁵ Fettahoğlu, a.g.m., s. 306.

³⁰⁶ Güç, a.g.m., s. 44-45.

çağrı kavramına benzer biçimde toplumda herkesin kendi yerine razı olduğu bir dünyada uyumun ve huzurun oluşacağı görüşünü benimser. “Herkesin içinde bulunduğu, çoğunlukla da babadan oğula geçen meslek ya da uğraşının ilahi bir misyon olduğu inancı şeklinde özetlenebilecek olan “çağrı” öğretisi Lutherciliği Kalvinizm’den ayıran önemli bir özelliktir.”³⁰⁷

Konfüçyüs kendisini derebeyi tabakasının mevcudiyetiyle eş tutmuştur. Zira kendisini avam tabakasını teşkil eden halk tabakasının üstünde görmektedir. Derebeyi tabakasının yokluğu alim tabakasının da yokluğu anlamına gelmektedir. Çünkü kendisinin ahlak inancı aristokrasiye hitap ediyordu. Bundan dolayı Konfüçyüs’ün inancı kuzey kavimlerinden gelen gök dini inancını içermektedir. Gök’ün kanunların uygulayıcısı konumunda olduğunu keyfi hareket eden bir zorba olmadığını, dünya kanunlarına göre hareket ettiğini yani güneş ay ve yıldızların kanunlara göre hareket ettiğini buradan hareketle de insanın da dünyada çerçevesi çizilmiş kanunlar içerisinde hareket etmesi gerekmektedir. Yine hükümdar da gündelik siyasi işlere karışmamalı, Gök gibi bir tesiri olmalıdır. Böylece dünya hayatında her şey yolunda gidecektir.³⁰⁸

Konfüçyüs’ün bir diğer düşüncesi yine kuzey kavimlerinden gelen ananelere dayanan patriyarkal bir düşünce de şöyledir; Aile toplumun en temel taşıdır. Aile de reislik görevini ailenin en yaşlı olan üyesi temsil eder. Devleti de aile olarak düşündüğümüz zaman nasıl ki aile içerisinde baba ile oğul arasındaki kayıtsız şartsız oğulun babaya itaati mevcutsa yine karı ile koca arasında kadının kocaya mutlak itaati mevcutsa devleti yöneten hükümdar ile tebaası arasında da böyle bir ilişki mevcuttur. Hükümdar ile gök arasındaki ilişki de baba ile oğul arasındaki ilişki gibidir. Konfüçyanizm de aile yapısı, devlet sistemi ve gök dini bütünleşik bir yapı haline gelmiştir. Bu sistemin sorunsuz şekilde işlemesi de herkesin kurallara uymasına bağlıdır.³⁰⁹

Konfüçyüs’ün ideal insan ve ideal toplum fikri onda ideal bir devlet, ideal bir yönetim düşüncesini doğurmuştur. Zira yaşadığı dönemde iyi bir yönetim mevcut değildi. Oysaki Konfüçyüs’ün idealindeki yönetim; Halkın güvenini kazanan ve insanların fitraten iyi olduğunu kabul eden bir anlayışı içermektedir. Halkın güvenini kazanamayan

³⁰⁷ Mahmut Arslan, “Weberci Görüşlere Göre Konfüçyüsçülüğün Çin İş Kültürü Üzerindeki Etkileri”, **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 26, s. 1, 2008, s. 65.

³⁰⁸ Eberhard, a.g.e. s. 46.

³⁰⁹ Eberhard, a.g.e., s. 46-47.

bir yönetim uzun soluklu olamazdı. Baskı ve korku ile yönetilen bir devleti değil, halkı ile barışık ortak akli esas alan bir yönetim anlayışını benimsemiştir.³¹⁰

Konfüçyüsçülük siyasal ve toplumsal düzlemde düzen koyma faaliyetinin yanı sıra aynı zamanda entelektüel bir birikimin öncüsü konumundadır. Toplumsal ve siyasal yaşamı düzene koyan Konfüçyüsçülük, Braudel'in tanımıyla şu şekildedir.³¹¹

Konfüçyüsçülük, dünyanın akılcı açıdan açıklanmasına yönelik bir denemeden ibaret olmayıp, aynı zamanda siyasal ve toplumsal bir ahlaktır; çoğu zaman iddia edildiği gibi gerçek bir din değilse de, en azından belirli bir dinsellikte olduğu kadar kuşkuculuk ve hatta en açık bilinmezlikle uyum sağlayan felsefi bir tutumdur.

Batı'nın çok ünlü biri olarak tanıdığı Konfüçyüs Çin'de değişik tarihi zamanlarda popülaritesi değişen bir figür olarak karşımıza çıkar. Esasen bir öğretmen olan Konfüçyüs'ün ölümünden sonra üstün değerli bir öğretmen olduğu kabul edildi. M.Ö. 2. yüzyılda, derecesi yükseltildi. O zamanın birçok Konfüçyüsçüsüne göre;

Konfüçyüs gerçekte, Chou hanedanını takip eden yeni bir hanedanlığı başlatmak için Gök tarafından atandı. Gerçek hayatta bir tacı ya da bir devleti olmasa da, ideal olarak söylendiğinde o, bütün imparatorluğu yöneten bir kral haline gelmişti. Bu Konfüçyüsçüler, bu zıtlığın nasıl olduğunun, Bahar ve Güz Yıllıklarında bulunduğu farz edilen batını anlamın incelenerek anlaşılabilirliğini söylediler. Onlar bu kitabın (gerçekte olduğu gibi), devletin bir kroniği olarak değil fakat, Konfüçyüs tarafından kendi ahlaki ve siyasi fikirlerini ifade etmek maksadıyla yazılan önemli siyasal bir çalışma olduğunu düşündüler. O zaman İÖ. ilk yüzyılda, Konfüçyüs bir kraldan daha fazla bir şey olarak kabul edilmeye başlandı. Söz konusu zamandaki birçok insana göre Konfüçyüs, insanlar arasında yaşayan bir tanrı, kendisinden sonra Han Hanedanlığı'nın (İÖ. 206-İS. 220) geleceği bir günün olduğunu bilen ve bu yüzden de, Bahar ve Güz Yıllıkları'nda, Han insanların gerçekleştirebileceği oldukça mükemmel siyasi bir ideali ortaya koyan ilahi bir varlıktı. Bu ilahlaştırma, Konfüçyüs'ün ihtişamının zirvesiydi ve Han Hanedanlığı'nın ortasında, Konfüçyüsçülük uygun bir şekilde, bir din olarak isimlendirilebilirdi.³¹²

Esasen Konfüçyüs kendisini bir din kurucusu olarak veya bir reformcu olarak görmemiş, Çin geleneğindeki yönetim anlayışını sosyal hayat ve ananelerle ilgili meseleleri bir araya getirmek, ahlak ve geleneklerin devamını sağlamayı amaçlamıştır.

³¹⁰ Güç, a.g.m., s. 45.

³¹¹ Fernand Braudel, "Uygarlıkların Grameri", Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, 1. Basım, İmge Kitabevi, 1996, s. 193.

³¹² Fung Yu-lan, "Çin Felsefesi Tarihi", Çev: Fuat Aydın, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 62.

Kendisini; “Ben eskiye inanan biriyim; bir kurucu değil bir aktarıcıyım.” Sözleriyle ifade eder.³¹³ Çinlilerin bir üstad olarak gördükleri Konfüçyüs kendini bir geleneğin mirasçısı olarak görmüş ve “Ben hiçbir şey yaratmadım, aktarmaktan başka bir şey yapmadım.” Sözlerini söylemiştir.³¹⁴ Bu sözlerden Konfüçyüs’ün kendisinin bir peygamber veya bir din kurucusu olmadığını anlatmaya çalıştığını çıkarabiliriz.

3.2.2. Protestan Ahlak

Hristiyanlığı oluşturan Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık ana mezhepler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mezhepler de kendi içlerinde farklı cemaatlere ayrılmıştır. Hristiyan dünyasının en büyük mezhebi olan Katoliklik; geleneğe bağlılık, merkeziyetçi ve dogmatik yani rasyonel dışı tavırlarıyla diğer mezheplerden ayrılır. Hristiyanlığın ikinci büyük mezhebi olan Ortodoksluk ise geleneğin yorumlanması bakımından Katoliklikten ayrılmaktadır. Ancak teolojik olarak Katoliklikten çok fazla bir farkı yoktur. Katoliklikteki merkeziyetçi geleneksel yapının yerini Ortodoksluktaki gelenek, lokal ve etnik bir anlam taşır. Bir diğer mezhep olan Protestanlık ise Katolik kilise hegemonyasına ve dini merkeziyetçi yapıya tepki olarak doğmuştur. Merkezi otoritenin reddedilmesi ve ferdiyetçilik ön planda tutulmaktadır.³¹⁵

16. yüzyılda reform geçiren Hristiyanlık tarihinde bu dönem “dinsel reformasyon çağı” olarak adlandırılır. Önemli bir teolojik geleneğe dayanan Ortaçağ Roma Katolik Kilisesi, Hristiyan vatandaşların ilahi kurtuluşa ermelerini erdemli bir yaşam sürmelerine ve tanrıya dua etmelerine bağlamıştır. Ancak kilisenin öngördüğü bu yaşam ve ibadet tarzı zamanla din sömürüsüne yol açmıştır. Ruhban sınıfı ve kilise, vatandaşların günahlarının affı için onların yapması gereken dua ve ibadetler yerine kendilerine maddi bir bedel ödemeleri karşılığında onların günahlarını bağışlamaya başlamışlardır. “Endüljans” olarak bilinen bu uygulama Protestan reformunun da en önemli nedenidir.³¹⁶ 16. yüzyıl reform hareketi sonunda ortaya çıkan dini bir hareket olan Protestanlık,³¹⁷

³¹³ Fettahoğlu, a.g.m., s. 311.

³¹⁴ Roger Pol Droit, “**Başka Diyarların Felsefeleri - Hint, Çin ve Tibet Düşünceleri Cilt 1.**”, Çev: İsmail Yerguz, 1. Baskı, Say Yayınları, 2014, s.142.

³¹⁵ Harun Dünder Karahan, “Hristiyan Mezheplerinde Vahiy Anlayışı”, **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(Bozifder)**, c. 13, s. 13, 2018, s. 288.

³¹⁶ Hakan Olgun, “Protestan Ahlakılığı Sorunu ve Philip Melanchton”, **MİLEL ve NİHAL İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, s. 1, 2004, s. 117.

³¹⁷ Karahan, a.g.m., s. 296.

“Protestan” kelime anlamı olarak; Başkaldıran, itiraz eden anlamlarına gelmektedir.³¹⁸ Bu başkaldırının yani reformasyonun öncülerinden olan Martin Luther ve John Calvin, dinsel anlamda dünyevi eylemsizliği ve kadercilik anlayışına yön veren Protestan liderlerdendir.³¹⁹ Martin Luther’in 1517 yılında Wittenberg Kalesinin kilise kapısına astığı 95 maddelik tezle endüljans kurumunu eleştirmesinin yanı sıra reformun manifestosu niteliğini taşımaktadır. Luther’in bu başkaldırısı Papalık tarafından önemsenerek Luther’den endüljans hakkında savunmalarını yapması için İtalya’ya çağırılmıştır ancak Luther daha önce yaşanan Hus olayını³²⁰ dikkate alarak daveti kabul etmemiş ve Saksonya prensine sığınmış ve Saksonya prensinin girişimleriyle koruma altında kendisine sorulan soruları yanıtlamış ve papaların yanılğıda olduğunu söylemiştir.³²¹

Luther’in teolojisinde günahlardan arınmanın sadece imanla gerçekleşebileceği doktrini, odakta yer alır. Teolojiye göre; normalde günahkâr bir yaratık olan insan kilisenin emrettiği iyi amelleri yerine getirerek değil de ancak Tanrı’ya iman ederek ve kendisini ona adayarak ruhunu temizleyebilir ve ancak bu yolla kurtuluşa erebilir. Bu şekilde Luther kilisenin tanrı üzerindeki tekeline de kırmış oldu.³²² Luther Teolojisi, dünyevi ve dinsel yaşamı birbirinden sert bir şekilde ayırarak dünyevi hayatın evlilikten eğitime, sanattan siyasete kadar bütün alanlarını dinden uzak bir dünyevi alan içine yerleştirmiştir.³²³

Reformasyon sonucunda kilisenin baskısından kurtulan birey, toplumsal ortak sorumluluk yerine bireysel sorumluluğuyla ön plana çıkmaktadır. Bireyin dindarlığını ve şahsi başarılarını kişinin kimliğiyle özdeşleyen reformasyon, başarının gerçek altyapısının sanayi toplumu olduğundan bahisle dinin artık belirleyici değil de belirlenen duruma düştüğünden bahseder. Kilisenin dogmalarından dini arındıran reformasyon dini tamamen sanayi toplumunun ihtiyaçlarına göre belirlemektedir. Dindarlığı, çalışma

³¹⁸ Torun, “Kapitalizmin Zorunlu Şartı “Protestan Ahlak””, s. 90.

³¹⁹ Olgun, a.g.m., s., 119.

³²⁰ Praglı bilgin John Huss, Katolik kilisesine yönelttiği eleştiriler nedeniyle 1411’de aforoz edilmiş, 1415’te ise yakılarak idam edilmiştir (newworldencyclopedia-18.12.2019’dan aktaran Kaya, a.g.m., s. 178).

³²¹ Murat Kaya, “Protestan Reformunun Almanya’da Ortaya Çıkış Süreci”, **ANASAY**, s. 11, 2020, s. 177-178.

³²² Paul N. Siegel, “**Dünya Dinleri ve İktidar**”, Çev: Selin Dingiloğlu, 1. Baskı, Yordam Kitap, 2013, s. 163.

³²³ Olgun, a.g.m., s. 119.

hayatındaki performansa göre belirlendiğinden dinin dünyevileşmesinin yolu açılmış oluyor.³²⁴

Protestan inancı hakkında genellemeler yapmak zordur. Ancak bu mezhebin ortak inanç tutum ve öğretilerini şu şekilde sıralayabiliriz.³²⁵

1. Otoriter ve hiyerarşik kilise düzenine karşı çıkma,
2. Kutsal Ruh ve gelenek arasındaki ilişkinin reddi,
3. Tarihe aktif bir şekilde müdahale eden ve yaşayan bir Tanrı fikrine sahip olmak,
4. Tanrı'nın "ilahî söz" aracılığıyla konuşması ve iradesini ortaya koyması,
5. İsa'yı merkeze alan bir iman anlayışı, (İsa ile Tanrı arasında herhangi bir aracı yoktur),
6. Eski ve Yeni Ahit inanç esaslarının yegâne kaynaklarıdır,
7. Kilise, imanlılar tarafından oluşturulmuş bir topluluktur,
8. Bölgesel ve yerel cemaatlerin bağımsızlaşmasına verilen destek,
9. Kadınların da kilise yönetimine katılımı,
10. Bireysel özgürlük ve vicdanın yüceltilmesi.

Weber'e göre, "Asketik Protestanlığın" tarihsel olarak Kalvinizm, Pietizm, Metodizm ve Vaftizci tarikatlar olmak üzere 4 temel kurumu vardır. Bu hareketlerin hiçbirisi birbiriyle karşıt ve birbirleriyle bağımsız olmadığı gibi asketik olmayan reform kiliselerinden de net bir şekilde ayrılmamıştır.³²⁶ Bu tarihsel kurumlar şunlardır:

Kalvinizm; 1536'da John Calvin tarafından başlatılan bu hareket, kapitalizmin en fazla geliştiği İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi yüksek kültür düzeyine sahip ülkelerde yaygınlaşmıştır.³²⁷ Calvinciliğin özünde takdiri ilahi anlayışı yatmaktadır.

Seçilmiş bir azınlık tanrının "insanların liyakatinden tümüyle bağımsız olan, hikmetinden sual olunmaz merhametiyle" kurtuluşa yazgılı kılınmıştı. İnsanlığın geri kalanı ise "adil, sorgulanamaz ve hikmetinden sual olunamaz bir hükümle" cehenneme mahkum edilmişti.³²⁸

Dolayısıyla varoluşun gayesi insanların amelleriyle kurtuluşa ermek değil, dünyada kendine verilen görevleri yerine getirerek tanrının adını yüceltmektir.³²⁹ Weber'de

³²⁴ İshak Torun, "Max Weber'e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu" **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, c. 8, s. 15, 2008, s. 22.

³²⁵ Karahan, a.g.m., s. 297.

³²⁶ Weber, "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu", s. 73.

³²⁷ Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlakı"", s. 90.

³²⁸ Siegel, a.g.e., s. 166.

³²⁹ Siegel, a.g.e., s. 166.

Kalvinizm, Kapitalizmi sekteye uğratacak olan engelleri kırmış; çalışkanlık, idare etme, kanaatkârlık, sağduyu, dürüstlük gibi ekonomik erdemlerle kapitalizmin ruhunun gelişmesine katkı sağlamıştır.³³⁰

Calvin'den epey farklı düşüncelere sahip olan ilk reformist olan Luther'in iktisadi düşünceleri daha ziyade Ortaçağ'ın teolojisine bağlıydı. Örneğin Luther, paranın faize yatırılmasının doğru olmadığını yanı sıra insanların servet peşinde koşmalarının da doğru olmadığını söyler. Luther' e göre herkes kendi işiyle meşgul olmalı, asgari hayat seviyesine rıza göstermeli, lüks yaşam hırsına kapılmamalıydı.³³¹ Kilisenin doktriniyle tezatlık gösteren Kalvinist düşünce ruhaniyetle fani arasında hiyerarşi kurmadığı gibi çalışmanın kutsallığına inanır ve kazancı yasal olarak görür. 1545 yılında John Calvin tefecilik yasağını delerek faizi onaylamıştır. Çünkü Calvin'e göre Hz. İsa "geri ödeme ya da faiz beklentisi olmadan fakirlere kredi verilmesini emrederken, aynı zamanda zenginlere faiziyle verilen kredileri yasaklamayı kastetmemiştir". Bu emirle birlikte tacirlerin ihtiyacı olan fetva alınmış olmakla birlikte İbranice aldatmak anlamına gelen tefecilik yapmadan da ticaret yapılabileceğini göstermiştir. Calvin kendi durumlarını peygamberler dönemi Yahudilerinden farklı görerek tefeciliğin kendilerine tamamen yasaklanmadığını, yardım yapmak için hayır işlerinde tefeciliğe başvurulabileceğini belirtmiştir.³³²

İlahi takdir doktrini günahkâr olan insanın tanrı için çalışması gerektiğini, Kalvinci mezhepler her şeyin tanrının takdiriyle olduğunu bildiklerinden kurtuluşa ermenin izlerini dünyevi yani ekonomik başarılarda görürler. Dolayısıyla bireyler kurtuluşa ereceği düşüncesiyle çalışmaya yönlenirler. Kurtuluşa erenlerden olmak için bir meslekte aralıksız çalışmanın en doğru yol olduğu düşüncesi hâsıl olur. İnsanlar kendilerinin bağışlanma talebinin bu yolla gidereceği hissine kapılırlar. Bu psikolojik aşamalar sonunda ferdiyetçiliği güçlendirmektedir.³³³

Kalvinci doktrin ile kapitalizm arasında aşırı benzerlikler vardır. Protestan Ahlak, mensuplarına dünya nimetlerinden uzak durmayı ve çileci bir hayatı nasihat eder. Kapitalizm de bir işte akıllıca bir organize olmayı, üretim araçlarının yenilenmesi ve işin

³³⁰ Nurtaç Elçi Akpınar, "Rembrandt Van Rijn'in Kimi Yapıtlarında Max Weber'in "Protestan Ahlâkı" Anlayışının İzleri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 22.

³³¹ Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak"", s. 94.

³³² Hüsnüye Canbay Tatar, "Din ve Kapitalizm", *Sosyoloji Konferansları*, c. 0, s. 45, 2012, s. 152-153.

³³³ Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak"", s. 93.

geliştirilmesi amacıyla karın önemli bir miktarını iktisat etmeyi içerir. Protestan yaklaşım ve kapitalist davranış arasındaki ruhi benzerlik tam anlamıyla meydana çıkar. Weber' e göre Protestan ahlakı, batılı olmayan halklarda hayatın zevklerinden faydalanmak için değil her zaman daha fazla üretme isteğini doyurmak amacıyla oldukça yüksek kar arayışı gibi tuhaf bir davranışın açıklanmasını ve yasal olmasını gerektirir.³³⁴

Calvinciliğe göre dünyevi başarı, tanrının keyfi olarak yaptığı seçimde seçilenler arasına girmenin bir işaretiydi. Yeni çıkan mezhepler, fakirlerin tanrı tarafından lanetlendiğini reddettiler ve kurtuluşun, servetleri yüzünden yozlaşmamış olanlara uğraması daha muhtemel yoğun bir dini deneyimle birlikte geleceğini öne sürdüler. Calvincilik, İncil'in otoritesini Katolik kilisesinin otoritesi yerine geçirmiş ve tanrıyı eğitimlilerin tekeline almıştı. Yeni mezhepler, tanrının yolunu formel yöntemlerle öğrenmenin zorunlu olduğu fikrini reddetti. Kutsalın bilgisine, gece vakti yakılan kandil yağının ışıyla değil, "İçsel Işık"la, yani her insanda bulunan ve ateşe dönüşerek tanrının tecellisine imkan veren o manevi kıvılcımla ulaşılabilirdi. O döneme ait bir broşürde, bu çağrının amacı şöyle dile getirildi: "Pek çoğu teknik işlerde çalışan bu adamlar ... yüce Tanrı'nın sırlarını ortaya çıkarma, göklerin kapısını açıp kapama ve ruhları kurtarma görevini üstlendiler."³³⁵

Weber'de, asketik Protestanlığın "dünyevi asketizmi"³³⁶ merkezi bir rol oynar. Reformcu Kalvinist Protestanlıkla ilintilendirilen edebi kaynaklara ve Hollanda, İngiltere, Amerika fenomenlerine dayanarak bu asketizmi John Calvin'in "Kader Doktrini" ne bağlamıştır. Ancak bu doktrin Martin Luther'in "gerçek iman yoluyla Hristiyan müminin sonsuz kurtuluşa ermesi" doktrinine çok uzaktır.³³⁷

Weber'in izah yöntemi sonucu, Kalvinizm ile ilişkili sosyolojik yönlerin, sadece Zwinglianizm³³⁸ ya da Kalvinizm'in önemli bir rol oynadığı Protestan Almanya'nın bazı bölgeleri ile ilgili olduğu söylenebilir. Fakat Weber, Alman Kalvinizm'ini göz ardı ederek, Batı Avrupa ve Amerikan Kalvinizmi üzerine odaklanmıştır. Bu yüzden de, Almanya ile ilgili bulgularına hiç değinmemiştir.

³³⁴ Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak""", s. 95.

³³⁵ Siegel, a.g.e., s.170.

³³⁶ Dünyevî çilecilik, Weber, kapitalizmin Protestanlık etkisiyle gelişimini, bu kavram ile açıklar. Weber sosyolojisi bağlamında dünyevî asketizm, tüm dünyevî zevklerden uzak durarak kâr için üretim yapılması ve bireysel zevkler için harcamadan kaçınarak sermaye birikiminin artışının sağlanmasıdır (Elçi Akpınar, a.g.t., s. 22).

³³⁷ Elçi Akpınar, a.g.t., s. 22.

³³⁸ Zwinglianizm, Luther ve Calvin gibi Reformist olan Ulrich Zwingli'nin öğretilerine dayanan inanıştır. Reformasyon tarihi, Luteryen bakış açısıyla tek taraflı olarak yazıldığı için, Zwinglianizm'in de içinde yer aldığı diğer gelenekler görmezden gelinmiştir. Zwingli'ye göre dindarlık çalışma yoluyla değil, inanç yoluyla oluşur. İsviçre'deki Protestan reformunun lideri olan Huldrych Zwingli'ye göre sosyal ve etiksel sorunlar, Hristiyan inancının merkezindedir ve Hristiyan toplumu ve siyasi eylem düzene sokulmalıdır. Zwingli bir Reformist olduğu kadar bir hümanisttir. Zwinglianizm, Protestan mezhepleri arasında en ılımlı olandır (Elçi Akpınar, a.g.t., s. 23).

Bu bağlamda Weber'in, konuyu Almanya ve Luteryenlik açısından gündeme getirmiş olması gerektiği ve merkez Avrupa ve Kalvinizm açısından bir değerlendirme yapmış olması gerektiği görüşü gündeme gelmiştir. Ancak bu, Weber tezinin çürütülmesi anlamına gelmemelidir çünkü Reformasyon dönemi tüm din bilimcileri fikirlerini, Roma Kilisesi mirası, Rönesans, Hümanizm, Zwingli, Calvin ve Luther üzerine dayandırmışlardır ve bu sebeple de Hollanda, İngiltere ve Amerika dinî fenomenlerinin, Reformasyon'un kökenindeki ülke-Almanya ile aynı kaynaklara sahip olmaları mümkün olmuştur.³³⁹

Pietizm; Kişisel ahlak ve duyguyu ön plana çıkaran ve dindarlığın temeli sayar. Çıkış noktası, ilahi takdir öğretilidir.³⁴⁰ Reformcu kilisenin sınırlarını aşamayan Pietist hareket içerisinde Pietist olan olmayan Kalvinistler arasından ayırım yapmak neredeyse imkansızdır.³⁴¹

Pietizm kutsanmışların görünmez kilisesini görünür kılarak yeryüzüne indirmek; ayrı bir tarikat kurmaya kadar varmadan, bütün bireylerin bir topluluk içinde dünya hazlarına kapalı şekilde Tanrı'nın isteğine yönelik bir yaşam sürmesine rehberlik yapmak; böylelikle gerçek iç yenilenmeyi, günlük yaşamda dışa vurulan davranışlara da yansıtmak istedi.³⁴²

Metodizm; İngiltere'de XVIII. yüzyılda ortaya çıkıp daha sonra Amerika'ya yayılan, halen 25-30 milyon mensubu bulunan bir Protestan mezhebidir. Günlük yaşamı ve ibadeti metodik bir düzene göre yaptıklarından dolayı “metodistler” diye isimlendirilmişlerdir.³⁴³ İnsanoğlunun ahlaksızlığına vurgu yapan Metodizm, insan tabiatının ilahi kudretin inayetiyle değişebileceğini de belirtiyor. Zanaatkarların ve sanayide çalışan proleteryanın desteklediği metodizme aristokratik ve ticari oligarşi bu mezhebe aşağılayarak bakıyordu.³⁴⁴ Metodizm, içerdiği ahlak bakımından Pietizm gibi gevşek temelli bir yapı olarak görünmektedir. İlahi takdir öğretisinin yerine geçen bir öğreti olarak “yüksek yaşam” yahut “ikinci lütuf” a ulaşma gayreti Metodizme hizmet etti.³⁴⁵

Aristokratik ve ticari oligarşinin, üyelerinden ötürü küçümseyerek baktığı bu mezhebe Buckingham düşesi “*Bunların öğretileri, oldukça itici ... Size, yeryüzünde sürünen zavallı biçarelerinki kadar günahkar bir kalbinizin olduğunu söylemesi*

³³⁹ Elçi Akpınar, a.g.t., s. 23.

³⁴⁰ Torun, “Kapitalizmin Zorunlu Şartı “Protestan Ahlakı””, s. 90.

³⁴¹ Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu”, s. 115.

³⁴² Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu”, s. 118-119

³⁴³ Torun, “Kapitalizmin Zorunlu Şartı “Protestan Ahlakı””, s. 90.

³⁴⁴ Siegel, a.g.e., s. 174.

³⁴⁵ Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu”, s. 133-134.

korkunç” diyerek yoksullarla zenginlerin aynı insaniyeti paylaşması gerektiğini emreden eden bu mezhebi aşırı derecede saygısız buluyordu. Ancak kapitalistlerin çoğunluğun Metodizmin erdemlerini fark etmesi uzun sürmedi. Sanayi devriminin kentlere taşıdığı köylü kesimi yeni yaşamlarına hazırlayan ve kendini alkole verenleri alkol bağımlılığından kurtaran Metodistler onları kendilerine güvenilir birer işçiye dönüştürmüştür. Bu durum, kural ve metotlarını işçilere benimsetmek isteyen disiplini sağlamak isteyen fabrika sahiplerinin metodist işçileri tercih etme sebebi olmuş, dindar insanları işe almışlar ve onlara sorumluluklar vermişlerdir.³⁴⁶

Metodizmin Oxford kökenli kurucusu John Wesley’in gerçek Hristiyanların yoksullar olduğunu söylediği Metodizmin, zamanla orta sınıf ve kapitalistler için tehlike oluşturması muhtemeldir ki iş dünyasındaki kimi metodistlerin servetlerine servet kattığı Wesley’in beyanlarından anlaşılmaktadır. Wesley’in doktrinleri takipçilerini olabildiğince çok kazanmaya ve biriktirmeye çağırmasının yanı sıra olabildiğince de çok vermeye ve bu şekilde erdemde de yükselmeye yönlendiriyordu. Fakat zenginleşen kimi metodistler cemaate verme faziletini unutarak kanaatkârlık ve sade yaşam özelliklerini kaybetmeye başladılar.³⁴⁷

Vaftizci Tarikatlar; Avrupa’da Pietizm ve Metodizmin düşünseliyle birlikte tarihsel gelişim bakımından incelenince ikinci derece olgular olduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁸ Protestanlığın, Kalvinizmin yanında ikinci bir bağımsız taşıyıcısı Vaftizci hareketler 16. ve 17. yüzyıllarda vaftizciliğin dinsel yaşantı ve düşünce anlayışının kabulüyle ortaya

³⁴⁶ Siegel, a.g.e., s. 174-175.

³⁴⁷ Siegel, a.g.e., s. 175-176.

³⁴⁸ Metodizm, Pietizm gibi içerdiği ahlak bakımından gevşek temelli bir yapı olarak görünmektedir. Fakat ilahi takdir öğretisinin yerine geçen bir doktrin olarak “yüksek yaşam” a yahut “ikinci lütuf” a ulaşma Metodizm’e hizmet etti ve İngiltere coğrafyasında doğduğu için, Metodist ahlakın uygulanışı, oradaki reformcu Hristiyanlığın uygulanışına göre yönlendi. Hatta Metodizm, oradaki Hristiyanlığın “canlanması” olmak istemişti. Metodist çizgide dönmüşlük duygusal eylemle sonuçlandırılır. Bu duygusallık elde edildikten sonra, Zinzendorf’un duygusal nitelikli Pietizmine göre, Tanrı topluluğunun dindarca hoşnutluğu gerçekleşmez; tersine uyanan duygu, hemen mükemmellik için akılcı bir çabaya yönlendirilir. Bu yüzden bu duygusal nitelikli dindarlık, Alman Pietizmindeki biçimiyle duygusal derinliğe dayanan bir Hristiyanlığa yol açmamıştır. Bunun, günah duygusunun gelişimindeki eksiklikle ilişkili olduğunu Schneckenburger’de gösterdi ve bu da Metodizm eleştirisinde gösterilen bir nokta olarak kaldı. Burada dinsel duyarlılığın reformcu özelliği geçerli oldu. Heyecan yüklü duygusallık zaman zaman, yaşama biçimin akılcı karakterine asla zarar vermeyen güçlü ve karışık bir coşkunluk halini aldı. Metodizmin “yenilenmesi” çalışmanın kutsallığı fikrini daha da sağlamlaştırdı ve ilahi takdir düşüncesi terk edildikten sonra da sofı yaşama biçimine dinsel nitelikli sağlam bir temel oluşturdu. Wesley’in bazen söylediği gibi, gerçek dönmüşlüğün denetimi ve onun “koşulları” için vazgeçilmez bir şey olan eylemin özellikleri, Kalvinizm’deki özelliklerle tamamen aynıydı. Geç ulaşılan bir sonuç da şu ki, Metodizmin meslek kavramının gelişimine hiçbir şey katmadığıdır. Görüldüğü gibi Pietizmin tutarlı sofı ahlakının zayıflamış biçimleri. Hâlbuki bu dinsel kavramlar popüler yoldan, kapitalist gelişimin “yansımaları” ya da çarpanı olarak yorumlanmak istenince, tam tersi işin içine girmek zorundaydı (Weber, “Protestan Ahlakı ve kapitalizmin Ruhu”, s. 133-135).

çıkan Baptistler, Mennoitler ve Quakerlar hareketleri vardır. Bu hareketlerin varlığı göstermektedir ki reformcu hareketlerin yanı sıra ahlak anlayışı farklı ilkesel temellere dayanan dini oluşumlar bulunmaktadır.³⁴⁹ Bunlardan birisi olan Baptistler bu vaftizci hareketten doğan Hollanda menşeli bir tarikattır. Günümüzde 25-30 milyon mensubu bulunmaktadır.³⁵⁰ Yoksul zanaatkarların, yevmiyeli işçilerin ve çırakların oluşturduğu 17. yy. radikal mezhepleri kapitalizmin gelişmesiyle ya son buldu ya da Quakerlara³⁵¹ katıldı. Quakerlarda 17. yüzyıl mezheplerinin öğretilerini benimseyerek burjuvaya itaati reddetmişlerdir. Quakerlar, kendi işleriyle meşguliyetleri, ağırbaşlı ve düzenlilikleriyle tanınırlar. Güvenilir iş adamları olarak isim yapmışlardır. Mamafih Quakercılık orta sınıf bir din olarak kalmıştır.³⁵²

Protestanlık yukarda açıkladığımız mezhepleri ve diğer mezhepleri ifade için kullanılan genel isimdir. Protestan mezhepler arasında en yaygın olan ve Protestanlığın teorisini oluşturan Kalvinizm'dir. Bundan dolayı Protestanlık kelimesi ile Kalvinizm birbirlerinin yerine kullanılagelmiştir. Püritanizm tabiri de Kalvinizm yerine kullanılan dilimize yerleşmiş anlamdaş tabirlerdir. Dolayısıyla Protestanlık mezhebi yerine Püritanizm tabiri de kullanılmaktadır.³⁵³

3.2.3. Weber'in Doğu'ya Bakışı

Weber, bir politikacı ve bir bilim adamı olarak Alman Ulusunun içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde üzerine yüklendiği görevi yerine getirebilmek için Doğu'yu ve Doğu Topluluklarını bir karşılaştırma vasıtası olarak kullanmıştır. Modern Batı akılcılığının farklılığını bu karşılaştırma sayesinde ortaya koyacağını düşünmektedir. Bu minvalde Weber, dini düşünceden şehir hayatına, hukuktan teknolojiye, müzikten mimariye geniş çaplı bir çalışma ile evrensel boyutta Batı uygarlığını açıklamaya çalışmıştır. Weber'de Şarkiyatçı geleneği devam ettirerek Doğu toplumları üzerine yaptığı değerlendirmeleri Şarkiyatçılık perspektifinden ele almıştır.³⁵⁴

³⁴⁹ Weber, "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu", s. 135-136.

³⁵⁰ Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak""", s. 91.

³⁵¹ Adı, Ranter mezhebi gibi rakiplerinin onları aşağılamak için, dini toplantılarda heyecan içinde titremelerine atfen kullandıkları kelimedenden gelen Quakerlar, İngilizce "quake" sözcüğü, sarsılmak, titremek ve ürpermek gibi anlamlara gelir (Siegel, a.g.e., s. 173).

³⁵² Siegel, a.g.e., s. 173-174.

³⁵³ Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak""", s. 91.

³⁵⁴ Sunar, "Karl Marx ve Max Weber'in Doğu Topluluklarına Yaklaşımı", s. 254.

Avrupa ve Doğu Asya uygarlıklarının yerleşim biçimleri birbirine zıttır. Avrupa’da sabit yerleşmeye geçiş süt sığırcılığıyla başlayan tarımsal faaliyetlerden hayvancılığın ikinci planda sürdürüldüğü tarım politikasına doğru bir değişim varken Doğu Asya’da göçebe tarımdan bahçe tarımına doğru bir kayma söz konusuydu. Bu göreceli karışıklık tarih öncesi zamanlar için geçerli olmayabilirdi. Ancak her hâlükârda temel ayrımlara yol açtı. Bu ayrımlar toprağın özel mülkiyet alanıyla ilgiliydi. Avrupalı halklar arasında toprağın özel mülkiyeti ortak otlatma alanlarının daha küçük gruplar arasında nihai bölünmesi ve tahsisi ile alakalıyken Asya’da bu durum yoktur. Batı’da var olan mera gibi ilkel tarımsal birimler Asya’da bilinmemekte veya farklı bir amaçla kullanılmaktaydı. Dolayısıyla ortak mülkiyetin rolü, verginin getirdiği modern bir yeniliğe, başlangıca sahip olmayan Doğu Asya örgütlenmelerinde Avrupa’daki emsallerine göre farklılıklar gösterir. Esasen bu farklılıklar ne kadar basit gibi görünse de Weber’e göre bu farklar Doğu ve Batı’yı geri dönüşü olmayacak şekilde birbirinden ayırmıştır. Doğu’yu değerlendirmede kullanılan Despotizm savlarının arkasındaki coğrafi farklılaşma tezleri ortaya çıkmaktadır. Yani Avrupa’da yerleşik tarıma geçilirken yakın Doğu Asya ve Mısır’da ilkel tarımdan sulama ekonomisine geçiş vardır. Böylelikle toplumsal yapının nasıl şekilleneceği de belirivermiştir. Toplumsal yapı sulama sisteminin organizesi çerçevesinde despotik bir yönetim tarafından belirlenmiştir. Weber Batı’nın özel mülkiyette bireysel mücadeleye dayalı sistemine karşılık Doğu’nun despot bir lider himayesinde ve patrimonial özellik gösteren organizasyonu altında din ve dünya görüşlerinin de farklılaştığını savunmaktadır.³⁵⁵ Yani, Doğu ile Batı arasındaki ayrımın temel sebebi Doğu’nun su boyunca sulamaya bağlı tarım yapması neticesinde nehir boylarında yerleşik hayata geçmesi ve bunun getirdiği sorunun egemenliği elinde bulunduran imparatorun sağladığı patrimonial bürokratik teşkilatlanmayla yürütmesidir. Doğu’nun kendine has özellikleri olan patrimonializmi Batı’dan ayrılmasını sağlar. Buna göre tarımsal amaçlı büyük sulama kanallarının açılması ve bu sulama kanallarının korunması ihtiyacı beraberinde bürokratik bir yapının doğmasına ve bunun da bir sisteme dönüşmesine yol açmıştır. Bu yapının örgütlenebilmesi ve idaresi ancak merkezi bir yönetim tarafından sağlanabilirdi. Ayrıca yapılan bu sulama sistemlerinin göçebe kavimlerin istilasına karşı korunması ihtiyacı askeri bir gücün varlığını ortaya çıkarmıştır.

³⁵⁵ Sunar, “Weber’in İktisat Sosyolojisi: Uygarlığı Anlamanın Anahtarı Olarak İktisadi Zihniyet”, s. 27.

Anlaşıldığı üzere ordu sadece dışa karşı bir savunma mekanizması değil aynı zamanda ülkedeki toplumsal kontrolü sağlama görevini de üstlenmiştir.³⁵⁶

Weber, Doğu'daki mistik dinlerin gelişmenin önünde engel olduğunu ortaya koymuştur. Bu mistizm pasif birey ve toplumlar, gelişme göstermeyen iktisadi bir yaşam ve siyasi düzeni ortaya çıkarmıştır. Doğu'nun aksine Batı'daki akılcı eylem ve tutum bireylere de sirayet etmiştir. Doğu'da aktif bir yaşam yerine inziva, yöntemin yerini de sefahat almıştır.³⁵⁷ Weber, Batı'nın peygamberlik kavramına karşılık Doğu'da rahip ve büyücünün varlığından söz eder. Doğu'nun mistik düşüncesi toplumu bu dünyadan uzaklaştırıp soyutlarken Batı'da ki anlayış insanı dünyaya yöneltir. Bu durum Batı'yı rasyonelleştirirken Doğu'da gelenekselliği devam ettirmiştir. Batı'daki bu zihniyet evrimi, önce bireyden başlayarak toplumun sorgulama yetisiyle birlikte önemli devrimlere sahne olmuş. Dini inanın rasyonelleşmesini kapitalizmin gelişimi için önemli bir faktör olarak gören Weber, Protestanlığın bu gelişimi tamamladığı düşüncesindedir. Kalvenizmdeki kaderin belirlenmişliği düşüncesi insanı hiç tükenmeyen bir aktiflik içerisine sokmuştur. Bu düşünceye göre tanrı kendisine yardım edenlere yardım eder. Dolayısıyla Kalvenistler kendi selametleri için yaşamın her alanında ve her zaman “sistemli öz – kontrole” sahip olmaktadır. Bu durum hayatın her alanında ve her anında aktif dünyayı dönüştürme çabasında olan bireylerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tanrının rızasını kazanmak için çalışma fikri yaygınlaşmış, tabiri caizse kendileri için çalışıp para kazanma işi dini bir vecibe olarak görülmeye başlanmıştır.³⁵⁸

Protestanlık ve Katolik inanç her ne kadar aynı kutsal metinlerden beslenseler de ekonomiye bakış açıları tamamen zıttır. Bu çelişkinin sebebi Protestanlık inancının Katolikliğe tepki mahiyetindeki bir mezhep olarak doğmuş olmasıdır. Protestanlık inancı İncil'in yanı sıra Calvin ve Luther'in doktrinleri doğrultusunda ilerlemiştir. Bu tepki kendini sadece ekonomik alanda göstermemiş Kalvinistler kendilerini Katolik inançtan öylesine soyutlamışlar ki aynı zamanda mimaride ve sosyal yaşamda da kendini göstermiştir. Klasik kilise mimarisini bile değiştirmişlerdir. Calvin iktisadi anlamda Katolikliğin aksine para kazanmanın, çalışmanın tanrı nezdinde iyi bir kavram olduğu

³⁵⁶ Sunar, “Karl Marx ve Max Weber'in Doğu Topluluklarına Yaklaşımı”, s. 180-182.

³⁵⁷ Sunar, “Karl Marx ve Max Weber'in Doğu Topluluklarına Yaklaşımı”, s. 200.

³⁵⁸ Sunar, “Weber'in İktisat Sosyolojisi: Uygarlığı Anlamanın Anahtarı Olarak İktisadi Zihniyet”, s. 29.

aksine tembellik ve israfın günah olduğunu belirtmiştir. “Sezar’ın hakkını Sezar’a, Tanrı’nın hakkını Tanrı’ya vermek” sözünden yola çıkarak dünyevi olanla ruhani olanı birbirinden ayırarak “çift kılıç kuramı”³⁵⁹ na dayalı Katolik teolojisinin yerine dini toplumsal yaşamla birleştiren Protestan Teolojisini ortaya çıkarmıştır.³⁶⁰

Weber’e göre kapitalizmi destekleyen en önemli faktör inançtır. Tarihte bütün toplumlar da paragöz, hırslı insanlar olagelmıştır. Ancak kapitalizm bu toplumların hiçbirinde doğmamıştır. Kapitalizmin sınırsız kazanma ve kar artırma anlayışıyla doğrudan ilgisi yoktur. Kapitalizm bu vahşi isteklerin dizginlenmesi, bilim ve disiplinle terbiyelenmesi olabilir. Protestan inancın özellikle Calvinist inanç sisteminin felsefesinde Katolikliğin aksine kapitalizmi doğuran şartları barındırmaktadır. Katolikliğin aksine Protestanlıkta maddi kazanç ve zenginlik, kendi içinde bir amaç olarak istenir. Bu amaç sayesinde tanrıya yakın olunur. Bu minvalde Protestanlık üretmeye önem verirken tüketimin ve buna ilişkin hazzardan uzak durmayı önerir.³⁶¹

Kapitalizmi doğuran Batıyı eşsiz olarak gören Weber, Doğu toplumlarının geri kalmışlığını, kapitalizmi üretebilecek sosyal ve siyasal altyapıya sahip olmamalarına bağlamaktadır. Weber’e göre Doğu’da geçerli bir bilim ve sistematik bir teoloji bulunmamakta ve matematiksel verilerden yoksun bir astronomileri vardır. Tarih yazımında da Çin, Yunanlı tarihçi Thucydides’e yetişemez. Nihayetinde Doğu, Batı’yı modernizme ulaştıran akılcılığa sahip değildir.³⁶²

³⁵⁹ Ortaçağ boyunca yürürlükte kalacak olan Çifte kılıç teorisini ilk ortaya atan kişi 492’den 496’ya kadar papa olan I. Gelasius’tur. Bu görüşe göre, hem tinsel hem de seküler iktidar, insan hayatı için özel niteliğe sahiptir; fakat bu ikisi tek bir kişide birleştirilebilir değildi. Bunların her birinin işlevi, insanların kurtuluşuna katkı sunmaktır. Devlet barışı ve düzeni sağlayıp, insanların Tanrı’ya en iyi biçimde hizmet edebilecekleri atmosferi yaratarak cennete giden yolun açılmasına yardım ediyordu. Kilise ise hakiki tinsel öğretiyi geliştirmek ve insanlara, göksel amaçları doğrultusunda kılavuzluk etmekle yükümlüydü. Erken dönem kilise babalarının hiçbirisi bu konularla ihtilafa düşmemiştir. Fakat I. Gelasius, papanın devletten üstün olması gerektiğini söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Dogmanın sorularıyla ilgili olarak papanın karşı konulamaz olması gerektiğini ileri süren ilk kişi I. Gelasius’tur. Ardından ise hem kilisenin hem de devletin temel görevinin insanların sonsuz ödüle ulaşmaları yönünde onlara yardım etmek olduğunda ve bu iki temel kurum arasındaki ihtilaflarda tinsel kılıç olarak kilisenin üstün olması gerektiğinde ısrar ediyordu. Ünlü bir düşünür olan Salisbury John, I. Gelasius’tan ileri gitmiş; bütün dünyevi iktidarın kaynağının gerçekte kilise olduğunu belirtmiştir. Bu teoriyi benimseyenler, kilisenin devletten üstün oluşunu sorgulamayacaktır. Ortaçağ boyunca Katolik Roma Kilisesi, genellikle “iki kılıç”tan daha üstün olanı olarak kabul ediyordu ve hükümdarlar, isteksiz biçimde de olsa bu durumu kabul ediyorlardı. Bununla birlikte, Rönesans sırasında gerçekleştirilen entelektüel gelişmeler dinsel ve siyasal değişimleri de beraberinde getirdi. Ulusal Monarklar, seküler meselelerle ilgili olarak otorite talep etmeye başladılar. Aynı sırada Reform, papanın tinsel mutlaklığına meydan okumaya başlamıştı (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ifte_k%C4%B1%C4%B1%C3%A7_kuram%C4%B1?wprov=sfla1). Erişim Tarihi: 18.01.2021).

³⁶⁰ Mustafa Karahöyük, “Din ve Ekonomi İlişkisi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz, s. 16, 2013, s. 205.

³⁶¹ Karahöyük, a.g.m., s. 205-206.

³⁶² Sunar, “Karl Marx ve Max Weber’in Doğu Toplumlarına Yaklaşımı”, s. 255.

Çin'deki öğretiyeye göre, imparatorun hak ve yetkileri kendisini halkın kabul ettiğı derecededir. Yani bir nevi halkın egemenliğini kabul etmek demektir. Çin doktrininde, hükümdar konumunu karizmasıyla ayakta tutmaktadır. Karizmanın sınırlı niteliğı içsel bir sorun olmakla birlikte karizmatik kişinin misyonuna ve gücüne sınırlamalar getirebilir. Bu amaç, etnik ve toplumsal, siyasal ve mesleki ya da başka açılardan sınırlı gruplara hitap edebilir ki bu durumdaki misyon da o çevreyle sınırlı kalır.³⁶³

18. yüzyıl ve 19. yüzyıl Almanya'sında Çin hakkında entelektüel boyutta bir tartışma ortamının varlığı ve ortaya çıkan birikimden faydalanan Weber, Çin hakkındaki pek detaylı olamayan verileri Çin'in iktisadi hayatına ilişkin bilgileri başarılı bir şekilde yorumlayarak kendi eserini ortaya çıkarmıştır. Çin'deki dini yapısı ve bu yapıyla sosyoekonomik sistem arasında ilişkiyi başarılı bir şekilde ele alan Weber, Çin dil bilgisine yeterince hakim olamadığını bu yüzden klasik eserlerin çevrilerini kullandığını belirtir. Weber Çin'in dini siyasi sosyal ve iktisadi tarihiyle alakalı kitaplara, doktora tezlerine ve akademik yayınlara ulaşmıştır. "Journal of the North China Branch of Royal Asiatic Society, Journal Asiatique, Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen, China Review, Journal of Peking Oriental Society, Revue e l'Histoire des Religions, Journal of the Peking Royal Society" gibi dergilerin makalelerinden alıntılar yapmıştır.³⁶⁴ Weber Çin dini hakkında kaynaklarını Jan Jakob Maria de Groot'a ve Fransız Sinolog Edouard Chavannes'e dayandırmaktadır. Groot, Çin'in çeşitli dini felsefi ve siyasi ifadelerinin altında yatan maneviyatın belirlenebileceğini düşünmekteydi. Çin dinini belirli esaslar çerçevesinde formüle eden Weber bu görüşlerini Groot'tan almıştır. Yine Otto Franke, Père Albert Tschepe, Rudolf Dvorak, Paul Pelliot, Wilhelm Grube ve Weber'in patrimonial devlet tahliline esas teşkil eden sulama ve görev tımarları konusunda da Sinolog Johann Heinrich Plath, Weber'e kaynaklık eden bilim adamlarıdır.³⁶⁵

Weber Batı'da olan bütün değerli birikimlerin; profesyonel yönetim, uzmanlaşmış memurluk, vatandaşlık, parasal ekonomi, para politikası, akılcı muhasebe, rasyonel hukuk, akılcı devlet, siyasi parti, demagog, şehir, rasyonel bilim, rasyonel tarih yazımı, deney, rasyonel din, akılcı etik, akılcı birey, akılcı müzik, fabrika, emeğin rasyonel

³⁶³ Weber, "Sosyoloji Yazıları", s. 248.

³⁶⁴ Sunar, "Karl Marx ve Max Weber'in Doğu Toplumlara Yaklaşımı", s. 159.

³⁶⁵ Sunar, "Karl Marx ve Max Weber'in Doğu Toplumlara Yaklaşımı", s. 160-162.

örgütlenmesi ve nihayetinde akılcı kapitalizm vb. sadece Batı’da bulunduğunu, bunların zıddı olan ne varsa onların da Doğu’da bulunduğunu belirtir.³⁶⁶

Kadim bir medeniyete sahip olan Çin köklü bir yönetim anlayışına sahip olmasının verdiği tecrübeyle bürokratik teşkilatlanma bakımından değişik yapılar kurmuş ve bu minvalde düşünceler üretmişlerdir. Weber, Batı-Doğu karşıtlığı üzerinden incelediği Çin hakkında antik ve imparatorluk dönemlerinde Çin Bürokrasisinin patrimonyal özellik gösteren, batıdaki anlamda modern döneme ait olmayan bir yönetim anlayışının mevcut olduğu tezini ortaya koymuştur.³⁶⁷

³⁶⁶ Sunar, “Karl Marx ve Max Weber’in Doğu Toplumlara Yaklaşımı”, s. 174-175.

³⁶⁷ Kadir Caner Doğan, a.g.m., s. 422.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Modern Sosyolojinin kurucularından olan ve aynı zamanda sosyolojinin ampirik bir bilim dalı olmasında önemli bir yeri olan Weber, çağını çok iyi gözlemleyebilen bir bilim adamıdır. Yaşadığı dönemi sosyolojik açıdan irdeleyen Weber, tarih ve ekonomik verileri dinsel değerlerle harmanlayabilen farklı bir görüşe sahiptir. Weber'in sahip olduğu anlayış sosyolojisine göre; bireysel aksiyonlardan oluşan sosyal olaylar sosyal olgulara dönüşür. Bireyin bir olayına başka bir bireyin karşılık vermesiyle oluşan sosyal olay gösteriyor ki, sosyolojinin öncelikli inceleme alanı insan aksiyonunu anlamaktır.

Weber, bürokrasiyi de sistematik olarak inceleyen ilk bilim adamıdır. Bu bağlamda yaptığı araştırmaları ideal tip kavramı üzerinden örneklendirerek yapmıştır. Otoritenin açıklanmasını da bu ideal tipler üzerinden yapmıştır. Öncelikle politik bir rejimin halk nezdinde meşru otoriteye sahip olmasının koşullarını sorgulamış, sonuçta geleneksel, karizmatik ve yasal/ussal otorite tipolojilerine ulaşmıştır.

Geçmişten beri var olan, süregelen ve meşruluğunu kuralların ve güçlerin kutsallaştırılmasından alan ve yine insanların kendisine inandığı egemenlik türü geleneksel otorite veya geleneksel meşruiyet denir. Meşruiyeti normatif kurallara bağlı olan ve bu kurallara göre egemen hale gelenlerin emretme yetkisi olduğu inancına dayalı otoriteye yasal/ussal otorite ya da yasal/ussal meşruiyet denir. Karizmatik otorite veya meşruiyet ise, bireyin istisnai kutsallığını, kahramanlığını, kurtarıcılığını kanıtladıktan sonra bu kişinin emirlerine ve emirlerinin kutsallığına olan bağlılığa dayalıdır. Karizma sahibindeki büyüsel gücün meydana getirdiği mucizeler karizmanın temelini oluşturur.

Feodalizm gibi, geleneksel otoritenin bir alt dalını oluşturan Patrimonyalizm artan nüfus ve ekonomik faaliyetlerin etkisiyle genişleyen otorite etki alanını kontrol altına alma çabasının sonucunda düzenli askeri ve idari organizasyon olarak ortaya çıkmıştır.

Weber'in bürokrasi incelemeleri neticesinde bürokrasilerin vazgeçilmezi olmasa bile bürokrasilerin devamlılığını yani sürekliliğini sağlaması açısından bürokrasilerin parasal bir ekonomiye ihtiyacı vardır. Zira parasal olarak güçlü olan ekonomilerde bürokratik yapılar daha güçlüdür. Weber, bu durumu kapitalizmin güçlenmesinde görmektedir. Kapitalizmin gelişmesinde din, hukuk ve otoritenin uyum halinde olması

gerektiğini söyleyen Weber, ruhunda çalışma ve biriktirmeyi içeren Protestanlığın kapitalizmin gelişmesi açısından en uygun din olduğunu belirtmiştir. Kapitalizmin gelişmesinde Batı'daki Protestanlık ne kadar etkiliyse Çin'deki Konfüçyüsçülük'te gelişmemesi yönünde bir o kadar etkilidir. Weber, Çin Konfüçyüsçülüğünü, Protestan ahlakın en güçlü karşıtı olarak görür. Her ne kadar bir din olmasa da Konfüçyüsçülük Çin'de toplumsal yaşamı şekillendiren bir dünya görüşü olmuştur ve Çin'de yüzyıllarca Çin bürokrasisinin temelini oluşturan Konfüçyüsçü ilkeler maddi refahı yükseltmiş ancak kapitalist bir ahlak oluşturmamıştır. Dolayısıyla kapitalizmin gelişmediği yerde modern bürokrasiden söz edilemez.

Çin, dünya uygarlık tarihinde 5500 yıllık tarihe sahip bir medeniyettir. Bu medeniyetin antik dönemin kayıt altındaki kısmında, Weber'in geleneksel otorite tiplmesine uygun statüye ve irsiyete dayanan patrimonyal bürokratik yapılanma hüküm sürmüştür. Bunun yanı sıra istisnai olarak da bürokrasiye memur alımları için sınav yapılmaktaydı. Bu sınavlar liyakat çerçevesinde, aileden ve politik referanslardan uzak bilgiye dayalı olarak yapılan sınavlardı. Bu sınavlar her ne kadar kesintiye uğrasa ve başarıyla yapılsa da yüksek bürokraside patrimonyal otorite hüküm sürmüştür. Bunun sebebi de Konfüçyüs'ün görüşlerinin resmen benimsenmesiyle ortaya çıkmıştır.

Konfüçyüsçü felsefede, ideal insanlardan oluşmuş bir toplumun varlığı ideal bir devletin varlığıyla mümkün olabilirdi. İdeal devleti de iyi insanların oluşturduğu, halkın isteklerine çözüm üretebilen, halkın güvenini kazanmış ortak akli esas alan bir hükümetin varlığıyla mümkün olabileceğini belirtmiştir. Resmi görevlere ehil insanların getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu düşünce esasen Modern demokrasi anlayışıyla uyum halinde gibi görünse de babadan oğula geçen statüler hiyerarşisine karşı çıkmayarak Protestanlıktaki Lutherci Çağrı kavramına benzer şekilde toplumda herkesin kendi yerine razı olduğu bir dünyada huzurun oluşacağı görüşünü benimsemiştir. Konfüçyüs aristokrasi tabakasına hitap ettiğinden dolayı kendisini halk tabakasının üstünde görmektedir. Dolayısıyla kendi varlığını derebeyi tabakasının mevcudiyetiyle eş tutmaktadır. Esasen Konfüçyüs liyakati savunurken aynı zamanda aristokrasinin babadan oğula geçen bürokratik ritüellerine karşı çıkmaz bunu da "makamlara, erdem ve yeteneğini bildiğiniz kimseleri getirin" sözüyle kılıflandırarak sözde liyakat esasına göre yapılan sınavlardan uzaklaşmış, yüksek bürokrasiye imparatorun kendi akraba ve yandaş çevresinden kişilerin liyakate bakılmadan bu makamlara getirilmesi yoluna

gidilmiştir. Bu durum Weber'in Çin hakkında vardığı kanıyı doğrulamaktadır. Çin'de aktif bir şekilde Patrimonyal bürokrasi mevcuttur.

Sonuç olarak; Weber, Doğu'nun ekseriyetinde mevcut olan Patrimonyal bürokrasinin Çin özelinde de hakim olduğuna dair savlarını, toplumsal, kültürel, iktisadi ve siyasal bir zeminde incelemiş ve bu kurumlar üzerine oturtmuştur. Modern bürokrasinin uygulandığı Batı'daki olanakların Doğu'da olmayışı ve Doğu'nun mistik felsefesinden kaynaklı olarak Çin'de de Patrimonyal bürokrasi hüküm sürmüştür. Çin'de devlet memurlarının Patrimonyal bürokrasilerde olduğu gibi halen memuriyettekilerin yerine kendi altsoylarını getirdiği, yine yüksek memuriyetlere de imparatorun ya da yüksek görevli kimselerin kendi çevresinden insanları atama yoluna gitmesi bunun en bariz göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2018). Kamu Güvenliğinin Sağlanmasında Weberyen Bürokrasi ve Hiyerarşi Kavramı, Uluslararası Yönetim İşletme ve İktisat Dergisi, c. 14, s. 3, ss. 667-684.
- Akçakaya, M. (2016). Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 18, s. 3, ss. 669-694.
- Akçakaya, M. (2016). Weber'in Bürokrasi Kuramının Bugünü ve Geleceği, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı Aralık. ss. 275-295.
- Akın, O. (2009). Bürokrasi Yaklaşımları Açısından Weber ve Mises, Mülkiye Dergisi, c. 33, s. 264, ss. 101-128.
- Aksan, G. (2016). Max Weber ve Değerler Sosyolojisi: Bir Metodolojik İkilemin Düşündürdükleri, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, s. 35, ss. 427-446.
- Alkan, Y. (2017). Kapitalizm ve Said Nursi'nin Kapitalizme Bakışı, Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, s. 3, ss. 99-112.
- Apalı, Y. (2018). Weber'de İktisadi Zihniyete Sosyal Bir Bakış, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, c. 10, s. 1, ss. 73-86.
- Arslan, M. (2008). Weberci Görüşlere Göre Konfüçyüsçülüğün Çin İş Kültürü Üzerindeki Etkileri, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 26, s. 1, ss. 59-83.
- Aslan, S. (2003). Osmanlı Siyasi Rejimini Şekillendiren Bir Olgu Olarak Patrimonyalizm, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, c. 17, s. 1-2, ss. 245-253.
- Avcılar, S. B. (2002). Asya Tipi Üretim Tarzına Veda, Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi), s.22, ss. 1-28.
- Aydın, K. (2018). Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma, Journal of Economy Culture and Society, s. 57, ss. 245-267.

- Aydın, M. K. (2012). Kapitalizm Neden Vazgeçilmezdir?, Sakarya İktisat Dergisi, c.1, s. 1, ss. 21-38.
- Aydın, R. (2017). Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 10, s. 2, ss. 993-1006.
- Bulut, M. (2015). Ahlak ve İktisat, Adam Akademi, c. 5, s. 2, ss. 105-123.
- Braudel, F. (1996). Uygarlıkların Grameri, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, 1. Basım, İmge Kitabevi, Ankara.
- Canbay Tatar, H. (2012). Din ve Kapitalizm, Sosyoloji Konferansları, c. 0, s. 45, ss. 149-168.
- Ceran, Y. (2016). Qın Hanedanlığı Ordusunun Tarihi Gelişimi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ceylan, F. E. (2020). Konfüçyüs ve Çin Felsefesinin Temelleri, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çevrimbilim Dergisi, c. 2, s. 1, ss. 142-148.
- Çakan, V. (2017). Ülke Tanıtımı: Geçmişten Günümüze Çin, Asya Araştırmaları Dergisi, c. 1, s. 1, ss. 111-130.
- Çakır, H. ve Şahin, B. (2015). Max Weber’de Doğu Algısı ve Türkiye Özelinde Tartışmalar, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, s. 18, no: 2, ss.18-45.
- Çevikbaş, R. (2014). Bürokrasi Kuramı ve Yönetimsel İşlevi, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, c. 3, s. 2, ss. 75-102.
- Demir, A. (2017). Kadim Çin Hukuku, Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, c. 3, s. 3, ss. 32-42.
- Demir, Fatih, (2011). Bürokrasi-Demokrasi İlişkisi ve Bürokratların Seçilmişlerce Kontrolü Sorunu, Yönetim ve Ekonomi, c. 18, s. 2, ss. 63-84.
- Demir, F. (2011). Bürokratik Kültür, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 16, s. 2, ss. 153-178.
- Doğan, K. C. (2020). Max Weber’de Patrimonyalizm ve Bürokrasi Kavramları: Antik ve Çin İmparatorluğu Üzerine Analizler, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 11, s. 21, ss. 410-423.
- Doğan, N. (2011). Patrimonyalizm Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım, Liberal Düşünce Dergisi, c. 16, s. 64, ss. 161-184.

- Doğan, Ş. (2015). Max Weber’de ve Sabri F. Ülgener’de Din-Zihniyet İlişkisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 5, s. 2, ss. 203-226.
- Dursun, D. (1992). Bürokrasi Teorisi ve Yönetim, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, c. 0, s. 37-38, ss. 133-149.
- Eberhard, W. (2007). Çin Tarihi, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Elçi Akpınar, N. (2013). Rembrandt Van Rijn’in Kimi Yapıtlarında Max Weber’in Protestan Ahlâkı” Anlayışının İzleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Ercan, F. (1995). Max Weber’de Yöntem ve Tarihsel İdeal Tip Olarak Kapitalizm Kavramlaştırmasının Kapitalist Olmayan Toplamların Gelişme Süreçlerini Anlama Çabaları Üzerindeki Etkileri, Öneri Dergisi, c. 1, s. 3, ss. 127-148.
- Erkan, Ü. (2016). Şarkiyatçılığın Tarihsel, Felsefi Temelleri ve Garbiyatçılık, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, c. 1, s. 1, ss. 51-76.
- Eşki, H. (2010). Bugünü Anlamak İçin Max Weber’i Yeniden Okumak, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, c. 6, s. 11, ss. 187-198.
- Fairbank J. K. (1969). Çağdaş Çin’in Temelleri, Çev: Ünsal Oskay, 1. Basım, Doğan Yayınevi.
- Fettahoğlu, S. (2004). Konfüçyüs ve Öğretisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 16, s. 16, ss. 305-324.
- Giddens, A. (1999). Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji, Çev: Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları.
- Güç, A. (2001). Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülük, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 10, s. 2, ss. 43-65.
- Hira, İ. (2000). Max Weber’in Yöntem Anlayışı, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 20, ss. 45-58.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Endüljans>. Erişim Tarihi: 02.02.2020.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Max_Weber. Erişim Tarihi:13.02.2020
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Dalay_Lama?wprov=sfla1. Erişim Tarihi: 31.12.2020
- https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ifte_k%C4%B1%C4%B1%C3%A7_kuram%C4%B1?wprov=sfla1. Erişim Tarihi:18.01.2021
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Oryantalizm?wprov=sfla1>. Erişim Tarihi: 28.01.2021

- <https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Vasal>. Erişim Tarihi: 04.02.2021
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mensiy%C3%BCs?wprov=sfla1>. Erişim Tarihi: 08.02.2021
- <https://haber.sol.org.tr/dunya/yeni-dalai-lama-nasil-secilecek-tartismasi-110168>
- Huang, R. (2007). Çin Tarihi, Bir Makro Tarih Yaklaşımı, Çev: Atilla Sönmez, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Işık, S. (2018). Çin Yazısı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dil Politikası, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, c. 4, s. 8, ss. 272-280.
- Kaçer, M. (2017). Çin Bürokrasi Sınavları: Patrimonyal Bürokraside Rasyonel Bir Gelenek, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 3, s. 2, ss. 145-166.
- Karaarslan, Ü. (2012). Max Weber' e Göre Liderlik Çeşitleri ve Geleneksel Liderliğin Dönüşümü, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, c. 5, s. 12, ss. 334-347.
- Karahan, H. D. (2018). Hristiyan Mezheplerinde Vahiy Anlayışı, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(BOZİFDER), c. 13, s. 13, ss. 287- 308.
- Karahöyük, M. (2013). Din ve Ekonomi İlişkisi, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Güz, s. 16, ss. 193-220.
- Karasoy, H. A. (2009). Max Weber'de Bilim, Bilim Adamı ve Siyasal Liderlik Konusu, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, c. 9, s. 18, ss. 487-506.
- Karluk, A. C. (2018). Çinlilerin Millet Düşüncesinin Kökenleri ve Ötekilere Bakışı, Doğu Asya Araştırmaları Dergisi, c. 1, s. 1, ss. 30-54.
- Karluk, A. C. (2019). Çin Tarihinde Çinli Olmayan Halkların Yönetiminde Uygulanan Stratejiler, Doğu Asya Araştırmaları Dergisi, c. 2, s. 1, ss. 1-36.
- Kaya, M. (2020). Protestan Reformunun Almanya'da Ortaya Çıkış Süreci, ANASAY, s. 11, ss. 171-187.
- Levent, A. (2018). Sabri Ülgener, Keynesyen İktisat ve Liberalizm, Muhafazakar Düşünce, s. 54, ss. 143-161.
- Memiş, E. (2009). Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, 2. Baskı. Ekin Basın Yayım Dağıtım.
- Mandel, E. (1992). İktidar ve Para, Bürokrasinin Marksist Analizi, Çev: Bülent Tanatar, 1. Baskı, Yazın Yayıncılık, İstanbul.

- Ok, A. Ş. (2017). Max Weber’de Otorite ve Meşruiyet Tipolojisi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, c. 4, s. 8, ss. 42-54.
- Okandan, R. G. (1944). Çin’de Devlet ve Devletle ilgili Teorik Görüşler, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c. 10, s. 1-2, ss. 77-94.
- Olgun, H. (2004). Protestan Ahlakiliği Sorunu ve Philip Melanchton, *MİLEL ve NİHAL İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, s. 1, ss. 115-144.
- Öktem, N. (1994). Max Weber, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c. 4, s. 1-4, ss. 369-384.
- Öktem, N. ve Türkbağ, A. U. (2014). Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, *Der Yayınları*, İstanbul.
- Öz, S. (2013). Din-İktisat İlişkisi Çerçevesinde Çok Ortaklı Şirketlerin Kuruluş ve Gelişmesinde Dinin Rolü, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 4, s. 4, ss. 105-136.
- Öz, S. (2013). Kapitalizmin Ruhunu Problemi: Werner Sombart, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 29, s. 29, ss. 142-169.
- Özer, M. A. (2013). Weber’in Bürokrasisi Karşısında Yönetimde Yeniden Yapılandırma Arayışları, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, c. 2, s. 4, ss. 43-57.
- Özer, M. A. ve Özmen, B. (2017). Parlamenter ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi, *Strategic Public Management Journal*, c.3, Özel sayı, ss. 17-34.
- Özlem, D. (2001). Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji, 3. Basım, *İnkılap Yayınları*, İstanbul.
- Özmen, İ. ve Buluş, A. (2017). Başlangıçtan Devrime Çin’i Anlamak (Mı)?, *Medeniyet ve Toplum*, c. 1, s. 1, ss. 9-33.
- Öztürk, M. (2009). Türk Tarihine Katkıları Yönüyle Prof. Dr.Wolfram Eberhard (1909-1989), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Pol Droit, R. (2014). Başka Diyarların Felsefeleri - Hint, Çin ve Tibet Düşünceleri Cilt 1., Çev: İsmail Yerguz, 1. Baskı, *Say Yayınları*, İstanbul.
- Ringer, F. (2014). Weber’in Metodolojisi, Çev: Mehmet Küçük, *Doğu Batı Yayınları*.

- Sertdemir Diagne, İ. (2016). Ru Düşünce Ekolünde Fikir Çatışması: Mengzi ve Xunzi, Düşünme Dergisi, s. 9, ss. 18-36.
- Sunar, L. (2010). Karl Marx ve Max Weber'in Doğu Toplamlarına Yaklaşımı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul.
- Sunar, L. (2011). Weber'in Tarihsel Şehir Sosyolojisi; Modern Toplumun Temeli Olarak Şehir, Sosyoloji Dergisi, c. 3, s. 22, ss. 423-442.
- Sunar, L. (2011). Klasik Sosyolojinin Şarkiyatçı Kaynakları: Marx ve Weber'in Karşılaştırmalı Bir İncelemesi, İnsan ve Toplum Dergisi, c. 1, s. 2, ss. 29-56.
- Sunar, L. (2012-1). Weber'in İktisat Sosyolojisi: Uygarlığı Anlamanın Anahtarı Olarak İktisadi Zihniyet, Sosyoloji Konferansları, no:45, ss. 19-42.
- Siegel, P. N. (2013). Dünya Dinleri ve İktidar, Çev: Selin Dingiloğlu, 1. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul.
- Simon, E. (2015). Çin Uygarlığı, Çev: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları.
- Sincer, E. (2017). İktisat ve Din İlişkisi: Literatür Değerlendirmesi Zihinsel Arka Plan ve Kurgu, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 22, s. 3, ss. 927-944.
- Şat, N. (2009). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı; Weber Bürokrasisinin Sonu mu?, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 2, s. 1, ss. 93-108.
- Topuzkanamış, E. (2012). Max Weber'de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 14, s. 2, ss. 253-274 (Basım Yılı: 2013).
- Tok, N. ve Koçal, V. (2013). Siyasal İktidarın Weberyen Meşruiyet Kaynakları Açısından Bir Adalet ve Kalkınma Partisi Analizi, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 2, s. 4, ss. 101-143.
- Torun, İ. (2002). Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, c. 3, s. 2, ss. 89-98.
- Torun, İ. (2008). Max Weber'e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, c. 8, s. 15, ss. 14-34.
- Tuncer, A. (2018). Patrimonyal ve Bürokratik Yönetim Arasında Bir Geçiş Dönemi Yaklaşımı Olarak Kameralizm, Journal of Political Administrative and Local Studies, c. 1, s. 2, ss. 1-20.

- Türkkan, Z. (2012). Sosyal Bilim Paradigmaları Bağlamında Max Weber'in Metodolojisi, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 28, ss. 63-84.
- Uzdu, H. (2016). Max Weber'in Otorite Tipolojileri Bağlamında "Son İmparator", "Gandi" ve "Lincoln" Filmlerine Sosyolojik Bir Bakış Denemesi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 14, s. 3, s. 67- 87.
- Yıldırım, Y. (2012). Neo-Patrimonyalizm Yaklaşımına Karşı Yapılaşma Olarak Türk Modernleşmesi, Sosyal Bilimler Dergisi, c. 14, s. 1, ss. 1-21.
- Yu-Lan, F. (2009). Çin Felsefesi Tarihi, Çev: Fuat Aydın, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Zorlu, A. (2006). Sabri F. ÜLGENER'i Yeniden Okumak (Sosyal Tarih, Osmanlı İktisat Faaliyetlerinin ve Zihniyetlerinin Ortaçağlaşması, Tasavvuf, İslam ve Kapitalizm), Muhafazakar Düşünce, c. 3, s. 9-10, ss. 181-202.
- Weber, M. (2008). Bürokrasi ve Otorite, Çev: H. Bahadır Akın, 3. Baskı, Adres Yayınları.
- Weber, M. (2019). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev: Göksu Birol, 1. Baskı, Dorlion Yayınları, Ankara.
- Weber, M. (2011). Sosyolojinin Temel Kavramları, Çev: Medeni Beyaztaş, 2. Baskı, Yarın Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (2012). Ekonomi ve Toplum 1. Cilt, Çev: Latif Boyacı, 1. Baskı, Yarın Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (2012). Ekonomi ve Toplum 2. Cilt, Çev: Latif Boyacı, 1. Baskı, Yarın Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (2017). Sosyoloji Yazıları, Çev: Taha Parla, Haz: Hans H. GERTH, C. Wright MILLS, 1. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (1995). Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, Çev: Özer Ozankaya, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sadi ARSLAN
Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü
Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetler :

İş Deneyimi

Stajlar : İzmir Barosu'nda Stajyer Avukat
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : İzmir Barosu

İletişim

Telefon :
E-posta Adresi :

Tarih : 26/04/2021